

**T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENİTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

DÜNDEN BU GÜNE IRAK TÜRKMENLERİ

MASTER TEZİ

**Hazırlayan
Mazin HASAN**

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Burcu BOSTANOĞLU**

Ankara - 2007

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

..... ait
..... adlı çalışma, jürimiz tarafından
..... Anabilim/anasanat
Dalında DOKTORA/SANATTA YETERLİK/ YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul
edilmiştir.

(İmza)
Başkan
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)
Üye.....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)
Üye.....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında Türkmenlerin Irak'ta varlığı, Irak devletinin kurulmasından sonra Türkmenlerin durumu ve izledikleri politikaları ve Irak'ın işgal edilmesinden sonra ülkede değişen dengelerin ışığında Türkmenlerin durumu incelenmektedir. Altı bölümden oluşan çalışmamın birinci bölümünde Türkmenlerinin Irak'a yerleşme tarihleri, yerleşim bölgeleri ve nüfusları incelenmektedir.

İkinci bölümde Birinci Dünya Savaşı'nda Irak'ın durumu, Musul meselesi ve Lozan süreci incelendirken, üçüncü bölümde Irak devletinin kurulmasından sonra Türkmenlerin Irak hükümetleri ile ilişkileri, Irak'ın Arap hükümetlerinin Türkmen politikası, Türkmenlerin izlediği barışçı politikaları ve sonuçları irdelenmektedir. Bu bölüm 1920 yılından itibaren Irak devrik lideri Saddam Hüseyin'in 1979'da iktidar olmasına kadar olan süreci kapsamaktadır.

Dördüncü bölümde, Saddam Hüseyin'in başkanlığında Baas Partisi'nin iktidar olması ve Türkmenlere karşı, Araplaştırma ve göç ettirme gibi baskıcı politikaları irdelenmiştir. Baas dönemindeki Irak'ın Arap yönetimi, Irak'ı bir Arap ülkesi sayması nedeniyle Kürtler, Türkmenler ve diğer etnik grupları yok saymıştır. Bu dönem, İran-İrak Savaşı, Kuveyt'in işgali ve ardından da Irak'ın işgal edilmesi olmak üzere üç yıkıcı savaşa sahne olması nedeniyle önem kazanmaktadır. 1990lı yıllarda Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması sonrasında merkezi hükümetin kuzey Irak'tan çekilmesiyle bölgede aktif hale gelen Türkmenlerin siyasi arenada güçlenmesi ve Irak Türkmen Cephesi'nin kurulması ve politikaları incelenmiştir.

Beşinci bölümde, Irak'ın işgal edilmesiyle başlayan süreç ve bu süreçte Irak'ta Türkmen meselesinin yeni bir boyut kazanması, yeni yapılanması, Irak'ın yeniden yapılandırılmasındaki rolü ve konumu incelenmiştir.

Son bölümde, bölgede yapılan araştırmalara dayalı bilgiler ışığında, Türkmenlerin Irak'taki siyasi ve sosyal durumuna ağırlık verilmiştir. Türkmenlerin aynı bölgede yaşadıkları Kürtler ile ilişkileri ve gelecekte Türkmenlerin Kürtlerle muhtemel işbirliğine değinilmiştir. Çalışmanı sonunda genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen tez danışmanın sayın Prof. Dr. Burcu BOSTANOĞLU' a teşekkürü bir borç bilirim.

Mazin HASAN

Ankara, 2007

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

IRAK'TA TÜRKMENLER.....	4
I. TÜRKMEN DEYİMİ.....	4
II. IRAK'TA TÜRKMENLERİN VARLIĞI.....	6
III. TÜRKMENLERİN YERLEŞİM BÖLGELERİ.....	7
A. Musul Vilayeti.....	8
B. KERKÜK.....	9
C. ERBİL.....	10
D. TELLAFER.....	11
IV. IRAK'TA TÜRKMEN AŞİRETLERİ.....	12
V. TÜRKMENLERİN NÜFUSU.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE IRAK.....	17
I. OSMANLI-İRAN REKABETİNDE IRAK.....	17
II. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA IRAK (1914-1918).....	21
III. MUSUL MESELESİ.....	23
IV. LOZAN KONFERANSI VE MUSUL MESELESİ.....	24
V. LOZAN KONFERANSI'NDAN SONRAKİ GELİŞMELER.....	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IRAK'IN KURULUŞU VE TÜRKMENLERİN DURUMU (1920-1979).....	31
---	----

I. İRAK DEVLETİ'NİN KURULMASI.....	31
II. İRAK CUMHURİYETİ'NİN İLANI.....	34

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SADDAM HÜSEYİN DÖNEMİNDE TÜRKMENLER

(1979-2003).....	41
I. SADDAM HÜSEYİN'İN İKTİDAR OLMASI VE İRAK-İRAK SAVAŞI'NDA	
TÜRKMENLERİN DURUMU.....	41
II. İKİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI'NDAN SONRA KUZEY İRAK'TAKİ	
GELİŞMELER.....	45
III. İKİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI'NDAN SONRA TÜRKMENLER.....	48
IV. TÜRKMENLERİN SİYASİ HAREKETLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE	
YÜKSELİŞİ.....	50

BEŞİNCİ BÖLÜM

İRAK'IN İŞGALİ VE TÜRKMENLERİN DURUMU (2003-	
2007).....	55
I. İŞGALDEN SONRAKİ YENİDEN YAPILANDIRMA SÜRECİ.....	55
II. İŞGALDEN SONRA KUZEY İRAK'TAKİ GELİŞMELER.....	59
III. İRAK'IN İŞGALİ VE TÜRKMENLER.....	62
A. Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP).....	67
B. Türkmeneli Partisi (TP).....	68
C. Türkmen Bağımsızlar Hareketi (TBH)	68
D. Türkmen Kardeşlik Ocağı (TKO).....	68
E. Türkmen İslami Hareketi (TİH).....	69
F. ITC Dışındaki Türkmen Partileri.....	69
1. Muzaffer Arslan Grubu.....	69
2. Turhan Ketene (Halk Partisi).....	70

3. Şii Türkmen Partileri.....	70
III. IRAK'TA GENEL SEÇİMLER (OCAK 2005) VE TÜRKMENLERİN DURUMU.....	71
IV- IRAK DAİMÎ ANAYASASI VE TÜRKMENLERİN KONUMU.....	75
A. Daimî Anayasanın Hazırlanma Süreci.....	75
B. Anayasa'nın Hazırlanması ve Siyasi Güçlerin Tutumu.....	76
C. Daimî Anayasa'nın Önemli Hükümleri.....	80
D. Irak Daimî Anayasası ve Türkmenler.....	87
V. GENEL SEÇİMLERİN SONUÇLARI (ARALIK 2005), TÜRKMENLERİN DURUMU VE TEPKİSİ.....	92
A. Seçim Sonuçları.....	92
VI. IRAK'TA SON DURUM VE TÜRKMENLER.....	94
A. Federalizm Anlaşmazlığı.....	94
B. Koalisyon Güçlerin Çekilmesi.....	95
C. Ulusal Uzlaşmanın Sağlanması.....	96
D. Kuzey Irak'taki Gelişmeler ve Kerkük Sorunu.....	100
E. Şii Gruplar Arasındaki Sorunlar.....	103
F. Dinî Otorite Anlaşmazlığı.....	109
G. Mezhepsel Çatışma.....	111

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKMENLERİN, GELECEKLERİNE VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİNE BAKIŞLARI.....	113
I. TÜRKMENLERİN BAKIŞI.....	113
II. TÜRKMENLERİN TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİNE BAKIŞLARI.....	113
III. TÜRKİYE'NİN KUZAY IRAK'A MÜDAHALESİ TARTIŞMASININ YANKILARI.....	117

IV. KÜRT DEVLETİNİN KURULMASI VE TÜRKMENLERİN BAKIŞI..	117
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	118-124
KAYNAKÇA.....	124-130
ÖZET.....	131
ABSTRACT.....	132

KISALTMALAR

a.g.e - adı geçen eser

a.g.m - adı geçen makale

GDIDYY - Irak Geçiş Dönemi Devlet Yönetim Yasası

ABD - Amerika Birleşik Devletleri

BM - Birleşmiş Milletler

ITC - Irak Türkmen Cephesi

IMTP - Irak Milli Türkmen Partisi

TP - Türkmeneli Partisi

TBH - Türkmen Bağımsızlar Hareketi

İTİH - Irak Türkmen İslami Hareketi

TKO - Türkmen Kardeşlik Ocağı

TBMM - Türkiye Büyük Millet Meclisi

Şii Koalisyonu - Birleşik Irak Koalisyonu

IDYK - İslami Devrim Yüksek Konseyi

El Dava - El Dava Partisi

KDP - Kürdistan Demokratik Partisi

KYB - Kürdistan Yurtseverler Birliği

Baas Partisi - Sosyalist Arap Baas Partisi

s. - Sayfa

GİRİŞ

Türkmenler Irak halkının bir bölümüdür. Ancak Türkmenler birçok nedenden dolayı yeterli önemi görememiştir. Türkmen konusu, sosyal, siyasi ve ekonomik yönden de yeterli oranda desteklenmediğinden araştırmalar konusunda yeterli ilgiyi görmemiştir. Türkmenler, varlık ve kimliklerinin ispatlaması konusunda da tarih boyu hüküm süren güçler nedeniyle insanlık dışı durumlara boyun eğmek zorunda kalmıştır. Türkmenler, Irak tarihi boyunca ırkçı siyasete maruz kalmışlardır. İki milyondan fazla Türkmen vatandaşını yok etmeyi amaçlayan bu siyaset, hazırlanmış planlara dayanarak; bastırma, soykırım, zorunlu göç gibi uygulamalarla az sayılmayacak köyleri yok edip, kalanları da Araplaştırılmaya çalışılmıştır.

Türkmenlerin durumunun incelenmesi birçok açıdan önemlidir. Türkmenlerin, Irak'ta üçüncü etnik unsur olmalarına rağmen, haklarında yeterince araştırmanın bulunmadığı söylenebilir. Tarihleri boyunca barışçıl politika izlemeyi tercih eden Türkmenler, istikrar ve barışın sağlanması konusunda bir örnek oluşturmaktadırlar.

Irak'ta, Türkmen olgusu en fazla gizlenmeye çalışılan konulardan biridir. Bu durum, dünya çapındaki sessizliğin bir uzantısı sayılabilir. Osmanlı iktidarının sona ermesiyle bölgeye hakim olan İngiltere'nin politikası; Türkmenlerin yönetimden uzaklaştırılması, sayıları ve yaşadıkları yerlerin gizlenmesi üzerine yoğunlaşmıştır.

Irak'ın İngiltere mandasından çıkması ve Irak'ta değişik hükümetlerin kurulması, Türkmenler açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Irak'ın bütünlüğünü savunan Türkmenler, Irak'taki hükümetlere karşı isyan

ya da silahlı mücadeleye girmemiştir. Barışçıl yollarla haklarını kazanmak isteyen Türkmenler, söz konusu hükümetlerin olumsuz politikaları ile karşılaşmıştır. Irak hükümetleri, Türkmenlere bazı hakları vermişse de, bu haklar zamanla geri alınmıştır.

Genellikle Irak'ın kuzey bölgelerinde yaşayan Kürtler, Türkmenler gibi Irak hükümetlerinin olumsuz politikaları ile karşılaşmışlardır. Ancak Kürtler, bu yönetimlere karşı silahlı mücadeleye girmiş ve ülkenin geleceğinde belirleyici rol oynamıştır. Söz konusu hükümetler, hem Kürtleri, hem de Türkmenleri baskı altında tutmaya çalışmış ve bunları Araplaştırmaya çalışmıştır.

Ancak 1979 yılında Saddam Hüseyin'in başkanlığında Sosyalist Arap Baas Partisi'nin iktidar olmasıyla hem Türkmenlere, hem de Kürtlere karşı baskılar artmıştır. Bu dönemde Irak yönetimi, Irak'ı bir Arap ülkesi olarak saymış ve politikasına direnenleri yok etmeye çalışmıştır. Irak'ta Baas rejiminin devrilmesine kadar İran-İrak Savaşı ve Kuveyt'i Özgürleştirme Savaşı olmak üzere iki büyük savaş yaşanmıştır. Savaşlar dönemi, rejim tarafından fırsat olarak kullanılmış ve Türkmenlere ağır baskılar uygulanmıştır. Irak hükümeti, Türkmen liderleri idam etmiş, Türkmenleri göçe zorlamış ve birçok köylerini tahrip etmiştir. Aynı zamanda Kürtlere karşı Halepçe Katliamı ve Enfal operasyonunu gerçekleştirmiştir.

İrak'ın, Kuveyt'ten çıkarılması sonucunda merkezi hükümet kuzey bölgelerinden çekilmiştir. Kürtler, bir ilk olarak; batı dünyasının desteğiyle bölgeyi kontrol edebilmişlerdir. Bu dönemde, Türkmenlerin siyasi faaliyetleri artmış ve Türkmenleri temsil eden Irak Türkmen Cephesi (ITC) 1995 yılında kurulmuştur. Türkmen parti ve hareketlerinin bir araya gelmesiyle kurulan İTC, bölgede siyasi ağırlık kazanmış ve Türkmenlerin sesini uluslararası platformlarda duyurmuştur. 1990'lı yılların başında Kuzey Irak'ta Kürt

grupları arasında çıkan iç savaş döneminde Türkmenlerin arabuluculuk rolünü üstlenmesi nedeniyle bölgedeki siyasi ağırlıkları artmıştır.

Irak yönetimi 2003 yılında ABD ve İngiliz kuvvetleri tarafından devrilmiştir. Yönetimin devrilmesi, ülkedeki güç dengesini alt üst etmiştir. Kuruluşundan bu yana Sünni iktidarın hakim olduğu Irak'ta, iktidar Şiiler ve Kürtlere geçmiştir. Bu dönemde İTC, Irak'ın yeniden yapılandırma sürecinin getirdiği şartlara uygun politika izleyebilmek amacıyla yeni örgütlenmeye geçmiş ve merkezini Kerkük'e taşımıştır. 2003 yılına kadar Erbil merkezli İTC'nin, savaştan sonra rejimin kontrolünden çıkan diğer Türkmen bölgelerinde de siyasi faaliyetlerine başlamıştır.

Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde, geçici hükümetler kurulmuş ve iki seçim yapılmıştır. Bu süreçte gerçekleştirilen seçimlerde Türkmenler bekledikleri oyları alamamışlardır. Türkmenler, Irak'ın geleceğini doğrudan etkileyen ve 2005 yılında hazırlanan Daimi Anayasa'ya değişik nedenlerle karşı çıkmaktadırlar. Türkmenler, Amerika Birleşik Devlet'lerin başını çektiği Irak'ı yeniden yapılandırma sürecinden uzaklaştırıldıklarını ileri sürmektedir. Barışçıl mücadelelerini sürdüren Türkmenler'in, ülkenin yeniden yapılandırılmasında uygun konumlarını kazandıkları söylenemez.

BİRİNCİ BÖLÜM

IRAK'TA TÜRKMENLER

I. TÜRKMEN DEYİMİ

Türkmen adı hakkında birbirinden ayrı birçok görüş ortaya atılmıştır. Bu yüzden Türkmen kelimesinin kökeni ve anlamını tarihi kaynaklara dayanarak izah eden ve bizce önem kezanan bazı görüşleri sıralıyacağız:

Kimi tarihçilere göre, “Türkmen” deyimi, “Türk” ve Farsça “manend” kelimelerinden birleşerek “Türk’e benzer” anlamına gelen “Türkmanend”den doğmuştur.¹

Türk tarihçisi Yılmaz Öztuna’ya göre Türkmen adı; Müslümanlar tarafından “İslamiyeti kabul eden Türkler” anlamına Oğuzlar için kullanılmıştır. Ancak XI. Yüzyıldan itibaren Türkmen sözü Oğuz kelimesi ile beraber eş anlamda kullanılmış ve bu ad göçebe Oğuz boylarına verilmiştir.²

Diğer bir görüşe göre, M.S 10’uncu yüzyılda İslam devletleri ile ticari ilişkiler sonucu Müslüman olan Oğuz oymaklarının çoğuna Türkmen adı verilmiştir. Bu ad zaman içinde geliştirilerek Oğuz adı yerine kullanılmıştır.³

¹ Ahmet CAFEROĞLU, Türkmenler, **Türk Kültürü Dergisi**, sayı, 20, Haziran 1964: 24.

² Yılmaz ÖZTUNA, **Türkiye Tarihi**, cilt 2, İstanbul 1963: 10.

³ Aziz Kadir SAMANCI, **El Tarih El Siyasi Li Turkuman El İrak**, Dar El-Saki Yayınevi, Beyrut, 1999: 24.

Türkmen kelimesinin Türk-ıman olarak anlamlandırılması, Türkler arasında İslamiyet'i kabul eden kitlelere bu adın verildiği esasını savunan Türkmen rivayetçi Muhammet Neşr-i ve İbn-i Kesir tarafından da nakledilmektedir. Yani Türk ve İman kelimesinden meydana gelmiş birleşik bir deyim olarak düşünülebilir.⁴

Ebul Fida'ya göre Horasan ve Maverünnehir bölgesinde yaşayan Türklerin müslüman olanlarına Türkmen denilmiştir. İslam dinini benimseyen bu Türklerle, Araplar arasına karıştıkları ve henüz müslüman olmamış Türkler arasında tercümanlık etmekle tanındıkları için önceleri, "Tercüman", adı verilmiştir. Böylece, tercüman, kelimesi ağızlarda zamanla, Türkman, biçimine dönüşmüştür.⁵

Deguignes'ye göre İran, Suriye ve Anadolu'yu ele geçiren Selçuklu Türklerinin Türk boylarının yanında Kumanlar da bulunuyordu. Kıpçak bölgesinden akıp gelen Kumanlar iki bölüğe ayrılmışlardır. Bir bölümü İslam imparatorluğu ile Erminya ve Horasan sınırına dayanan Maverünnehir bölgesine yayılmışlardır. Diğer Arap tarihçilerinin Ğuz dediği ve öbür bölümü oluşturan Uzlar ise Avrupa'ya doğru yönelmişlerdir. Deguignes'ye göre, sonradan Türkmen'e dönüşen "Turkuman" kelimesi, adı geçen Kuman boyundan kaynaklanmıştır. Necip Asım ise Türkmen sözünün Türk insanı veya Türk savaşçısını ifade eden "Türk" ve "man" kelimelerinden oluştuğunu ileri sürmüştür.⁶

J. Deny tarafından ileri sürülen bir görüşe göre de, "men", veya, "man", takısının yücelik veya sonsuz çoğunluk ifade ettiği üzerinde durulmuştur.

⁴ Ahmet CAFEROĞLU, Türkmenler, **Türk Kültürü Dergisi**, sayı, 20, Haziran 1964: 24.

⁵ Aziz Kadir SAMANCI, **El Tarih El Siyasi Li Turkuman El İrak**, (Irak Türkmenleri'nin Siyasi Tarihi), 1999: 24.

⁶ Erşat HÜRMEZLÜ, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003: 14-15.

Birleşik bir kelime olan, Türkmen'in asil veya safkan Türk insanını ifade ettiği savunulmuştur.⁷

Suphi SAATÇİ, "Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri" adlı eserinde Türkmen deyimini konusunda şöyle diyor: "Ne var ki, 1959 yılından sonra, Irak'ta yaşayan Türklerin Türkiye ile olan kan ve kültür bağlarını unutturmak için, soydaşlarımıza devlet tarafından resmî olarak "Türkmen" deniylemeye başlanmıştı."⁸

II. IRAK'TA TÜRKMENLERİN VARLIĞI

Türkmenlerin Irak'a gelişleri, birbirini izleyen çeşitli dönemlerde gerçekleşmiştir. Türkmenlerin Irak'a ilk gelişleri Hicri 54 (Miladi 674) tarihlerine kadar uzanmaktadır. Emevi Halifesi Muaviye döneminde Horasan'a gönderilen Ubeydullah Bin Ziyad 20.000 kişilik ordusunu Irak'a götürerek, Basra'ya yerleştirmiştir. Bu bölge Emeviler ve Abbasiler egemenliği altında iken, ordularında Türkmenlerden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Böylece giderek Türkmenler siyasi ve askeri alanlarda etkili olmuşlardır.⁹

Türkmenlerin Irak'a ikinci göç dalgası 1040 tarihinden sonra gerçekleşmiştir. 1050-1054 tarihleri arasında bölgeye diğer Oğuz boylarıyla birlikte, Türkmenler gruplar halinde gelmiş ve çeşitli şehirlere yerleşmişlerdir. Irak'a en yoğun Türkmen göçü ise, Selçuklular döneminde gerçekleşmiştir. Selçuklular Irak'a hakim olunca bölgeler, Türk il beyleri tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Ardından bu bölgelerde Karakoyunlu

⁷ Erşat HÜR MÜZLÜ, **Türkmenler ve Irak**, 2003: 15.

⁸ Suphi SAATÇİ, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003: 15.

⁹ Suphi SAATÇİ, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, 2003: 20-21.

devleti kurulmuştur. Bu dönemde yoğun bir biçimde Türkmenler Kerkük, Erbil, Musul ve çevrelerine yerleşmişlerdir.¹⁰

Karakoyunlulardan sonra 1470 yılında Musul-Kerkük bölgesine Akkoyunlular hakim olmuştur. Kısa bir süre Akkoyunlularda kalan bu bölge 1508 yılında Safeviler eline geçmiştir. Safeviler'de de uzun süre kalmayan Musul-Kerkük bölgesi 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman (1520-1560)'ın Safeviler üzerine yaptığı sefer sonucunda Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. Bu tarihten sonra bu bölge, 6 sancak altında bir eyalet merkezi olmuştur. İşte bu dönem Türkmenlerin, Irak'a fiili yerleşme dönemi olarak kabul edilmektedir.¹¹

III. TÜRKMENLERİN YERLEŞİM BÖLGELERİ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde (1918 yılına kadar) Musul Vilayeti ile Kerkük Müstakil Mutasarrıflığı halinde idare edilmiştir. Erbil şehri Kerkük'e, Hanekin şehri de Bağdat'a bağlı birer kara merkezi konumunda idi. 1957 yılından günümüze kadar gelen süreç içerisinde Irak iktidarları tarafından Türklerin yerleşim bölgelerinin idari şekilleri değiştirilerek, bölgenin demografik yapısının bozulmasına çalışılmıştır. 1957'de Türkmenlerin yerleştiği iller Musul, Kerkük, Erbil ve Diyale şehirleridir. Bağdat'ta da neredeyse Erbil şehri kadar bir Türk nüfusu yaşamaktadır. 1976'dan sonra Irak'taki idari yapı yeniden değiştirilmiş, yeni vilayetler oluşturularak, Irak'ın il sayısı 18'e çıkartılmıştır. Bu yapılanmada

¹⁰ Şevket KOÇSOY, **Irak Türkleri ve Türk-Irak İlişkileri (1932-1963)**, İstanbul 1991, s. 126.

¹¹ Irak'ta Türkmen varlığı konusunda geniş bilgi için bkz. Erşat HÜRÜZLÜ, **Hakikat Elvucut Elturkman Fii El Irak**, (Irak'ta Türkmen Varlığının Hakikati), 1.Baskı Ankara 2005, Kerkük Vakfı Yayını.

Türkmenlerin çoğunlukta olduğu bölgelerin parçalanmasına özellikle gidilmiştir.¹²

Türkmenlerin Irak'ta yerleştiği bölgeler Irak'ın kuzeyinin dağlık alanları ile orta ve güney bölgeleri arasındadır. Türkmenlerin yaşadıkları bölge, kuzey doğudan güney batıya kadar bir şerit şeklinde, Irak'ın kuzey batısındaki Tellafer'den kuzey doğusundaki Mendili'ye kadar uzanmaktadır. En önemli bölgeler ise şu şekilde özetlenebilir:

A. Musul Vilayeti

Dicle Nehri'nin geçtiği Irak'ın ikinci en büyük il sayılan Musul, önemli merkezlerden biridir. Musul bir Arap ve Türkmen şehridir. Ninava olarak bilinen doğu Musul'da 250.000 Türkmen yaşamaktadır. Türkiye'nin 70 km. uzaklıkta olan Musul'un kuzey ve kuzey batıya uzanan hat, Telafer'in doğusundan ve Sincar'ın güneyinden başlayan bölgeler, Türkmenlerin yerleştiği coğrafyadır. Musul'un dokuz ilçesi bulunmaktadır. Bunlar Telafer, Sincar, Hazar, Tilkef, Ba'aj, Hamadiye, Şihkhan ve Akra'dır. Musul'un merkezinde ve çevresinde, yaklaşık 70 köyün bulunmasının yanı sıra, bölgede Şebekler, Arapciye, Gökçeli, Toprak, Zeyat, Zehra Hatun, Kara Tepe, Faziliye, Seyitler başta olmak üzere Türkmenlerin bulunduğu 50 köy daha yer almaktadır. Sünni ve Şii olan bu köylerin en önemlileri, Afgani, Butepe, Bvuhur, Kırmızı, Arfi, Mastah, Şeyh İbrahim, Humre, Termi, Tel Gazu, Cemmaş Herabeleri ve Mal Firan'dır.¹³

¹² Suphi SAATÇI, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, 2003: 79-103.

¹³ Abbas BEYATLI, *El Şuheda El Turkman, Safahat Min El Tarih El Siyasi El Muasır Li Turkman El İrak*, (Türkmen Şehitleri, Irak Türkmenlerinin Çağdaş Siyasi Tarihinden Kesitler), Dar El Delil Yayıncılık, 1999: 40-41, Hasan ÖZMEN, *El Turkman Fi El İrak ve Hukuk El İnsan*, "Irak'ta Türkmenler ve İnsan Hakları", Ankara 2002: 79.

B. Kerkük

Türkmenler, Kerkük şehrini, Türkmenlerin en önemli yerleşim bölgesi saymasının yanı sıra, Türkmenlerin sembolü olarak kabul etmektedir. Kerkük şehri, Irak'ın kuzey ve orta bölgeleri arasındadır. Kuzeyden Musul ve Erbil, doğudan Süleymaniye, batıdan Salahattin ve güneyden de Diyala şehri ile sınırlanmaktadır. Tarihte “Kerhini” ve “Kerhine” adlarıyla da anılmıştır. İslam tarihine Hicret'in beşinci yüzyılında girmiştir. Kerkük adı, Türkmenlerin Irak'ta inşa ettiği Karakoyunlu Devleti döneminde, başka bir deyişle Hicret'in 7. yüzyılında tanınmıştır.¹⁴

Petrol rezervleri ile zengin olan Kerkük'ün adı, 1976'da Araplaştırma politikası çerçevesinde El Temim olarak değiştirilmiştir. Kerkük'teki Türkmenlerin sayısı 1960 yılına kadar nüfusunun yüzde 95'ini oluşturmaktaydı. Ancak Araplaştırma politikası ve göç nedeniyle bu oran yüzde 60'a düşmüştür. Irak'ın işgal edilmesinden önceki dönem için geçerli olan Kerkük'te demografik yapının değiştirilmesini, Aziz Samancı “Irak Türkmenlerinin Siyasi Tarihi” adlı kitabında dört nedene bağlamaktadır. Bunlar: Ekonomik durumun gelişmesi ve iş gücüne artan ihtiyaç, Irak ordusunun bir bölümünün bölgede yerleştirilmesi, Kuzey bölgesinde, Kürtler ile Irak merkezi hükümeti arasında artan çatışmalardan kaynaklanan göç ve Araplaştırma politikası çerçevesinde yeni yerleşim bölgelerin inşa edilmesidir.¹⁵

Kerkük'teki en önemli yerleşim yerlerinden biri “Kale”dir. Kale Türkmenlerin bir sembolü olarak kabul edilmektedir. Buradaki semtlerden bazıları; Kale, Hamam, Ağalık ve Meydan'dır. Kale'nin etrafındaki en önemli

¹⁴ Aziz Kadir SAMANCI, *El Tarih El Siyasi Li Turkuman El İrak*, 1999: 85.

¹⁵ Aziz Kadir SAMANCI, *El Tarih El Siyasi Li Turkuman El İrak*, (Irak Türkmenleri'nin Siyasi Tarihi), 1999: 88-90.

semter; İmam Kasım, Yedi Kızlar, Helvacılatr, Çukur, Yeni Damlar, Büyük Mahalle, Ve Çay'ın yanı sıra, Hassa Su olarak bilinen nehrin tarafında Bejler, Gavur Bağı, Sarı Kahya, Arefe, Kuriye ve Şatırlı'dır.¹⁶

C. Erbil

Erbil şehri, Türkmenlerin eski yerleşim merkezlerinden biridir. Irak'ın kuzeyinde bulunan Erbil; kuzeyden Türkiye, doğudan İran ile sınırlıdır. Erbil adı Asurilerin dört tanrı adı olan *Erbaillo* adına dayanmaktadır.

Hasan ÖZMEN, "Irak'ta Türkmenler ve İnsan Hakları" adlı kitabında şehrin tarihini şöyle özetlemektedir: Erbil şehri eski yerleşim yerlerinden biridir. Erbil şehri altın çağını 1190-1223 yılları arasında Sultan Muzafferettin Kukebri döneminde yaşamıştır. 1438 yılında Türkmenlerin kurduğu Karakoyunlu Devletinin yönetimine girmiştir. 1637 yılında Erbil, Dördüncü Murat döneminde Osmanlı yönetimine girmiştir. Sultan Muzafferettin döneminde yenilenen Erbil Kalesi, Asuriler dönemine dayanmaktadır. Erbil'deki Minare, Sincar, Kerkük'teki Dakuk ve Musul'daki El Nuri Camii'nin minarelerinin bir benzeridir.¹⁷

Erbil'de 110 tepe ve tarihi bölgeler bulunmaktadır. Bunlar Taşdevri ve İslami Fetihler dönemlerine kadar uzanmaktadır. Erbil'deki en önemli kalıntılar; Erbil Kalesi, Seyit Ahmet Tepesi ve Muzaffer Minaresi'dir. 1190 Muzafferettin Kukebri tarafından inşa edilen Büyük Cami, Türkmenlerin Erbil'deki en önemli tarihi kalıntılarında biridir. Türkmenler Erbil'de sayı olarak çoğunlukta olmalarına rağmen, Baas rejiminin Kürt köylerini yok etme

¹⁶ Erşet HÜR MÜZLÜ, **El Türkman ve El Vatan El İraki**, (Türkmenler ve Irak Ulusu), Kerkük Vakfı, 4, Yıldız Yayıncılık ve Raklamcılık, A.Ş, s. 28, Hasan ÖZMEN, **El Turkman Fi El İrak ve Hukuk El İnsan**, (Irak'ta Türkmenler ve İnsan Hakları), 2002: 63-64.

¹⁷ Hasan ÖZMEN, **El Turkman Fi El İrak ve Hukuk El İnsan**, (Irak'ta Türkmenler ve İnsan Hakları), 2002: 87-88.

politikası çerçevesinde şehre yapılan göç nedeniyle zamanla ikinci duruma düşmüşlerdir.¹⁸

D. Tellafer

Tellefer önemli yerleşim bölgelerinden biri sayılmaktadır. Tellafer, Musula 70 km. uzaklıktadır. Samancı, adı geçen kitabında Tellefer'deki nüfusun 300.000'den fazla olduğunu belirtmektedir. Musul iline ait ve dünyanın en büyük ilçelerinden biri olan Tellafer nüfusunun neredeyse tamamı Türkmenlerden oluşmaktadır. 200'den fazla köyü bulunan Tellafer'de, El Beyat, Alabayy, Seyitler, İlhanlılar, Muratlı, Şeyhler, Babalar, Çulaklar, Çelebiler gibi önemli Türkmen aşiretleri bulunmaktadır. Tellafer'deki en önemli semtler Seray, Kale, Hasan Köy, Sincar Su, Çelebi, Cabi, Çulak ve Kemberdre'dir.¹⁹ Aşiret yapısına sahip Tellefer'deki Türkmenlerin yaklaşık yarısı Şii mezhebine bağlıdır.²⁰

Türkmelerin yaşadığı diğer ilçe ve bölgeler bunlardır:²¹

Tuzhurmatı: 1970 yılına kadar Kerkük'e bağlı bir ilçeydi. Ancak bu tarihten sonra Tuzhurmatı Salahattin iline ilhak edilmiştir.

Dakuk: Kerkük'ten 40 km. uzaklıkta olan bölgenin tarihi Karakoyunlu dönemine kadar uzanmaktadır. Bazı araştırmalar Türkmenlerin Abbasiler

¹⁸ Hasan ÖZMEN, **El Turkman Fi El İrak ve Hukuk El İnsan**, (Irak'ta Türkmenler ve İnsan Hakları), 2002: 87-88, Erbil şehri konusunda detaylı bilgi için bkz: Abbas El AZZAVİ, Erbil Fi Muhtelef El Usur, "**Değişik Çağlarda Erbil**", El Hansa Yayınevi, Erbil, 2001.

¹⁹ Hasan ÖZMEN, **El Turkman Fi El İrak ve Hukuk El İnsan**, (Irak'ta Türkmenler ve İnsan Hakları), 2002: 82, Aziz Kadir SAMANCI, **El Tarih El Siyasi Li Turkuman El İrak**, (Irak Türkmenler,'nin Siyasi Tarihi), 1999: ss. 90-91.

²⁰ Bölgede Yapılan Araştırmaya Dayalı Bilgiler.

²¹ Aziz Kadir SAMANCI, **El Tarih El Siyasi Li Turkuman El İrak**, (Irak Türkmenler,'nin Siyasi Tarihi), 1999: 91-93.

dönemindeki El Mutasam Halife'nin döneminde bölgeye yerleştirdiklerine işaret etmektedir.

Kifri: Irak hükümetinin Araplaştırma politikası çerçevesinde Tuzhurmatı gibi Dakuk ilçesi de Kerkük'ten koparılıp Diyala iline bağlanmıştır.

Kara Tepe: Kifri ilçesine bağlı bir nahiyedir. Yüzölçümü 1759 km'dir.

Kara Han: Kifri ilçesine bağlı bir bölgedir. Kara Han bölgesinin adı Celevla olarak değiştirilmiştir.

Kızılırbat: Diyala iline bağlı verimli bir tarım bölgesidir. Bağdat'ın 116 km. doğusundadır. Büyük Cami, Yeni Evler, Bir Yalnız, Tepe ve Çoluk bölgedeki semtler arasındadır.

Mendili: Tarım bölgesi olan Mendili'nin tarihi, milattan önce 6. yüzyıla dayanmaktadır. İran-Irak Savaşı'nda büyük tahribata uğramıştır. Osmanlı döneminde ilçe olan Mendili, 1987 yılında nahiye'ye dönüştürülmüştür.

IV. IRAK'TA TÜRKMEN AŞİRETLERİ:

Iraklı araştırmacı Tamir Abdulmuhsin El Amiri, 9 ciltlik "Irak Aşiretleri Anseklpedisi" adlı, eserinde Ural-Altay lisan grubuna bağlı olan Türkmenlerin El Tamim, Kerkük, Ninava, Musul, Diyala ve Erbil ile bu şehirlere bağlı bazı ilçe, kasaba ve köylerde yaşadığını yazarak çeşitli aşiretlere yer vermiştir. Bunların arasında;²²

²² Erşat HÜR MÜZLÜ, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003: 52-53.

- 1-Beyat Aşireti
- 2- Kara Ulus Aşireti
- 3- Kanber Ağa Aşireti
- 4- Çayırılı Aşireti
- 5- Bent Ali Aşireti
- 6- İlhanlı Aşireti
- 7- Celili Aşireti
- 8- Demirci Aşireti
- 9- Şah Seven Aşireti
- 10- Deliveli Aşireti
- 11- Marağa Aşireti
- 12- Gülbanı Aşireti
- 13- Yakubi Aşireti
- 14- Dakira Aşireti
- 15- Saraylı Aşireti
- 16- Vendavi Aşireti
- 17- Pir Nedir,Pir Nezar, Aşireti
- 18- Ferhatlılar Aşireti
- 19- Seyitler Aşireti
- 20- İlhanlılar Aşireti
- 21- Tatran Aşireti
- 22- Hatlan Aşireti
- 23- Kasaplılar Aşireti
- 24- Hasekli Aşireti
- 25- Kahyalar, Muratlı, Aşireti
- 26- Safuk Aşireti
- 27- Şeyhler Aşireti
- 28- Çeçen aşireti

Beyat aşiretinin Oğuz kabilelerinden biri olarak ve Oğuz Han'ın altı oğlundan biri olan Gün Han oğlu Beyat'a mensup bir boy olarak gösteren

eser, şimdiki Beyatlıların Sadiye, Şehraban, Mendeli, Zarbatiya, Kazaniya, Mansuriye, Bedre, Hanekin, Karatepe ve Kifri'de ancak daha çok Tuz Hurmatu ile Karatepe arasında ve Kerkük merkezinde yaşadıklarını belirtmektedir. El-Amiri Beyat boyunun Bastamlı, Karanaz, Biravcılı ve Hasdereli olarak budunları olarak göstermektedir. Anseklopedi, Tellaferde ve çevresindeki bütün aşiretlerin Türkmençe konuştuğunu kaydederek bu bölgedeki aşiretleri şöyle sıralıyor:²³

- 1- Ali Han Beg Aşireti
- 2- Pir Nedir Aşireti
- 3- Hamat Aşireti
- 4- Ferhat Aşireti
- 5- Davudi Aşireti
- 6- Hala ve Al Harbu Aşireti

Tuz Hurmatu aşiretlerini de Beyatlılar yanında şöyle sıralıyor:

- 1- Bender Aşireti
- 2- Çayır Aşireti
- 3- Kanbe Ağa Aşireti
- 4- Kara Nas Aşireti
- 5- Assafi Aşireti

Şebekler:

Şebeklerin nüfusu 1989 yılı itibarıyla 40-50 bin etrafında veriliyordu. Böylece şu anda 75 binden az olmamaları gerekiyor. Yerleşim bölgeleri ve köyleri arasında: Abbasiya, Elbeg, Arpacı, Babinit, Basahra, Başika, Bavize, Bazoya, Baybuğ, Bedne, Bilavat, Bisan, Bisatlı, Hiluhan, Çinici, Deraviş, Gökçeli, Haraba Sultan, Hazen Bent, Hıdır İlyas, Karakoyun, Karaşor,

²³ Erşat HÜR MÜZLÜ, **Türkmenler ve Irak**, 2003: 53.

Karatepe, Akratepe Şebek, Kara Yatak, Kazıye, Kibirli, Kehrız K r Gariban, Minare Şebek, Ömer Kayacı, Nebi Yunus, Selamiye, Şemsiyat, Şeyh Emir, Şirin Han, Tel Yara, Tercile, Tez Harap, Topzava, Yarımca, Yengi Bastamlı ve Zehre Hatun yer alıyor. Hollanda'nın Amsterdam  niversitesi'nde felsefe profesörü olan Michell Leezberg başka Şebek köylerine de işaret ediyor. Bunların arasında Kani Kervan, Karkaşan, M ftiye, Kahrava, Şeyh Şeli, Şavuklu, Tirava, Toprak Ziyaret, Hazne ve Orta Harap zikredilmektedir. Şebekler de öbür Türkmen köylüleri gibi zorunlu güce tabi tutuldu. Bu kapsamda Irak kuvvetleri Şebeklerden  c bin aileyi İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra Harir Ovası, Şaklava'nın kuzeyi, Bazıyan ve  em emal kuzeyine sürdü. Dr. Leezberg, "Şebek ve Kakailer" adlı eserinde Karmeli, Gulami ve Sarraf'ın Şebeklerin Türkmen hüviyetini teyit ettiklerini söylüyor.²⁴

V. TÜRKMENLERİN NÜFUSU

Irak Türkmenlerin nüfusu, değişik nedenlerden dolayı Irak yönetimleri tarafından gizli tutulmuştur. Türkmenlerin nüfusu, devletin asimilasyon politikası doğrultusunda, gerçek ve tarafsız bir sayımla ortaya konmamıştır. 1947, 1957, 1965, 1977 ve 1981 olmak üzere Irak'ta beş nüfus sayımı yapılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1921'de Irak'ın toplam nüfusu 2.500.000 olarak tahmin edilmiştir. 54 numaralı 1927 tarihli nüfus sayımı kanunu ile nüfus işleri yasası y r rl ge girmiştir. Genel nüfus sayımı 19 Ekim 1947'de yapılmıştır. Bu sayıma göre Irak'ın nüfusu 4.816.165'dir. 1947 yılında Kerkük' n nüfusu 286.005 olarak belirlenmiştir. 1957'de tekrar bir nüfus sayımı gerçekleştirilmiş ve Irak'ın nüfusu 6.339.960'a çıkmıştır. 1959

²⁴ Erşat HÜRMÜZLÜ, **Türkmenler ve Irak**, 2003: 54.

sayımında Kerkük'ün nüfüsü 388.939, 1965 sayımında 473.626, 1977 sayımında 495.425 ve 1981 yılında Irak'ın istatistik tahminlerine göre 567.957'dir. Kerkük'te nüfusun gösterdiği azalma, Kerkük'e bağlı bazı bölgelerin diğer illerin idari sınırlarına bağlanmasından kaynaklanmıştır. 17 Ekim 1987'de yapılan sayımla nüfusun 16 milyon olduğu açıklanmıştır. Yapılan açıklamada Türkmenlerin nüfusu yüzde 2'lik bir oranla gösterilmiştir.²⁵ Irak'taki Türkmenlerin nüfusu konusunda güvenilebilir bir nüfus sayımından söz etmek zordur. Ancak 1947 ve 1957 sayımlarında dakik ve güvenilir bir şekilde olmasa da etniklerin nüfusuna değinilmiştir. Cumhuriyet dönemindeki 1977 sayımda ise etnik gruplara yer verilmemiştir. 1947 nüfus sayımında (Irak Palanlama Bakanlığının Sayım Müdürlüğü 1965) Türkmenlerin oranı, 280.130 olarak belirlenmiştir. 1957 sayımında Türkmenlerin nüfusu 467.000 bazı kaynaklarda da 567.000 olarak açıklanmıştır.²⁶

Irak'taki nüfus büyüme oranı 1950-1970'li yıllar arasında yüzde 3.2, 1980'li yıllarda yüzde 2.6, 1990'lı yılların başında yüzde 2.4 ve 1993'ten sonra 2.3'tür. Bu oranlar dikkate alındığında Türkmenlerin nüfusu iki milyonun üzerinde olması gerekmektedir.²⁷

²⁵ Aziz Kadir SAMANCI, *El Tarih El Siyasi Li Turkuman El İrak*, (Irak Türkmenler,'nin Siyasi Tarihi), 1999: 94-96, Erşet HÜR MÜZLÜ, *El Turkuman ve El Watan El İraki*, (Türkmenler ve Irak Ulusu), ss. 105-109.

²⁶ Aziz Kadir SAMANCI, *El Tarih El Siyasi Li Turkuman El İrak*, (Irak Türkmenler,'nin Siyasi Tarihi), 1999: 95-96.

²⁷ Erşet HÜR MÜZLÜ, *El Turkuman ve El Watan El İraki*, (Irak Türkmenler,'nin Siyasi Tarihi), ss. 108-109.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE IRAK

I. OSMANLI-İRAN REKABETİNDE IRAK

Tarih boyunca Irak, İran'ın Safevi Devleti'nin rekabet alanı olmuştur. Safevilerin Osmanlı Ordusu ile ilk karşılaşması Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleşmiştir. Şah İsmail, Yavuz Sultan'a karşı Çaldıran Savaşı'nda yenilgiye uğramıştır. Bu yenilgiden sonra Kerkük, Musul ve Erbil dahil olmak üzere Irak'ın kuzeyi Osmanlı topraklarına katılmıştır. Buna rağmen, Safeviler 1508'den beri Bağdat hakimiyetlerini sürdürüyorlardı. Osmanlı Devleti, İran ile arasındaki çekişmeye son vermek amacıyla, İbrahim Paşa'yı İran'ın komutanı olarak atamıştır. 1533 yılında Osmanlı Ordusu Halep'e girip, aynı yılın baharında Halep'ten ayrılarak Bağdat'a doğru harekete geçmiştir. Bu dönemde, Şah İsmail'in oğlu Şah Tahmasb, Tebriz'den ayrılarak, Horasan yakınlarına geçmiştir. İbrahim Paşa, 13 Temmuz 1534 tarihinde Tebriz'i ele geçirdikten sonra Bağdat Muhafızı Tekeli Han, Osmanlı Ordusu'nun Tebriz'den Bağdat'a gelmesinden önce Bağdat'ı terk etmiştir. Böylece Bağdat, direniş göstermeden Osmanlı kuvvetlerinin kontrolüne geçmiştir.¹

Bağdat'ın direniş göstermeden Osmanlı yönetimine geçmesinden sonra, Basra hakimi Bağdat'a gelerek, Osmanlı yönetimine bağlılığını bildirmesine karşılık, Bağdat Beylerbeyliği'ne tabi olması şartıyla, Basra bölgesi kendisine bırakılmıştır. Böylece Irak, Bağdat Beylerbeyliği adı altında Osmanlı İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline gelmiştir. Basra, Bağdat Beylerbeyi Ayas Paşa tarafından 1546 yılında kesin olarak Osmanlı egemenliğine geçmiştir. 1555 Amasya Andlaşması ile Safevi İran Devleti de Osmanlıların

¹ Suphi SAATÇİ, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003: ss. 79-81.

Irak'taki egemenliklerini tanımıştır. 1555'e kadar geçen zaman içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuzu bütün Irak'ta yerleşmiştir. Kerkük, Osmanlı yönetimine girmeden önce de Türkmen topluluklarının yaşadığı bölge olduğundan Gökyurt olarak adlandırılmış ve resmi kayıtlara böyle geçmiştir.²

Şah'ın Bağdat ve Irak işlerine karışması üzere Musul halkı da Kör Hüseyin Paşa'nın zulmünden şikayet ederek, İran Şahı'ndan yardım istemişlerdi. Şah da, Kasım Han'ı, Kerkük ve Musul bölgesine göndermiştir. Kerkük Valisi Bostan Paşa, şehri boşaltarak Diyarbakir taraflarına çekilmiştir. İran ordusu, Kerkük'ü kontrol ederek, Musul'a yönelmiştir. İran kuvvetlerinin Altınköprü ve Kerkük'te yerleşmesi üzerine, Karaman Valisi Hasan Paşa, Küçük Ahmet Paşa ile birlikte İran ordusunun üzerine yürümüştür. Neticesinde, İran kuvvetleri Kerkük'ten çıkmıştır. Tekrar Kerkük'e dönen Hasan Paşa, şehri teslim almış ve İran'ın istilasına sona ermiştir.³

11 Ocak 1624 yılında Bağdat, tekrar Safevi İran Devleti'nin kontrolüne geçmiştir. İran Şahı Abbas, İran kuvvetlerini Karçıkay Han komutasında Bağdat'a göndermiş ve İran'ın Bağdat kuşatması üç ay sürmüştür. Bağdat'ın düşmesi Irak'ın elden çıkmasına yol açtığı gibi, Şah Abbas'ın gerek Bağdat'ta, gerek öteki şehirlerde Sünni Türklere karşı giriştiği baskılar, ülkenin kuzeyine doğru bir göçün başlamasına ve Irak'taki Türk topluluğunun dağılmasına neden olmuştur. Bağdat'ta Sünnilere ait camiler, medreseler, tekkeler ve birçok dini tesis yıkılarak, ileri gelen Sünni din adamları öldürülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu, İran'ın Irak'taki hakimiyetine son vermek için yeniden savaşa girişmiştir. Ekim 1625 yılında Hafız Ahmet Paşa Bağdat'ı kuşatmıştır. Ancak Temmuz 1626'ya kadar süren kuşatma, ordunun yaşadığı sorunlar nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.⁴

² Suphi SAATÇİ, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003: s. 82.

³ Suphi SAATÇİ, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003: ss. 83-84.

⁴ Suphi SAATÇİ, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003: ss. 85-86.

Bu tarihten yaklaşık on yıl sonra Sultan Murat Bağdat'ı 24 Aralık 1638'de kuşatmasından sonra geri almış ve "Bağat Fatih" olarak adlandırılmıştır. Bağdat ve Kuzey Irak bölgesinin de Anadolu ile bağlarını daha güvenli kılmak üzere, Anadolu'nun çeşitli Türkmen boylarından topluluklar getirilerek, Hanekin, Kızılıbat, Mendeli, Kerkük ve Erbil bölgelerine yerleştirildi ve binlerce Sünni Türkmen nüfus bölgeye iskan edilmiştir. Bundan amaç, İran'dan gelecek saldırılara karşı bir direnme gücü sağlamaktır. 1639 yılında yapılan Kasr-ı Şirin anlaşması ile Irak Osmanlı yönetimine girmiştir.⁵

1704'te Bağdat Beylerbeyliğine Eyüplü Hasan Paşa'nın ve oğlu Ahmet Paşa'nın Basra ve sonradan da Bağdat Valiliği'ne atanması Irak tarihinde yeni bir dönem başlatmış ve Kölemen Ocağı ve Kölemen valilerin iktidar dönemi başlamıştır. Sultan I. Mahmut, İran ile başlayan yeni çarpışmalar nedeniyle, Ahmet Paşa'yı İran'a karşı komutan olarak atamıştır. İran'ın saldırıya geçmesi üzerine, Osmanlı kuvvetleri karşı saldırıya geçmiştir. İran kuvvetleri, Irak üzerinden saldırıya geçen Ahmet Paşa'nın karşısında dağılmıştır. 30 Temmuz 1731'de Kirmanşah kontrol edildi ve oradan Hemedan'a harekete geçilmiştir. İran Şahı Tahmasb, Osmanlı kuvvetlerini barış çağrılılarıyla oyalamaya çalışmış ve Hemedan'da büyük bir güçle Osmanlı kuvvetlerine karşı çıkmıştır. Ancak meydana gelen çarpışmada İran kuvvetleri bozguna uğratılmıştır. 18 Eylül 1731'de Hemedan şehri Osmanlıların eline geçmiştir. Ahmet Paşa anlaşması adı ile bilinen antlaşmaya göre, Tebriz İran sınırlarına bırakılmıştır. Bu arada Nadir Han, Osmanlı İmparatorluğu ile anlaşma sağlayan Tahmasb'ı azletmiştir. Bir yıl süren antlaşmaya göre, Irak'ın doğu sınırları Hemedan'ı içine almıştır. Ancak yönetimi ele geçiren Nadir Han, 12 Ocak 1733'te Erbil ve Kerkük'ü işgal etmiş ve Bağdat'a yönelmiştir. Nadir Han'ın Bağdat'ı kuşatması nedeniyle, Osmanlı

⁵ Suphi SAATÇİ, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003: ss. 87-88.

İmparatorluğu'nun karşı atağı, 20 Temmuz 1733'te sonuç getirmiş ve Bağdat kurtarılmıştır.⁶

1749 yılında Bağdat ve Basra Beylerbeyliğine Süleyman Paşa atanmıştır. Böylece Irak'ta Kölemen valileri dönemi başlamıştır. 1802 yılında Büyük Süleyman Paşa'nın ölümü nedeniyle, yerine geçen yetersiz valilerden dolayı bölgedeki durum karışmıştır. Osmanlı yönetimi Bağdat'taki Kölemenlerin yönetimine son vermek istemiştir. Ekim 1810'da Süleyman Paşa bozguna uğratılmış ancak Bağdat'ı kontrolü altına alan Halit Efendi, yine Kölemenlerden Abdullah Ağa'yı vali tayin etmiş ve Osmanlı'nın otoritesini sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun en nüfuzlu şahsiyeti olan Halet Efendi'nin fermanı ile 1816 yılında Davut Paşa Bağdat vali tayin edilmiştir. Davut Paşa'nın 15 yıllık dönemi, Irak'ta refah ve güven sağlanmıştır. 1821 yılında başlayan son İran savaşında Davut Paşa, Muhammed Ali Mirza'nın komutasındaki orduyu geri püskürtmüştür.⁷

Davut Paşa'nın yerine geçen Bağdat valisi Ali Rıza Paşa, Bağdat'ı 16 yıl yönetmiştir. Bundan sonraki dönemde Irak eyaletlerinde devlet otoritesi tamamen yerleşmiştir. Bu dönemde Mardin'e kadar uzanan Bağdat, Basra ve Zor eyaletlerinin tek bir valiye bağlanmasına son verilmiştir. Irak sınırları yeniden idari bölümlere kavuşturuldu. 1835 yılında Mardin Irak'tan ayrılarak, Dityarbekir eyaletine bağlandı. 1875 yılında Basra ayrı bir eyalet haline getirildi. Böylece Irak dört idari bölgeye bölünmüştür.⁸

1950'li yıllardan itibaren, İngilizler ile Fransızların Irak rekabeti başlamıştır. 1830 yılında Davut Paşa'nın izni ile Fırat ve Dicle su yollarından faydalanmak üzere İngilizler harekete geçmişlerdir. Birinci Dünya

⁶ Suphi SAATÇİ, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003: ss. 89-92.

⁷ Suphi SAATÇİ, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003: ss. 95-97.

⁸ Suphi SAATÇİ, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003: ss. 97-98.

Savaşı'ndan önce ise İngilizler ile Almanların Irak rekabeti başlamıştır. Bölgedeki petrol kaynakları ve Basra Kördfzezi'nin stratejik önemi Avrupa ülkelerinin bölgeye olan ilgilerini artırmaktaydı. Bu tarihlerde Irak petrolü, dünya politikasında yeni ve stratejik ham madde olarak girmiş ve batı ülkelerinin politikasında önemli yer tutmuştur. 18 Mart 1902 yılında Bağdat demiryolu imtiyazı Anadolu Demiryolu Kumpanyası'na verilmiştir. Böylece Türkiye'deki demiryollarının İstanbul ve Anadolu hattının yapım hakkı Almanlara verilmiştir.⁹

1909 yılında Abdulhamit'in tahtan indirilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı iç çekişmeler yaşamaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın temel nedenlerinden biri Orta Doğu'daki petrol kaynakları olmuştur. Alman ve İngilizler arasındaki petrol rekabeti giderek artmıştır. Savaşın başlamasından önce İngiltere, İttihat ve Terakki Hükümeti'ni tehdit ederek, Musul petrol sahalarının imtiyazını talep etmiştir. Sonuç itibarıyla İngilizler, Musul petroleri konusunda anlaşma imzalanmıştır.¹⁰

II. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA IRAK (1914-1918)

Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde Irak'ta çok zayıf duruma gelmiştir. İngiltere, Türkiye'ye karşı savaşı girmesi amacıyla Mekke Şerifi Hüseyin ile pazarlık yapmış ve sonuçta aralarında anlaşma yapılmıştır. İngilizler ile Şerif Hüseyin arasında imzalanan anlaşma gereğince, Hüseyin kendi akıbetini İngilizlere bağlamıştır. Buna karşılık Şerif Hüseyin, politik ve askeri gücü kendi kontrolüne almıştır. İngilizler de Hüseyin'e maddi ve lojistik destek sağlamıştır. Şerif Hüseyin'in bir Osmanlı Devleti'ne karşı bir Arap ayaklanmasına girişmesi ve Osmanlı Hükümeti'nin

⁹ Suphi SAATÇİ, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003: ss. 103-105.

¹⁰ Suphi SAATÇİ, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003: s. 105.

dünya kamuoyuna İslam düşmanı olarak tanıtılması karşılığında, İngilizler, belli bir bölgede Arapların bağımsızlığını ve Halifelik makamına bir Arap'ın getirilmesini planlamıştır.¹¹

Birinci Dünya Savaşında İngiltere'nin stratejisinin temel taşı Kerkük petrollerini ele geçirmek olmuştur. 6 Ekim 1914 tarihinde İngiliz birliğinin Bahreyin'den hareket ederek, Faw limanını işgal etmesiyle Irak cephesi açılmıştır. İngilizler, Basra Körfezi ve civardaki aşiret, şeyh, emir ve bütün halka dağıttığı beyanamede, Osmanlılara karşı savaşın haklı bir savaş olduğunu, İngiltere'nin Arapların barış ve huzu içinde yaşamalarını istediğini, İngiltere'nin İslam dinine saygı duyduğunu ve Araplar ile İngilizler arasında dostluk ve işbirliği kurulması arzuladığını belirtmiştir.¹²

Irak'ın İngilizlere karşı savunulması amacıyla 19 Mayıs 1915'te Irak cephesine Nurettin Paşa atanmıştır. Bu arada İngiliz kuvvetleri 21 Mayıs'ta Amara'yı işgal etmiştir. Ardından Osmanlı kuvvetlerine ağır kayıplar vererek, Nasırıye'ye girmişlerdir. İngiliz'lern en önemli hedefleri, Bağdat'a girişi sağlayacak 160 km. uzaklıkta bulunan Kut'u kontrol etmektir. İngiliz ordusuna komuta eden General Townshend, Dicle boyunca ilerleyerek 28 Eylül'de Kut'u işgal etmiştir. Aralık 1916'dan Mart 1917'ye kadar süren İngiliz kuvvetlerinin saldırıları 11 Mart 1917'de sonuç getirerek, Bağdat'ın düşmesine neden olmuştur. Böylece yüzyıllardan beri Osmanlı hakimiyetinde bulunan Bağdat, savaşın sonuna kadar İngilizler'in önemli bir hareket üssü konumuna gelmiştir. Osmanlı kuvvetleri, Bağdat'ın geri alınması için bir çok faaliyetler gerçekleştirmek istemişse de bunlarda başarılı olamamıştır. İngiliz kuvvetleri 28 Ekim 1918'de Musul'un üzerine yürümüştür.¹³

¹¹ Ragid El SULH, **Herba Britanya ve El Irak 1941-1991**, (İngiltere'nin Irak Savaşları 1941-1991), El Matbuat Yayınları, Beyrut, 1994. ss. 34-40.

¹² Suphi SAATÇI, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003: ss. 107-108.

¹³ Mesut AYDIN, **Türkiye ve Irak Hududu Mes'alesi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001: ss. 7-11, Suphi SAATÇI, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003: s. 111.

Birinci Dünya Savaşı 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile son bulduğu zaman, İngiliz kuvvetleri Musul'a girememiştir. 9 Kasım'da İngiliz kuvvetleri Musul önlerine gelmiş ve 15 Kasım'da Türk kuvvetlerinin Musul'u boşaltması gerçekleşmiştir.¹⁴

III. MUSUL MESELESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun Musul hâkimiyeti, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür. İtilaf Devletleri'nin Musul üzerindeki siyasî beklentileri Irak Cephesi'nin açılmasına sebep olmuştur. İngilizlerin Hindistan'dan gönderdiği kuvvetler Basra'ya çıkarak kısa zamanda Bağdat'a kadar olan bölgeyi kontrolleri altına almışlardır. Osmanlı Devleti savaşın sonuna doğru diğer cephelerde olduğu gibi, Irak Cephesi'nde de geri çekilmek zorunda kalmıştır. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Ali İhsan Paşa 6. Ordu Kumandanı olarak Musul'da bulunuyordu. Musul meselesi, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile başlayıp, 1926 yılı Haziran ayına kadar geçen süre içinde yeni Türk Devleti'nin İngiltere'yle olan ilişkilerinin temel meselesini teşkil etmiştir.

Bağdat'ın Mart 1917'de İngilizler'in eline geçmesiyle Türk ordusunun Irak'ın kuzeyine çekilmesi sürmüştür. Böylece Musul vilâyeti işgal tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından birkaç gün önce Musul'da 6. Ordu Komutanlığı'na getirilen Ali İhsan Paşa, Mütareke'nin imzalanmasına kadar Musul'un İngilizler'in hakimiyetine geçmemesi amacıyla direnmiştir. Ancak Ali İhsan Paşa'nın çabaları sonuç getirmemiştir. 31 Ekim 1918'de Mütareke'nin yürürlüğe girdiğinde, Kerkük

¹⁴ Suphi SAATÇİ, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003: ss. 115-116.

merkezi hariç, Musul ve Musul vilâyetinin büyük bir kısmı Osmanlı Ordusu'nun hâkimiyetindeydi.¹⁵

Mütareke hükümlerine göre bölgede bulunan bütün kuvvetlerin yerlerinde kalmaları gerekiyordu. Ancak İngiliz kuvvetleri Musul'a doğru ilerlemeye devam etmiş, Musul'u işgal edeceklerini ve Osmanlı kuvvetlerinin Musul şehrinden 5 km. kuzeye çekilmelerini istemişlerdir. İhsan Paşa, İngilizler'in bu talebini Sadrazam'a bildirmiş, görüşmelerin sonucunda Sadrazam, Ali İhsan Paşa'ya 15 Kasım günü şehrin boşaltılması talîmâtını vermiştir. Ali İhsan Paşa, bu talîmâta uyarak 10 Kasım'da Musul'u İngilizlere terk etmiş, ordu karargahı ile birlikte Nusaybin'e doğru çekilmiştir.¹⁶

IV. LOZAN KONFERANSI VE MUSUL MESELESİ

Osmanlı Devleti ile İngilizler arasında anlaşmazlık konusu olan Musul meselesinin çözüme kavuşturulması İsviçre'nin Lozan Konferansı'na kalmıştır. Lozan Konferansı'nda, bir taraftan Türkiye diğer tarasfta, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya katılmıştır. Türkiye'nin isteği üzerine, boğazlar konusundaki meselelerde görüşmelere katılmak üzere Sovyet Rusya, Ukrayna ne Gürcistan davet edilmiştir.¹⁷ Lozan görüşmelerinde İsmet Paşa heyet başkanı olarak katılmıştır. Maliye Vekili Hasan Bey ve Sağlık Vekili Rıza Nur Bey de heyet üyesi olarak Lozan görüşmelerinde Ankara Hükümeti'ni temsil etmişlerdir. İsmet Paşa'nın konuyla ilgili verdiği demeçlerde Türk heyetinin amacının Misâk-ı Millîyi gerçekleştirmek olduğunu ısrarla vurgulamıştır.¹⁸ Lozan Konferansında, Türkiye'nin Büyük Millet Meclisi'nin Heyeti ile İngilizler arasında yoğun tartışmaların yaşandığı konu Musul Meselesi olmuştur.

¹⁵ Kemal MELEK, İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu 1980-1926, İstanbul, 1983. s. 26.

¹⁶ Yücel ÖZKAYA, Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi, Ankara, 1981: s. 5.

¹⁷ Mesut AYDIN, **Türkiye ve Irak Hududu Mes'alesi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001: s. 25.

¹⁸ Ali Naci Karacan; **Lozan**, İstanbul, 1971: s. 63-242.

Türkiye için hayatî bir öneme sahip olan Musul, İngiltere için de petrol kaynakları ve Hindistan yolunun güvenliği bakımından stratejik ve iktisadî öneme sahip bir bölgedir. Musul meselesinde İngiltere'nin şiddetle direnmesi bölgenin petrol kaynakları açısından zenginliği, stratejik önemi ve İngiltere'nin imparatorluk yolları üzerinde oluşundan dolayıdır. Bölgenin sahip olduğu bu özellikler, İngiltere'nin ısrarcı tutumuna neden olmuştur.¹⁹

İsmet Paşa, 26 Kasım'da konferans başkanı ve İngiliz Başdelegesi Lord Curzon'dan Musul meselesinin açık bir toplantıda tartışılmasından vazgeçilmesini istemiştir. Dolayısıyla Musul meselesi konusunda özel görüşmeler başlamıştır. Lord Curzon, İsmet Paşa'ya sunduğu bir projede, Musul'u vermeyeceğini belirtmiş, kuzey sınırında bazı düzenlemeler yapılmasını önermişti. Ancak İsmet Paşa Musul'un Türklerde kalmasını istemiştir. Daha onra İngilizler Kerkük, Süleymaniye ve Musul'un kuzey bölümlerini vermeye hazır oluklarını, ancak Musul şehrini vermeyeceklerini vurgulamışlardır. İsmet Paşa'nın direnmiş ve halkoyuna başvurulmasını önermiştir. Ancak bu öneri İngilizler tarafından reddedilmiştir. İngiliz heyetinin son önerisi Milletler Cemiyeti'nin Musul'a karma bir inceleme heyeti göndermesi ve bu heyetin, coğragi, siyasal ve etnografik incelemelerde bulunduktan sonra bir rapor hazırlayarak, Milletler Cemiyeti'ne sunması şeklindeydi. İki tarafın direnmesi nedeniyle bütün görüşmeler sonuçsuz kalmıştır.²⁰

Lozan Konferansı'nın 23 Ocak 1923 tarihli oturumunda Musul meselesi ilk olarak görüşülmüştür. İsmet Paşa Türkiye'nin Musul meselesi konusundaki görüşünü siyasî, tarihî, etnografik, coğrafi, ekonomik ve askerî açılardan geniş bir şekilde açıklamıştır. İsmet Paşa, Musul'un bir Türk toprağı olduğunu kanıtlamaya ve İngiltere'nin ortaya koymaya çalıştığı iddiaları da

¹⁹ Kadir MISIROĞLU, **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, İstanbul, 1975: s. 83.

²⁰ Mesut AYDIN, **Türkiye ve Irak Hududu Mes'alesi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001: ss. 26-27.

çürütmeye çalışmıştır. Türkiye'nin tezinin dayandığı temel nokta etnografik sebepler olmuştur. Musul vilâyetinde yerleşik nüfus, 503.000 kişi olarak gösterilmiş, Türk-Kürt ayrımı yapılmaksızın çoğunluğun Türk olduğu vurgulanmış ve bölgenin Anadolu'dan ayrılamayacağı belirtilmiştir.²¹

Etnografik nedenlerin yanı sıra İsmet Paşa'nın ortaya koyduğu diğer sebepler şöyledir:

- Musul vilâyetinde oturanlar Türkiye'nin sınırları içine kalmayı istemektedirler; çünkü, sömürgeleşmiş bir halk olmaktan çıkarak, bağımsız bir devletin yurttaşları olacaklarını bilmektedirler.

- Musul vilâyeti, coğrafî ve siyasal bakımlardan, Anadolu'yu tamamlayan bir parçadır. Musul ancak Anadolu'ya bağlı kalmakla gerçek çıkış yerleri olan Akdeniz limanlarıyla sıkı ilişki kurabilecektir.

- Hukukî bakımdan hâlâ Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Musul için İngiltere'nin yapacağı bütün antlaşmaların ve sözleşmelerin hukukî açıdan hiçbir değeri olamaz.

- Anadolu'nun güney bölgeleri birleştiren yolların Musul'un ticaret ilişkilerimiz ve bu bölgenin güvenilirliği bakımından Türkiye'nin elinde olması zorunludur.

- Musul vilâyeti, savaşın durmasından sonra ve yapılmış sözleşmelere aykırı olarak Türkiye'den alınmıştır. Bu yüzden, Musul'un Türkiye'ye verilmesi gerekir.

Lozan Konferansı'nın ikinci oturumunda meselenin çıkmaza girmesi, İsmet Paşa'nın yeni bir çözüm önermesine yol açmıştır. İsmet Paşa, bölgede plebisit yapılması önerisinde bulunmuştur. Ancak bu teklif Lord Curzon tarafından kabul edilmemiştir.²²

²¹ Seha L. Meray; Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Cilt I, İstanbul, 1993. s. 345.

²² Seha L. MERAY, **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**, Cilt I, İstanbul, 1993: ss. 354-364

Plebisit teklifi karşısında Lord Curzon, Musul meselesinin Milletler Cemiyeti'ne intikal ettirilmesi ve bu konudaki kararın cemiyet tarafından alınmasını teklif etmiştir. Bu teklif İngiltere'nin müttefikleri tarafından da desteklenmiştir. Ancak Türk heyeti Türkiye'nin Musul'dan vazgeçmeyeceğini bildirmiştir. Türk heyeti Lozan Koferansı'nda herhangi bir sonuç elde edememiştir.²³

İngilizler ve müttefikleri 4 Şubat 1923'te yeni bir barış projesi hazırlamıştır. Ancak Türk heyetinin başkanı İsmet Paşa bu teklifi kabul etmemiş ve 4 Şubat'ta yazılı bir teklif yaparak Musul meselesini Türkiye ile İngiltere arasında bir yıl içinde ortak bir anlaşmayla çözümlenmek üzere konferans programından çıkarılmasını istemiştir.²⁴ Görüşmelerin 4 Şubat'ta sona ermesi nedeniyle İsmet Paşa, Türkiye'ye dönmüştür.²⁵

T.B.M.M, 21 Şubat 1923 tarihli oturumunda Lozan Konferansı'nda meydana gelen gelişmeleri ve sunduğu barış projesini görüşmüştür. 27 Şubat'tan itibaren yaklaşık bir hafta süreyle Lozan görüşmeleri milletvekilleri arasında çetin tartışmalara yol açmıştır. T.B.M.M.'deki muhalefet partisi rolünü üstlenen milletvekilleri, Musul'un verilmemesini ve gerekirse savaşa girilmesini savunmuşlardır.²⁶

T.B.M.M. hükümeti 8 Mart 1923'te kendi antlaşma tasarısını Müttefik Devletler'e bildirmiştir. Müttefikler 28 Mart'ta cevap vererek Konferans'ın yine Lozan'da 23 Nisan'da toplanmasını teklif etmişlerdir. Konferans'ta bazı noktalarda anlaşmazlıklar sürmüştür. Musul meselesinin çözümü ileride yapılacak görüşmelere bırakılmış ve 24 Temmuz 1923'de Lozan Barış Antlaşması imzalamıştır. Musul konusu ile ilgili antlaşmanın üçüncü

²³ Ercüment KURAN, **Musul Meselesi II**, Türkeli, 5 şubat 1997, Suphi Saatçi, **Tarihî Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı**, İstanbul, 1996: s.161.

²⁴ Ercüment Kuran; "Musul Meselesi II", Türkeli, 5 şubat 1997; Suphi Saatçi; **Tarihî Gelişimi İçinde Irak'ta Türk Varlığı**, İstanbul, 1996: s.161.

²⁵ Ergün AYBARS, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara, 1990: s. 355.

²⁶ Feridun KANDEMİR, **Hatıraları ve Söyledikleriyle Rauf Orbay**, İstanbul, 1965: s. 115.

maddesinin ikinci paragrafındaki hüküm gereğince, Türkiye ile Irak arasındaki sınır meselesinin anlaşmanın yürürlüğe girmesinden 9 aylık bir süre içinde Türkiye ile İngiltere arasında dostça çözüme kavuşturulacağı ve öngörülen süre içinde antlaşmaya varılmadığı takdirde, Musul meselesinin Milletler Cemiyeti Meclisi'ne götürülecektir. Mustafa Kemal Paşa'nın, anlaşmanın imzalanması doğrultusundaki tavrı, Lozan Barış Antlaşması'nın 23 Ağustos 1924 tarihinde onaylanmasıyla sonuçlanmıştır.²⁷

V. LOZAN KONFERANSI'NDAN SONRAKİ GELİŞMELER

Musul meselesi Lozan Antlaşması'ndan sonra Haziran 1926 tarihine kadar sürüncemede kalmıştır. Üç yıllık bir zaman dilimi içerisinde mesele önce 19 Mayıs 1924 tarihinden itibaren Haliç Konferansı'nda ele alınmıştır. Haliç Konferansı'nda Türk Heyetinin Başkanlığını Fethi Bey ve İngiliz Heyetinin Başkanlığını Sir Percy Cox yapmıştır. İki tarafın Musul meselesinde anlaşmaya varmaması meselenin Milletler Cemiyeti'ne intikal etmesine neden olmuştur.²⁸

Milletler Cemiyeti Musul meselesini 20 Eylül 1924'te görüşmeye başlamıştır. Görüşmelerde Türk tarafı daha önceki görüşlerinde ısrar etmişse de, İngiltere bu talebi kabul etmemiştir.²⁹

Milletler Cemiyeti, 30 Eylül 1924'te bir soruşturma kurulu kurulmasını kararlaştırmış, komisyon başkanlığına da eski Macar başbakanlarından Kont Teleki getirilmiştir. Konsey, 28 Ekim 1924'te bir sınır tanımı yaparak "Brüksel

²⁷ Mesut AYDIN, **Türkiye ve Irak Hududu Mes'alesi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001: ss. 7-11.

²⁸ Mesut AYDIN, **Türkiye ve Irak Hududu Mes'alesi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001: ss. 45-49.

²⁹ Mehmet GÖNLÜBOL, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, (1919-1973), Cilt I, 5. Baskı, A.Ü.S.B.FY Yayınları., Ankara, 1982: s.75.

Hattı" adıyla ve geçici mahiyette bir Türk-İrak sınırı tespit etmiştir.³⁰ 16 Temmuz 1925'te Komisyonunun hazırladığı rapor Cemiyet Meclisi'ne sunulmuştur. Raporda yer önemli noktalar şöyledir:

- Brüksel Hattı'nın coğrafi sınır olarak tespit edilmesi,
- Musul vilâyetinde çoğunluğun, sayıları 500 bini bulan Kürtler'den meydana geldiği,
- Kürtler'in, Türk ve Arap nüfustan fazla olduğu,
- 1928 yılında sona erecek olan Irak'taki manda yönetiminin 25 yıl daha uzatılması,
- Bölgedeki Kürtlere yönetim ve kültürel haklarının verilmesi kaydıyla Musul'un Irak yönetimine bırakılması,
- Cemiyet-i Akvam Meclisi'nin, bölgenin iki ülke arasında taksimine karar vermesi halinde Küçük Zap çizgisinin sınır olarak kabul edilmesi,
- Milletler Cemiyeti, Irak'taki manda yönetiminin uzatılmasını ve Kürtler'e imtiyazlar tanımak suretiyle bölgenin Irak'a bırakılmasını uygun görmediği takdirde, Musul'un Türkiye'ye bırakılmasının uygun olacağı,
- İngiltere'nin Hakkari üzerindeki iddia ve isteklerinin kabul edilmemesi.³¹

Türkiye'nin itirazları nedeniyle, Konsey, 19 Eylül 1925'te La Haye Adalet Divanı'nın görüşünü istemiştir. Divan'ın verdiği karar, Milletler Cemiyeti Meclisi'nin görüşleri doğrultusunda. Milletler Cemiyeti Meclisi, 8

³⁰ Ömer KÜRKCÜOĞLU, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara, 1978: s. 295.

³¹ Kadir MISIROĞLU, **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, İstanbul, 1975: s. 38-151.

Aralık 1925'te Divan'ın kararını benimsediğini açıklamıştır. 16 Aralık 1925'te Soruşturma Komisyonu Raporu kabul edilmiş ve Brüksel Hattı'nın güneyindeki toprakların Irak'a bırakılmıştır.³²

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti kararına tepkisi büyük olmuştur. Karar Türkiye'de İngiltere'ye karşı bir savaş havası yaratmıştı. Türkiye defalarca Musul konusundaki İngiliz oyunlarını kabul etmeyeceğini açıklamasına rağmen bu tutumunda direnemeyecek ve Cemiyet Meclisi kararına uyarak 5 Haziran 1926'da yapılan Ankara Antlaşması ile Musul'u Irak'a terketmeyi kabul edecektir. Ankara Antlaşması'nda Türk-Irak sınırını tespit edilmiş, anlaşmanın 14. maddesinde ise bölgedeki petrol gelirinun %10'unu 25 yıl süreyle Türkiye'ye bırakılmasını öngörülmüştür. Ancak Türkiye daha sonra 500 bin İngiliz lirası karşılığı bu hakkından vazgeçecektir.³³ Şubat 1925'de meydana gelen Şeyh Sait İsyanı da Musul meselesinin Türkiye'nin beklentileri doğrultusunda çözülmemesinin nedenlerinden biri olmuş ve Türkiye'nin Musul'daki iddiasını zayıflatmıştır.³⁴

³² İsmail SOSYAL, **Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları (1920-1945)**, Cilt I, Ankara, 1989: s. 306.

³³ Ankara Antlaşması'nın metni için bkz: İsmail SOSYAL, **Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları (1920-1945)**, Cilt I, Ankara, 1989: ss. 309-317, Durmuş YILMAZ, **Misâk-ı Milirye Göre Musul**, Konya, 1995: s. 125.

³⁴ Ömer KÜRKÇÜOĞLU, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara, 1978: s. 310.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAK'IN KURULUŞU VE TÜRKMENLERİN DURUMU

(1920-1979)

I. İRAK DEVLETİ'NİN KURULMASI

Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte Irak'taki Osmanlı idaresi sona ermiştir. Bu dönemde Musul vilayeti hariç Irak, İngiliz işgali altına girmiştir. Ancak San Remo Konferansı'nda bütün Irak, İngiltere'nin mandasına verilmiştir.¹ İngiltere, Irak'ın zengin petrol kaynakları ve İmparatorluk yolundaki konumu nedeniyle Irak'ı egemenliğine almak istemiştir. İngiltere'nin Irak'ta geçici hükümeti kurmasından sonra, Irak'ta iyi karşılanması beklenen ve kendileri ile işbirliğine hazır olan birini hükümetin başına getirmek istemiştir. Bu arada, Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın Suriye yönetimi çökmüş ve Faysal Avrupa'da siyasi destek arayışına başlamıştır. İngiltere, ülkedeki feodal sistemi sürdürerek amacıyla, 1921'de Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'in oğlu Birinci Faysal'ı krallığa getirmiştir.²

İngiltere'nin Irak'ta kurmaya çalıştığı yönetim şekli Irak'ta büyük tepkilere neden olmuştur. İngilizlerin, vergi, istihdam ve tarım politikaları, Irak'taki çiftçiler ve aydınlar gibi değişik kesimlerin tepkisini çekmiştir. Bunlar, İngiliz karşıtı olan milliyetçilerin destek kaynağı haline gelmiştir.³

¹ Irak'ın kuruluşu hakkında geniş bilgi için bkz: Selim Taha TIKRİTİ, **Neşet El-Irak El-Hadis**, (Yeni Irak'ın Oluşması), birinci baskı, Fecir Yayınevi, Bağdat, 1989.

² İngiltere'nin Irak ve bölge ile ilgili politikaları için Bkz: Süleyman Musa, **El Harake El Arabiye, Sire El Merhale El Ula Li El Nahza El Arabiye El HEdise**, (Arap Hareketi, Yeni Arap Uyanışının İlk Dönem Geçmişi), Dr El Nehar, Beyrut, 1970, Ragid El SULH, **Herba Britanya we El İrak 1941-1991**, (İngiltere'nin Irak Savaşları 1941-1991), El Matbuat Yayınları, Beyrut, 1994.

³ Wamiz NAZMÍ, **El Tataur El Muasir Fi El İrak**, (Irak'ta Çağdaş Gelişim), Bağdat, 1982: s. 93.

Irak'ta yükselen milliyetçilik karşısında İngiltere, manda sisteminden vazgeçmek zorunda kalmıştır. İngiltere, Irak ile ilişkilerini antlaşmalar yoluyla düzenlemeye çalışmıştır. Ancak yapılan antlaşmalar sonuç getirmeyince, 30 Haziran 1930 antlaşması ile Irak'a tam bağımsızlığını tanımıştır. Irak Parlamentosu'nun antlaşmayı kararlaştırması ve Kral Faysal'ın antlaşma içeriğini desteklemesine rağmen, Irak halkının ve siyasi ortamların sert tepkisini almıştır. İngiltere ve Irak arasında yapılan antlaşma, Irak'a verilen bağımsızlığı sözde bir bağımsızlık haline getirmiştir. İngiltere, Irak üzerindeki kontrolünü devam ettirmiştir.⁴

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden 1920 yılına kadar Irak, İngiliz işgali altında kalmıştır. Bu dönemde Irak'taki durum gerginleşmeye başlamıştır. Bunun nedeni, İngiltere'nin Irak'ta kurmak istediği idare şekli, manda rejiminin ilan edilmesi ve Irak'ın geleceği hakkında verilmesi beklenen kararın geciktirilmesidir. Halk arasında, yönetime karşı ayaklanmalar başlamıştır. Haziran 1920'de Rumeysa bölgesinde yaşanan olaylar, ayaklanmanın ilk kıvılcımını oluşturmuştur. Başlayan ayaklanma 4 Temmuz'de bütün Irak'ı sarmıştır. Ancak başlayan ayaklanmalar bastırılmıştır.⁵

Irak'ı yönetemeyeceklerini anlayan İngilizler, Iraklılardan oluşan bir hükümetin kurulmasına çalışmıştır. 11 Ekim 1920'de ilk Irak hükümeti kurulmuş, 28 Ağustos 1921'de Kral Faysal, Irak kralı ilan edilmiştir.⁶

1924'te hazırlanan Irak Anayasası 1925'te yürürlüğe girmiştir. Irak'ın kuruluşundan sonra Irak Türkmenlerine karşı ilk soykırım işlenmiştir. İngiltere, manda yönetimi döneminde Türkmenlere tolerans göstermeyip,

⁴ Abdurrahman El BEZZAZ, **El İrak Min El İhtilal İla El İstiklal**, (İşgalden Bağımsızlığa Irak), El Ani Matbaacılığı, Bağdat, 1966: 212-213.

⁵ Aziz Kadir SAMANCI, **El Tarih El Siyasi Li Turkuman El İrak**, (Irak Türkmenleri'nin Siyasi Tarihi), 1999: 185-186.

⁶ Aydın BEYATLI, Siyasi Konjonktörde Irak Türkmenleri, **Kerkük**, Yıl:2, Kasım 1998: 6-8.

asimile ve baskı uygulamıştır. 4 Mayıs 1924'te Kerkük'te düzenlenen Türmenlere karşı katliam bunlardan biridir.⁷

Erşet Hürmüzlü, “Irak Ulusu ve Türkmenler” adlı kitabında, İngiltere'nin Türkmen politikasını şöyle anlatıyor: “Kerkük ve diğer bölgelerde Türkmenlerin milli bilinçlerinin artmasına karşı İngilizler, Türkmenleri tamamen susturabilmek için acımasız bir katliam düzenlemiştir. İngilizlerin paralı askerleri, 4 Mayıs 1924'te Kerkük'te kavga çıkarmıştır. İngiltere, paralı askerlerin, Türkemlerin öldürülmesini ve mallarının yağmalanmasını sağlamıştır”.⁸

Irak'ın ilk anayasası 21 Mart 1925'te Kral Faysal tarafından onaylanarak, yürürlüğe girmiş ve 16 Temmuz'da bir ilk olarak Irak Parlamentosu kurulmuştur.⁹ 1925'ten 1958'e kadar süren kırıllık dönemindeki anayasalarda, Türkmenler ve diğer etnik gruplar hakkında hiçbir hüküm bulunmamaktadır.¹⁰

3 Ekim 1932'de Irak'ta manda rejiminin sona ermesi ve Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesi münasebetiyle, Irak Başbakanı Nuri El Sait, 30 Mayıs 1932'de Bağdat'ta bir deklarasyon yayınlamıştır. İki bölümden oluşan deklarasyonun Türkmenlerle ilişkili olan birinci bölümünde, Irak yönetimi, Irak'ta yaşayan Türkmenler ve diğer azınlıkların haklarını en geniş şekilde garanti etmektedir. Türkmenler, Kürtler, ırk, dil, ve din, azınlıkların medeni hakları, seçimlerde temsil edilmeleri, ana dillerinde eğitim-öğretim yapmaları, vakıf ve benzeri kurumlar kurup yaşatabilmeleri, basın yayın faaliyetlerinin serbestliği, mahkemelerde kendi dillerini kullanabilmeleri,

⁷ Suphi SAATCI, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, 2003: 193-195.

⁸ Erşet HÜEMÜZLÜ, *El Turkuman ve El Watan El İraki*, (Türkmenler ve Irak Ulusu), ss. 51-65.

⁹ Munzir El ŞAWÍ, *El Kanun El Dusturi*, “Anayasa Kanunu”, Şafik Matbaacılığı, Bağdat, 1972: s. 232.

¹⁰ Aydın BEYATLI, *Siyasi Konjonktörde Irak Türkmenleri*, **Kerkük**, Kasım 1998: 6.

azınlıkların yoğun yaşadıkları bölgelerde dillerinin Arapça'nın yanısıra resmî dil sayılması taahhüt edilmektedir.¹¹

Türkmenlere tanınan bir takım haklar, pratikte uygulanmamıştır. Irak Hükümeti 1930-1931 eğitim yılında, Kerkük'ün merkezinin dışındaki ilkokullarda Türkçe öğretimi yasaklamıştır. Kerkük'te bırakılan birkaç okulda Türkçe, yabancı bir dil statüsüne indirilmiştir.¹² 1937 yılında Irak Hükümeti bunu da kaldırmıştır. Türk asıllı memurlar, Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin dışında çalıştırılmamış, Türkmenlerin yardımlaşma ve sosyal dernekler kurmalarına izin verilmemiştir. Bu dönemde Kerkük, en çok baskı gören bölgelerden biri haline gelmiştir. Türkmen memur ve öğretmenler sistematik bir şekilde Irak'ın güney bölgelerine gönderilmiştir.¹³

II. IRAK CUMHURİYETİ'NİN İLANI

14 Temmuz 1958'de bir grup subayın gerçekleştirdiği darbeyle, Irak'taki kraliyet dönemi sona ermiş ve cumhuriyet dönemi başlamıştır. Bağdat'ta General Abdülkerim Kasım başkanlığında kurulan hükümet, 14 Temmuz sabahında dünyaya yayınladığı bir bildiriye, Irak'ta Cumhuriyet'in kurulduğunu ilan etmiştir.¹⁴

Irak'ta gerçekleştirilen askeri darbenin, Türkmenler için sürpriz olduğu söylenebilir. Türkmenler, siyasi eylemleri bıraktıkları ve politik yalnızlığı tercih ettikleri için söz konusu darbe sonrasında gelişmelere hazırlıksız yakalanmışlardır. Ancak olayların hızla gelişmesi, Türkmenlerin bunlardan uzak kalmasına fırsat tanımamıştır. Türkmen liderleri, darbeyi gerçekleştiren

¹¹ Ömer TURAN, Irak Anayasalarında Azınlıklar, *Avrasya Dosyası*, Kuzey Irak Özel, İlkbahar 1966, C. 3, S.1, s. 27-36.

¹² Suphi SAATÇİ, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, 2003: 204.

¹³ Suphi SAATÇİ, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, 2003: 205-206.

¹⁴ Detaylı bilgi için bkz: Mecit HADDURİ, *El İrak El Cumhuri*, (Irak Cumhuriyeti), El Dar El Muttehide Yayınları, Beyrut, Birinci Baskı, 1974.

Abdülkerim Kasım'a kutlama mesajları göndererek, görüşmelere başlamışlardır.¹⁵

Türkmenler, yapılan ihtilali memnuniyetle karşılamıştır. Suphi Saatçi, "Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri" adlı kitabında Türkmenlerin tutumunu şöyle özetliyor: "Bundan böyle okullarda Türkçe eğitime başlanacak, öğrenci birlikleri ve sendikalar kurulacak, hepsinden önemli ilk defa Irak'ta parlamenter sistem hayata geçirilecek ve her kesimden halk parlamentoda temsil edilecekti. Bu hava içerisinde Türkmenler, şenlikler yapıyordu. Ancak gelimeler, bütün bu iyimser beklentileri boşa çıkararak, derebeylik sisteminden yeni bir düzene geçme çabaları kanlı olaylara ve komünistlerle milliyetçi gruplar arasında boğuşmaya dönüştü".¹⁶

General Kasım'ın yönetimi, 1961'den sonra gelişen iç ve dış sorunlar nedeniyle zayıflamaya başlamıştır. Kasım'ın politikaları, kendisine karşı değişik cephelerin oluşmasına neden olmuştur. Kürtler, merkezi hükümete karşı ayaklanma başlatmıştır. Orduda değişik gruplaşmalar belirginleşmiştir. Kasım, Kuveyt'in Irak toprakları olduğunu savunması ve yabancı petrol şirketlerinin denetimini kısma girişimleri İngiltere'nin ve Arap ülkelerinin tepkisine yol açmıştır. Arap Sosyalist Baas Partisi'nin¹⁷ Irak koluyla işbirliği yapan Irak ordusundaki bir grup subay, Şubat 1963'te yaptığı darbeyle Kasım yönetimini devirmiştir.¹⁸

Darbeden sonra, Devlet Başkanlığı'na Abdüsselam Arif gelmiş, yasama ve yürütme yetkileri sivil ve askeri önderlerden oluşan Ulusal Devrim Komuta Konseyi'ne verilmiştir. Başkanlığına da Ahmet Hasan El Bekir getirilmiştir. Ardından 27 Temmuz 1958 tarihli geçici anayasa yürürlükten

¹⁵ Hasan YILMAZ, Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler, **Stratejik Analiz Dergisi**, ASAM Yayınları, Mayıs 2003, C. 4, sayı, 37, s. 24.

¹⁶ Suphi SAATÇİ, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, 2003: 213-214.

¹⁷ Irak'ın Baas Partisi konusunda ilginç bilgiler için bkz: Hani El FEKİKİ, **Ewkar El Hezime, Tecribeti Fi Hizb El Baas El İraki**, (Bozgun Yuvası, Irak Baas Partisi'nde Tecrüben), Rıyad El Reyyis Yayınları, 1993.

¹⁸ Suphi SAATÇİ, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, 2003: 233.

kaldırılmış, Baascılar, yönetimin kilit noktalarını ele geçirmiş ve komünistlere baskı yapmaya başlamışlardır. Bu döneminde, Kürtler ile ilişkiler istikrarsız bir seyir izlemiştir. Mart 1963'te Kürtlere özerklik statüsünün tanınacağına ilişkin sözler verilmiş ancak bu sözler pratikte uygulanmamıştır. Dolayısıyla ara verilen çatışmalar, Haziran'da daha şiddetli bir şekilde sürmüştür. Nisan 1966'da meydana gelen bir helikopter kazasında Abdüsselam Arif'in ölmesi üzerine, büyük kardeşi Abdurrahman Arif devlet başkanlığına getirilmiştir.¹⁹

Abdüsselam Arif iktidara geçtikten sonra, bazı Türkmen ileri gelenleri, Arif'i ziyaret ederek, uğranılan haksızlık ve zulümleri dile getirmişlerdir. Türkmenlerin bu girişimi sonuç vermiştir. 1959'da Kerkük katliamı'nı gerçekleştirenler ve suçları sabit görünen kişilere, cezalar verilmiştir. Abdüsselam Arif'ten sonra gelen Abdurrahman Arif döneminde, komünist akımının zayıflaması ve Baas yönetiminin sona ermesi, genel olarak Irak'ta rahat bir nefes alınmasına neden olmuştur. Türkmenlere ise belli ölçüde haklar tanınmıştır. Bu doğrultuda, Türkmenlerin kültürel Kardeşlik Dergisi'nin geliştirilmesine, yeni Türkçe olarak yayımlanmasına ve 1961'den beri dergiyi yayımlatan Türkmen Kardeşlik Kulübü'nün Musul'da bir kolunun açılmasına izin verilmiştir. Kerkük'te müzik ve sanat grupları oluşturulmuş, ve Bağdat Sesi Radyosunda faaliyet göstermeye başlamıştır.²⁰

Türkmenler, 1963-1968 yılları arasında sosyo-kültürel haklarından mahrum olmalarına rağmen, önceki dönemlerden daha istikrarlı bir dönem yaşamışlardır. Arif Kardeşler olarak bilinen Abdüsselam Arif ve Abdurrahman Arif dönemleri, Türkmenler açısından fırtına öncesi sessizlik şeklinde yorumlamak mümkündür.

¹⁹ Muhammet İHSAN, **Kurdistan we Devvame El Harb**, "Kurdistan ve Savaş Kasırgası", Dar Aras Yayınevi, Erbil, 2001: 41-42, Suphi SAATÇI, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, 2003: 234.

²⁰ Aziz Kadir SAMANCI, **El Tarih El Siyasi Li Turkuman El İrak**, (Irak Türkmenleri'nin Siyasi Tarihi), 1999: 191.192.

17 Temmuz 1968 tarihinde Baasçılar, yeniden bir darbe yapıp, Abdurrahman Arif'i devirerek devlet başkanlığına Ahmet Hasan El Bekir'i getirdiler. Bu dönemde kabul edilen anayasanın 5. maddesinde “Irak halkının Arap ve Kürtlerden meydana geldiği” ve “yasanın Kürt halkının ve Irak birliği içerisindeki bütün azınlıkların yasal haklarını onayladığı” ifade edilmektedir. 7. maddesinde ise, “resmî dilin Arapça olduğu Kürtçe'nin de Kürt bölgesinde Arapça'nın yanında resmî dil olduğu” ifade edilmiştir. 19. maddede ise, “bütün vatandaşların dil, din, ırk ve renk ayırımı yapılmaksızın eşit oldukları” vurgulanmıştır. Anayasada, Türkmenler konusuna değinilmemiştir. Ancak, 5. maddede, “Irak'taki bütün azınlıkların yasal hakları” gibi belirsiz ifadeye yer verilmiştir.²¹

Baas Partisi, iktidarı sağladıktan sonra, içerideki istikrarı sağlayabilmek amacıyla, 1970 yılında, 1963 yılından beri Kürtlerle devam eden çatışmalara son vermek için anlaşmalar yapmaya çalışmıştır. Irak Yönetimi, Kürt liderleri ile 11 Mart 1970 anlaşmasını sağlamıştır. Bu anlaşmaya göre, 1974 yılında uygulanmak üzere Kürtlere özerklik tanımıştır. Ancak Irak hükümetinin amacı, 1972 yılında Kürt lideri Mustafa Barzani'ye düzenlediği suikast girişimiyle ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla iki taraf arasında 1974 yılında çatışmalar yeniden başlamıştır. Çatışmalarda dengelerin Kürtlerin lehine dönüşmesi nedeniyle, dönemin Cumhurbaşkanı Yardımcısı Saddam Hüseyin İran Şah'ı ile 1976 Cezayir Anlaşmasını imzalamıştır. Anlaşma çerçevesinde İran Şahı Kürtlere verdiği desteği kesmiştir. Dolayısıyla Irak'taki Kürt hareketi sekteye uğramış ve Mustafa Barzani ve yandaşları ABD'ye sığınmıştır.²²

Baas Partisi, iç politika çerçevesinde ülkedeki azınlıkları kendi tarafında çekme politikasını başlatmıştır. 24 Ocak 1970 tarihinde “Azınlıklara

²¹ 16 Temmuz 1970 Irak Anayasası, 5., 7. ve 19. maddeleri.

²² Muhammet İHSAN, **Kurdistan we Devvame El Harb**, (Savaş Kasırgasında Kürdistan), 2001: 46-52.

Kültürel Haklar’’ yasasıyla bir takım haklar tanımıştır. Tanınan haklar 89. nolu karar gereğince, Türkmenlere tanınan kararlar şunlardır:

- Irak’ta bulunan Türkmen bölgelerindeki ilkokullarda, Türkmen dili ile öğretim yapılması,
- Türkmen dili okutmak ve ilerletmek için her türlü eğitim araçlarının hazırlanması,
- Eğitim ve Öğretim Bakanlığı’na bağlı olarak bir Türkmen Eğitim Müdürlüğü’nün kurulması,
- Irak Edebiyatçılar Birliği’ne bağlı bir Türkmen Edebiyatçılar Birliği’nin kurulması,
- Enformasyon ve Kültür Bakanlığpı’na, bir Türkmen Kültür Müdürlüğü’nün kurulması,
- Türkmençe haftalık bir gazete ile aylık bir derginin çıkartılması,
- Kerkük’te yayın yapan televizyonda,Türkmençe programların süresinin uzatılması.²³

Irak yönetiminin özellikle de bu dönemde Türkmnlere kültürel haklarını vermesinin nedeni, BM Genel Kurulu'nun Aralık 1965’te her türlü ırk ayrımcılığının tasfiye edilmesi kararını almış olmasıdır. Örgüte üye ülkelerin imzalaması için hazırlanan belge, Ocak 1969’da yürürlüğe girmiştir. 18 Şubat 1969’da Irak hükümetinin söz konusu belgeyi imzalamasına rağmen, uygulanmaya konması için ilgili ülkelerin yürütme organının onayı

²³ Erşet HÜR MÜZLÜ, *El Turkuman ve El Watan El İraki*, (Türkmenler ve Irak Ulusu), s. 28, Hasan ÖZMEN, *El Turkman Fi El İrak ve Hukuk El İnsan*, (Irak'ta Türkmenler ve İnsan Hakları), 2002: 75-80.

gerekmektedir. Irak Devrim Komutanlığı'nın Irak'taki yönetimin yerine geçmesi nedeniyle, Komuta Konseyi 14 Ocak 1970'te belgeyi onaylamıştır.²⁴

Irak Devrim Komuta Konseyi, kısa bir süreliğine bu kararları uygulamaya koymuştur. Ancak ilerleyen zamanda verilen haklar geri alınmıştır. İlgili müdürlüklerden, Arapça eğitime geri dönmek için talepte bulunmaları için dilekçe vermeleri istenmiştir. Türkmen Kültür Müdürlüğü gibi diğer müdürlüklerde Baasçı kişiler tayin edilmiştir. Türkmen Edebiyatçılar Birliği'nde ise Türkmenlere yer verilmemiştir.²⁵

Kerkük'te Türkçe eğitim veren 200 okula ihtiyaç duyulurken, ancak 120 okulun çalışmasına izin verilmiştir. Bunlar da bir süre sonra çeşitli bahanelerle kapatılmıştır. Bazı Türkmen öğretmenleri de Kerkük dışında tayin edilmiştir. Bağdat-Türk Kardeşlik Klübü tarafından, 1 Mayıs 1961 tarihinden beri yayınlanan *Kardaşlık* dergisinde latin harfle yazılar yasaklanmıştır. Ayrıca elli yıldan fazla bir süredir yayınlanmakta olan *Kerkük* adlı Türkçe gazete ise kapatılmıştır.²⁶

Baas yönetimi, 1971 yılından sonra Türkmenler üzerindeki baskısını yoğunlaştırmıştır. 1972 yılında Türkmen işadamlarına kredi verilmesi için, devlet idaresindeki şirketlerden mal almanın, Türkmen olmayanlara açık olduğunu görmeye başladılar. Türkmenlere devlet dairelerinde çalışma imkanı da tanınmadı. 1972'de Kerkük Petrol Şirketinde çalışan 10 bin kişi arasında, ancak 500 Türkmen yer almaktaydı. Üniversitelerden mezun olan Türkmenler Arap bölgelerinde tayin edilmiştir. Baas Yönetimi, Araplaştırma politikası çerçevesinde Türkmenlerin çoğunlukta yaşadığı bölgelerin etnik yapısını, Türkmenlerin aleyhine çevirmek için her türlü yola başvurmuştur.

²⁴ Hasan YILMAZ, Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler, **Stratejik Analiz Dergisi**, ASAM Yayınları, Mayıs 2003, C. 4, sayı, 37, s. 24.

²⁵ Erşet HÜR MÜZLÜ, El Turkuman ve El Watan El İraki, (Türkmenler ve Irak Ulusu), ss. 76-78.

²⁶ Aziz Kadir SAMANCI, **El Tarih El Siyasi Li Turkuman El İrak**, (Irak Türkmenleri'nin Siyasi Tarihi), 1999: 206-208.

Arapların bu bölgelerde yerleşmesi teşvik edilmiştir. Buna karşılık Türkmenlerin arsa satın alması ve inşaat yapması, emniyet iznine bağlanmıştır. Türkmenlerin gayri menkul alım satımları kontrol altına alınmıştır. Devrim Komuta Konseyi, 29 Ocak 1976 tarihli ve 41 nolu kararı ile Kerkük ilinin adını El Temim olarak değiştirmiştir. Kerkük'ün en büyük ilçesi Tuzhurmatı ve Dakuk, Tiktit iline bağlanmıştır. Arapların yoğun yaşadığı Tikrit'in Havice ilçesi de Kerkük'ün idari sınırlarına dahil edilmiştir. Çamçamal ilçesi Süleymaniye'ye, Kifri ilçesi de Diyala iline bağlanmıştır.²⁷

²⁷ Suphi SAATÇI, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, 2003: 248-254.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SADDAM HÜSEYİN DÖNEMİNDE TÜRKMENLER
(1979-2003)

**I. SADDAM HÜSEYİN'İN İKTİDAR OLMASI VE İRAK-İRAK
SAVAŞI'NDA TÜRKMENLERİN DURUMU**

Daha önce de değinildiği gibi Baasçıların 17 Temmuz 1968'de yaptıkları son darbeye, Irak'taki Abdurrahman Arif iktidarı sona ermiştir. Baasçılar, Ahmet Hasan El Bekir'i Devlet Başkanlığı'na getirmişlerdir. 1979 yılı itibarıyla El Bekir'in yardımcısı olan Saddam Hüseyin iktidarı ele geçirmiştir. Saddam Hüseyin'in başkanlığındaki Baas Partisi'nin iktidarı, ABD ve İngiltere'nin müdahalesiyle 9 Nisan 2003 tarihinde sona ermiştir.¹

Irak Türkmenleri, en sıkıntılı dönemlerini 1980'den sonra yaşamışlardır. Sekiz yıl süren Irak-İran Savaşı nedeniyle Irak yönetimi ülke içindeki sorunları, dünyanın sessizliği karşısında rahatça kendi çıkarları doğrultusunda çözmesine fırsat tanımıştır. Türkmenlere uygulanan baskı, asimilasyon, toplu tutuklamalar, yargısız infaz ve toplu katliamlar devam etmiştir. Saddam Hüseyin'in başkanlığındaki Baas rejimi, tehdit algılamaları nedeniyle, kanlı bir dönem başlatmıştır. Rejimin uygulamaları Türkmenlerle sınırlı kalmamıştır. Bu doğrultuda, 1980'lerin sonunda Irak'ın kuzeydoğusundaki Halepçe ilçesini kimyasal silahlarla vurmuştur. Aynı zamanda, on binlerce Kürt vatandaşının hayatına mal olan Enfal adlı operasyonunu başlatmıştır.²

¹ Saddam Hüseyin döneminde Irak'taki durum ve devletin politikaları konusunda bkz: Kasım Abde KASIM, **Cumhuriyet El Hauf**, (Korku Cumhuriyeti), El İnsan Yayınevi, 1990.

² Muhammet İHSAN, **Kurdistan we Devvame El Harb**, (Savaş Kasırgasında Kürdistan), 2001: 52-60.

Irak'ın 1991'de Kuveyt'i işgal etmesi nedeniyle patlak veren İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra güneyde başlayan Şii ayaklanmasını kanlı bir şekilde bastırmıştır.³

Irak Yönetiminin asimilasyon politikası 16 Ocak 1980'de kanlı bir eylemle doruk noktaya ulaşmıştır. Irak Türkmenlerinin tanınmış üç lideri idam edilmiştir. Böylece Irak yönetimi, Türkmenlerin faal kimselerini idam ederek ya da suikastler düzenleyerek, Türkmenlere karşı yeni bir uygulama başlatmış oldu. Çünkü 1959 katliamından sonra hiç bir Bağdat yönetimi, Türkmenlerden kimseyi idam etmemiştir. Bu tutum, Türkmenlerin rejime karşı boykot eylemine girmelerine neden olmuştur. Türkmenler devlette resmî görevlerden ve rejimin kontrolündeki kuruluşlarda görev yapmaktan uzak durmaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra Türkmen aydın, genç ve akademisyenleri gönüllü göç etmeye başlamışlardır.⁴

Ocak 1980 olayı, Türkiye Hükümeti'nin ve basının bilgisi olmasına rağmen gerçekleşmiştir. Türkiye'nin olaya tepkisiz kalmasının, Irak yönetimini cesaretlendirdiği söylenebilir. 1959 katliamından sonra Türkiye, bu olaya büyük bir tepki göstermiş ve katliam sorumluları Irak tarafından cevaplandırılmıştır. Bu tarihten sonra Türkmenlerin durumuna kayıtsız görünen Türkiye, Türkmenlerin tehlikeli durumunu kabul ederek, onlara karşı tutumunda ihtiyatlı olmuştur.⁵

20 Ekim 1981'de 1391 no'lu karar ile Türkmenlerin planlı program dahilinde güney illerine tehcir edilmeleri kararlaştırılmış ve bu plan 2003 yılında Irak'ın işgal edilmesine kadar sürmüştür. Irak Devrim Komuta Konseyi'nin 20 Ekim 1981 tarih ve 1391 sayılı kararı, zorla göç ettirme kararının başlangıcı olmuştur. Güneye göç ettirilen Türkmenler, kendilerine

³ Geniş bilgi için bkz: Orfa BENGİO, Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında, **Avrasya Dosyası**, Kuzey Irak Özel, Cilt 3, İlkbahar, 1996.

⁴ Erşet HÜR MÜZLÜ, **El Türkman ve El Vatan El İraki**, (Türkmenler ve Irak Ulusu), ss. 81-82.

⁵ Suphi SAATÇI, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, 2003: 226-228.

ikamet imkanı ve iş sahası bulamamışlardır. Kuzey bölgesine göç ettirilenler de aynı sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Bu nedenle çareyi Türkiye'ye sığınma veya üçüncü bir ülkeye gitmekte bulmuşlardır. 11 Ocak 1986 tarih ve 42 no'lu karar gereğince Kerkük'e güneyden getirilip yerleştirilen 2726 Arap aileye arsa dağıtımı ile ilgili 4/6410 sayılı 4 Ağustos 1991 tarihli vali imzasıyla yayınlanan Kerkük Belediye Başkanlığı'nın bildirisi ile bu karar uygulamaya konmuştur. 3274 sayılı 25 Eylül 1989 tarihli Irak resmî gazetelerinde yayımlanan 434 nolu 11 Eylül 1989 tarihli ve 459 sayılı 26 Temmuz 1987 tarihli Cumhurbaşkanı kararnameleri ile, bazı Türkmen yerleşim bölgelerinin, idari yönden başka Arap illerine bağlanmasını beraberinde getirmiştir.⁶

27 Eylül 1984 tarihinde alınan 1081 nolu karar ile Türkmenler'in arazileri istimlak edilerek güneydeki Araplara dağıtılmıştır. 11 Eylül 1984 tarihli ve 41 nolu karar, 8 Nisan 1984 tarihinde 418 nolu karar ile Kerkük'te Türkmenlerin gayrimenkül satın almaları yasaklanmıştır.⁷

Irak Yönetimi, İran-İrak Savaşı nedeniyle, özellikle Türkmen kesimi üzerine ağır baskılar uygulamaya başlamıştır. 1981 yılı içinde Kerkük'ün güneyindeki Tuzhurmatı, İran'ın doğusundaki Beşir ve Kerkük'teki Tisin bölgelerinde yeni idamlar gerçekleştirmiştir.⁸

Merkezi hükümet, çeşitli baskıcı politikalarını sürdürmüştür. Araplaştırma politikaları, İran-İrak ve Kuveyt Savaşı'na rağmen planlı bir şekilde uygulanmıştır. Yerleşim yerlerinin adları değiştirilmiş, bir çok ilçe, köy ve kasaba idari yönden başka illere bağlanmıştır. Örnek olarak, Kerkük'teki Yeni Tisin Mahallesi'nin adı "Hay El Baas'a", Avcı bölgesi, "Hay El Zehra'ya", Pmukçular Mahallesi "Hay E Mnsur'a", Çukur Mahallesi

⁶ Ziya KÖPÜRLÜ, Ziya Köpürlü, Türkmenler ve Göç Nedenleri, **Kerkük**, Mayıs 1998, Yıl: 2, S. 4, s. 18.

⁷ Aydın BEYATLI, Siyasi Konjonktürde Irak Türkmenleri, **Kerkük**, Kasım 1998: 01-18.

⁸ Suphi SAATÇI, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, 2003: 258-259.

“Hay El Arap’a”, Gök Bulut futbol takımı El Yermuk’a, Kardeşlik ise, El Temim olarak değiştirilmiştir. Türkmen köylerinin de adları Arapça adlarla değiştirilmiştir. Şirince köyü El Yermuk’a, Zinde Mısır’a, Yarımce Cidde’ye, Karalı El Rehtad’a, Büyük Sarı Tepe ve Küçük Sarı Tepe, El Raw ve El Velit’e, Yukarı ve Aşağı Rucıbatı El Munteada ve El Kenedi’ye, Tokmaklı El Hensaya, Tercil ise El Kadisiye’ye olarak değiştirilmiştir.⁹

Türkmenlere ait gayrimenküller istimlak edilerek güney illerden getirilen Araplara teşvik amacıyla verilmiştir. Türkmenlere, gayrimenkül ve ticari araç alım yasağı getirilmiş ve satışların sadece Araplara yapılmasına izin verilmiştir. Türkmen işadamları ve tüccarlar, işlerinde devam ettirebilmeleri için Baas yetkililerden birinin ortak bulması gerekir. En ilginç kararlardan biri ise, 1997’de çıkmıştır. Bu karara göre, Türk asıllı olduğunu yansıtan isimleri kullanan Türkmenlere, vatandaşlık kimliği verilmiyor ve bunların müracaatında vatandaşlık kimliği alınmıyordu.¹⁰

Türkmenlerin yaşadığı bölgelerdeki bazı köyler (Blava, Badava, Topzava, Kümbetler, Yayçı, Tomak vs.) askeri tesisler kurulacağı gerekçesiyle, boşaltılmıştır. Boşaltılan bazı bölgelere Araplar yerleştirilmiştir. Mendeli ilçesi ise, 459 nolu ve 26 Temmuz 1987 tarihli kararla nahiyeye dönüştürülmüştür. Kerkük’te Türkmenlerin yoğunluğunu azaltmak için başka yöntemlere de başvurulmuştur. Türkmenlerin yaşadığı eski Tisin’de, bölgenin geleneksel mimari karakteristiğini yansıtan 500 eski ev otoban inşa edilecek gerekçesiyle yıktırılarak, boşaltılmıştır.¹¹

Baas yönetimi 12 Ekim 1987’de yayınladığı bir genelgede ülkede nüfus sayımı yapılacağını duyurmuştur. Ancak sayım için hazırlanan formlardan

⁹ Aziz Kadir SAMANCI, *El Tarih El Siyasi Li Turkuman El İrak*, (Irak Türkmenleri'nin Siyasi Tarihi), 1999: 210.

¹⁰ Aziz Kadir SAMANCI, *El Tarih El Siyasi Li Turkuman El İrak*, (Irak Türkmenleri'nin Siyasi Tarihi), 1999: 213-214.

¹¹ Detaylı bilgi için bkz: Hasan ÖZMEN, *El Turkman Fi El İrak ve Hukuk El İnsan*, (Irak'ta Türkmenler ve İnsan Hakları), 2002: 137-155.

bunun bir plebisit olduğu ortaya çıkmıştır. Yönetimin bu adımına karşılık en büyük tepki, Irak dışında yaşayan Türkmenlerden gelmiştir. Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, protesto yürüyüşü düzenlenmiştir. Irak'ta nüfus sayımının yapıldığı gün yapılan miting ve yürüyüşe, Osman Doğan ve Nabi Poyraz gibi parlamenterler de katılmışlardır.¹²

Baas Yönetiminin Türkmenlere karşı baskıları sürmüştür. 1988 yılında Musul'un ilçesi Tellafer'de birçok Türkmen idam edildi. 1989 yılında ise, Musul Şebekleri üzerinde ağır baskılar uygulanmaya başlamıştır. Haraba, Gökçeli, Bazvaya ve Karatepe köyleri boşaltıldı ve Buradaki Türkmenler Süleymaniye'nin Harir ve ülkenin kuzeyindeki diğer bölgelerine dağıtıldı.¹³

II. İKİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI'NDAN SONRA KUZEY IRAK'TAKİ GELİŞMELER

2 Ağustos 1990'da Irak, Kuveyt'i işgali etmiş ve Kuveyt'in, Irak'ın 19. ili olduğunu ilan etmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ilhakiyla birlikte hem Basra Körfezi'ne, hem de dünya petrol rezervlerinin yüzde 19'dan fazlasını ve 1990 dünya petrol üretimlerinin ise yüzde 7'den fazlasına el koymasıyla Orta Doğu'da güç dengesi Irak lehine bozulmuş ve gerek ABD'nin, gerekse Batılı ülkelerin bölgedeki ekonomik çıkarları ve petrolün güvenliği tehlikeye girmiştir. ABD'nin başını çektiği koalisyon güçleri, Çöl Fırtınası Operasyonu'yla, askeri bozguna uğrattığı Irak'ın Kuveyt'ten çıkmasını sağlamıştır. Ardından Irak'a uygulanan ambargo, 2003 yılında rejimin devrilmesine kadar sürmüştür.¹⁴

¹² Suphi SAATÇI, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, 2003: 261.

¹³ Suphi SAATÇI, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, 2003: 262.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Baskın ORAN, *Kalkık Horoz, Çekic Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, İkinci Körfez Savaşı ve sonrasındaki dönem için bkz: Necip El SALİHİ, *El Zilzal*, (Deprem), El Rafit Yayınevi, Londra, 1998.

ABD'nin başını çektiği Müttefik Kuvvetler ile Irak arasındaki savaş, merkezi hükümetin zayıflamasına neden olmuştur. Neticesinde güneyde Şiiler, Kuzeyde de Kürtler, Irak'ı oluşturan 18 ilden 14'ünde ayaklanmıştır. Ancak kısa sürede kontrolü eline geçiren Irak kuvvetleri ayaklanmayı bastırmıştır. Bu dönemde özellikle de Kuzey Irak'ta büyük bir göç başlamıştır. Yaşanan insani felaketin çözülmesi için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin çıkardığı 688 sayılı kararla 36. paralelin kuzeyini Irak kuvvetlerine yasaklamıştır. Böylece tarihte bir ilk olarak Kürt grupları, bu bölgede Batı'nın desteğiyle fiili egemenliklerini sağlayabilmişlerdir.¹⁵

Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) başta olmak üzere Kürt grupları bölgeyi kontrol ettikten sonra merkezi hükümetle görüşmeler başlatmışlardır. KDP, Kürt sorununun barışçıl yollarla çözülmesinden yana tavır göstermekteydi. KYB ise, Irak rejiminin güvenilirliğini kaybettiğini ve sorunların kuvvet kullanılarak çözülmesinin gerektiği yönünde tavır sergilemekteydi. KYB, Irak rejimi ile görüşmelerin yapılmasına, dönem dönem karşı çıkmıştır.¹⁶

KDP Lideri Mesüt Barzani, Saddam Hüseyin ile Bağdat'ta görüşme nedenini, gelecekte "tarihi bir fırsatın" kaçmasına yol açmakla suçlanmamak için olduğunu vurgulamıştır. Yedi ay süren görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması nedeniyle merkezi hükümet, kuzey bölgesine malî, idarî ve ekonomik yardımları kesmiş ve resmî kuruluşları geri çekmiştir.

1991'de idari boşluğun doldurulması amacıyla bölgede ilk parlamento seçimleri gerçekleştirildi. Yapılan seçimde KDP oyların yüzde 45'ini, KYB

¹⁵ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Baskın ORAN, **Kalkık Horoz Çekic Güö ve Kürt Devleti**, 1996.

¹⁶ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Aide El-Alli SERİDDİN, **Duvel El-Muselles Beyne Fekkey El-Kemmaşe El-Turkiye El-İsrailiye**, (Türkiye ve İsrail'in Kısacasında Bölge Ülkeleri), Beyrut, Dar El-Fikir El-Arabi, 1997.

ise yüzde 44'ünü almıştır. Ancak yapılan anlaşmaya göre bölgedeki yönetim iki grup arasında paylaşılmıştır.¹⁷

4 Haziran 1992'de Erbil'de yerel meclis ilk toplantısını gerçekleştirerek, Dr. Fuat Masum'un başkanlığında bakanlar kurulunu da oluşturmuştur. Kabine'de KDP, KYB, Emekçiler Partisi, Demokratik Asuriler Partisi ve Irak Komünist Partisi'nden birer temsilci vardır. Böylece Kuzey Irak'ta resmî değil ancak fiilen bir devlet kurulmuştur.¹⁸

1990'lı yılların ilk başlarında KDP ve KYB arasındaki anlaşmazlık giderek artmış ve bölgede yönetimi paylaşma sisteminin yürümediği ortaya çıkmıştır. Sonuç itibarıyla KDP ve KYB'nin vardığı anlaşma, yaklaşık iyi yıl sürerek, Mayıs 1994'te yerini silahlı çatışmalara bırakmıştır. Yapılan görüşmeler ve uluslararası çabalara rağmen, çatışmalar devam etmiştir. Haziran 1994'te Türkiye'nin de uzlaştırma çabaları sonuçsuz kalmıştır. Ağustos'ta KYB ve KDP arasında çatışmalar yeniden başlamış ve Aralık 1994'te KYB Erbil'i kontrol etmeyi başarmıştır.¹⁹

İki grup arasında uzlaşmanın sağlanabilmesi için başta ABD'nin öncülüğünde birçok girişim yapılmış ve uygulanamayan anlaşmalar yapılmıştır. Yine ABD'nin müdahalesiyle, 11 Ekim'de Tahran'da bir araya getirilen KDP ve KYB arasında bazı konularda anlaşma sağlanabilmiştir. Kasım 1995'te Türk hükümetinin temsilcilerinin de katılımıyla ABD heyeti bölgede görüşmelere başlamıştır. Bu çabaların sonucu olarak anlaşmazlık konularının bir çoğunda ilerleme kaydedildiği bildirilmiştir. 10 Aralık

¹⁷ Muhammet İHSAN, **Kurdistan we Devvame El-Harp**, (Savaş Kıskaçında Kürdistan), 2001: 86

¹⁸ Ümit ÖZDAĞ, **Türkiye Kuzey Irak ve PKK. Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi**, ASAM Yayınları, Ankara, 1999: s. 1999: 81.

¹⁹ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Muhammet İHSAN, **Kurdistan we Devvame El-Harp**, (Savaş Kıskaçında Kürdistan), 2001.

1995'te ilan edilen ateşkes sonucunda çatışmalar geçici olarak son bulmuştur.²⁰

Ancak devam eden çatışmalar sonucunda 9 Eylül 1996 yılında KDP, KYB kuvvetlerini Süleymaniye'den de çıkarmayı başarmıştır.²¹

Eylül 1998'de Washington Anlaşması çerçevesinde iki parti arasında ateşkes gerçekleşmiştir. Bu tarihten itibaren bölgedeki iki yönetimin siyasi birleşmesinin ilk adımları atılmıştır. Washington Anlaşması çerçevesinde, iki yerel yönetimin parlamentolarının birleştirilmesi ve yeni seçimlerin yapılması üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Varılan anlaşma sonucunda 1992'deki seçimlerin sonuçları kabul edilmiştir.²²

III. İKİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI'NDAN SONRA TÜRKMENLER

Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılmasından sonra güneyde Şiiler, kuzeyde de Kürtler ayaklanma başlatmışlardır. Ancak merkezi hükümet bu ayaklanmaları kısa sürede bastırmıştır. Irak Hükümeti, ayaklanmacıların eline geçen şehirleri birer birer yeniden kontrol etmiş ve ordunun girdiği yerlerde katliamlar yapmıştır. 28 Mart 1991'de Altınköprü'yü ele geçiren ordu birliklerinin topladığı yüze yakın kişi, ayaklanmaya katıldıkları gerekçesiyle, kurşuna dizilmiştir. Öldürülenlerin arasında onlarca Türkmen vardır.²³

1991 Mart ve Nisan aylarında Irak ordusunun saldırılarından kaçan yüz binlerce Kürt ve Türkmen, Türkiye ve İran sınırlarına yığılmıştır. Sonuç

²⁰ Sa'di BERZENCİ, Irak Kurdistanında Mevcut Durum, **Avrasya Dosyası**, Irak Özel, Cilt 3, Sayı 1, İlbahar, 1996, ss. 200-201.

²¹ Sa'di BERZENCİ, Irak Kurdistanında Mevcut Durum, **Avrasya Dosyası**, Irak Özel, Cilt 3, Sayı 1, İlbahar, 1996, ss. 111-141.

²² Muhammet İHSAN, **Kurdistan we Devvame El-Harp**, (Savaş Kıskaçında Kürdistan), 2001: 90.

²³ **Irak Türkmenleri Şehitler Elbümü**, Münchengladbach-Türkmen Derneği'nin Yayınları, 1993: 10-20.

itibarıyla, bölgedeki halkın Irak hükümetinden korunması ve yeni göç dalgalarının tekrarlanmaması amacıyla, Temmuz 1991'de Çekiç Güç'ün kurulmasına karar verilmiştir. Güvenlik Bölgesi'nin kurulması nedeniyle, Türkmenlerin yaşadığı bölgeler ikiye ayrılmıştır. 36. paralelin altında kalan ve Türkmen nüfusunun çoğunluğunu barındıran bölge, merkezi hükümetin kontrolünde kalmıştır.²⁴

Türkmenlerin bir kısmı güvenlik bölgesine dahil olmasına rağmen, büyük kısmı merkezi hükümetin kontrolünde kalmıştır. Bu doğrultuda 2 Eylül 1991'de güvenli bölgenin 36. paralelden 34. paralele çekilip, 36. paralelin dışında kalan Kerkük'teki Türkmenlerin de güvenli bölgeye alınmasıyla, Musul ve Kerkük Türkmenlerinin de Kürt muhalefeti ile bir araya getirilmesinin yolları aranmıştır. Dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal, bu seçeneği Kuzey Irak'taki Kürt liderleri ile görüşmüştür. Ancak bu konu Ankara bürokrasisinden çok sert tepki almıştır.²⁵

1990'lı yılların sonlarına doğru, Bağdat yönetiminin kontrolündeki bölgelerde zorunlu göç ettirmeler yoğunlaşmıştır. 13 Mayıs 1997'de Kürt, Türkmen ve Asuriler olmak üzere sadece Kerkük'ten 1300 aile göç ettirilmiştir.²⁶

Irak hükümeti Ekim 1996'dan itibaren, Araplaştırma politikası çerçevesinde en büyük adımlarından birini atmıştır. Bu tarihten sonra Türkmen ve Arap olmayan diğer etniklerin kimliklerini değiştirmeleri konusunda baskılar yapılmıştır. Kendini Arap asıllı olarak kayıt etmeyenlerin,

²⁴ Baskın ORAN, *Kalkık Horoz, Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, 1996: 98.

²⁵ Ümit ÖZDAĞ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK. Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi*, 1999: s. 79.

²⁶ Hasan ÖZMEN, *El Turkman Fi El İrak ve Hukuk El İnsan*, (Irak'ta Türkmenler ve İnsan Hakları), 2002: 153.

menkül ve gayrimenkül mallarına el konularak, göç ettirileceği bildirilmiştir.²⁷

IV. TÜRKMENLERİN SİYASİ HAREKETLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE YÜKSELİŞİ

Türkmenlerin siyasi hareketleri, 1970'li yılların sonunda ortaya çıkmıştır. Irak'taki diğer etnik gruplarda olduğu gibi, Bağdat yönetimlerine karşı muhalefet, Türkmenler arasında rastlanan bir olgu değildir. Ancak Irak'taki Arap yönetimlerinin Türkmenlere karşı olumsuz politikaları sonucunda, söz konusu tarihten sonra zaman zaman bazı gizli örgütler kurulmuştur. Bu örgütler Irak'ın siyasi alanında etkili olmamıştır. Türkmenlerin azımsanmayacak bir kısmı, beklentilerini yansıttığı ve adalete olan inanç ve isteklerini şekillendirdiğini düşündükleri için Irak'taki İslami harekete meyil göstermişlerdir. Böylece 1960'lı yıllarda, Kerkük'teki Tisin bölgesinde ilk İslami hareketin hücreleri ortaya çıkmıştır. Türkmen muhalefetinin ilk ortaya çıkışı, 1991'deki Beyrut Kongresi'nde gerçekleşmiştir.²⁸ Irak Türkmen Milli Paertisi Türkmenleri temsil eden ilk siyasi parti sayılmaktadır. Parti, 1991'de Ankara'da kurulmuştur.²⁹ Buradan itibaren Türkmenlerin siyasi muhalefeti kendisini göstererek, Irak halkının diğer unsurlarıyla siyasi alanda etkileşime başlamıştır. Türkmen muhalefeti güçlenerek, 1992 Viyana Kongresi, 1992'de Irak'ın kuzeyindeki Şaklava ve Salahattin heyetinin toplantıları ve 1992'deki Irak Ulusal Kongresi'ne katılmıştır.³⁰

²⁷ Hasan ÖZMEN, *El Turkman Fi El Irak ve Hukuk El İnsan*, (Irak'ta Türkmenler ve İnsan Hakları), 2002: 159.

²⁸ Abbas BEYATLI, *El Şuheda El Turkman, Safahat Min El Tarih El Siyasi El Muasır Li Turkman El Irak*, (Türkmen Şehitleri, Irak Türkmenlerinin Çağdaş Siyasi Tarihinden Kesitler), 1999: 61-68.

²⁹ Muzaffer ARSLAN, Irak Mişlli Türkmen Partisi'nin eski başkanı ile mülakat, Ankara, 5 Temmuz 2003.

³⁰ Abbas BEYATLI, *El Şuheda El Turkman, Safahat Min El Tarih El Siyasi El Muasır Li Turkman El Irak*, (Türkmen Şehitleri, Irak Türkmenlerinin Çağdaş Siyasi Tarihinden Kesitler), ss. 61-68, 1990lı yıllarda Türkmenlerin siyasi hareketliliği konusundaki makaleler

İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın döneminde Türkiye'nin Irak politikasında değişiklik yaşanmıştır. Bu dönem öncesindeki Türkiye'nin Irak'a yönelik politikası üç ayaktan oluştuğu söylenebilir; Bunlar petrol-ekonomi, Kürt sorunu ve su sorunu çerçevesinde şekillenmiştir.³¹

Bu dönemde Türkiye'nin Irak'ın içişlerine müdahale etmediği görülmüştür. Özal'ın bu tutumunun din, tarih, kültür, karşılıklı ekonomik çıkarlar ve iyi komşulukla bağdaşmadığı şeklinde eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak Özal, yapılan eleştirilere “Bir koyup, üç alacağız” şeklinde cevap vermiştir.³²

Irak merkezi hükümetinin kuzey bölgesinden çekilmesiyle ortaya çıkan idari boşluk, 1992'de bölgede gerçekleştirilen seçimlerin sonucunda yerel parlamentonun kurulmasıyla doldurulmuştur. Türkmenlerin ilk siyasi partisi olan Irak Milli Türkmen Partisi, seçimlere katılmamıştır.³³

24 Nisan 2005 tarihinde değişik Türkmen parti ve hareketlerin bir araya gelmesiyle Irak Türkmen Cephesi Erbil'de kurulmuştur. Türkmen Cephesi'nin kurulması, Türkiye'nin Türkmenlere yönelik politikasının sosyal destekten siyasi desteğe geçiş şeklinde yorumlanabilir. Türkiye'nin 1991'den Cephe'nin kurulmasına kadar Türkmenlere yönelik faaliyetleri giderek yoğunlaşmış, ancak bu faaliyetler genellikle eğitim, kültürel yardım alanlarıyla sınırlı kalmıştır.

için bkz. Cüneyit MENGÜ, Irak Muhalefesinde Son Durum, **Notlar Dergisi**, Tİ ve KV, Sayı, 3. 1999, Hasan ÖZMEN, Irak Ulusal Kongresi (INC) ve Irak Muhalefeti, **Kerkük Dergisi**, ITK ve YD Ocak 2000.

³¹ Ramazan GÖZEN, **Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s. 47.

³² Burcu BOSTANOĞLU, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İMGE Yayınevi, Ankara, 1996: 48-49.

³³ Muzaffer ARSLAN, Irak Mişli Türkmen Partisinin eski başkanı ile mülakat, Ankara, 5 Temmuz 2003, 1990lı yıllarda Kuzey Irak'taki gelişmeler için bkz: Kıvanç Galip ÖVER, **Vaat Edilmiş Topraklarda Ölüm Kokusu**, Papirüs Yayınevi, İstanbul.

Bu dönemde Irak yönetimi, Türkiye'nin bölgedeki varlığından ve Türkmenler meselesini gündeme getirmesinden rahatsız olduğunu bildirmiştir.³⁴

Kurulan Türkmen Cephesi, Türkmenlere ait parti ve kuruluşları birleştirmeye çalışmıştır. İTC kurulduğunda, Irak Milli Türkmen Partisi, Türkmen Partisi ve Türkmen Birlik Hareketi'nden oluşmuştur. İTC'de yer alan Türkmen parti ve hareketleri zaman içinde değişimler geçirmiştir. İTC'nin ilk başkanı Sanan Ahmet Ağa olmuştur. İTC'yi oluşturan parti ve hareketler bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Erbil'de kurulan Cephe, ilk kurultayını 4-7 Ekim 1997'de,³⁵ ikinci kurultayını 20-22 Kasım 2002'de,³⁶ üçüncü kurultayını ise, Irak'ın işgalinden sonra 13-15 Eylül 2003 tarihinde Kerkük'te gerçekleştirmiştir.³⁷

04-07 Ekim 1997 tarihinde ilk Türkmen Kurultayı Erbil şehrinde gerçekleşmiştir. Türkmen Kurultayı, kabul edilen tüzük gereği 30 kişilik Şura üyelerini seçmiştir. Şura, 07 Ekim 1997 tarihinde yaptığı ilk toplantısında sekretaryasını, Irak Türkmen Cephesi Başkanı'nı, Yürütme, Denetleme ve Disiplin Kurulları üyelerini belirlemiştir.

Birinci Türkmen Kurultayı Temel İlkeler Deklarasyonu'nda yer alan maddelerde, Türkmen toplumunun temel ilkeleri oluşturulmuş, bu ilkelerin tadili ve değiştirilmesinin Türkmen Kurultayı'nın yetkisinde olduğu bildirilmiştir. 11 maddeden oluşan Kurultay'ın Temel İlkeler Deklarasyonu'ndaki maddeler şunlardır:

³⁴ Aide Ali SERİDDİN, **Duvel El Muselles Byne Fekkey El Kemmaşe El Türkiye El İsrailiye**, (Türkiye ve İsrail'in Kısacasında Bölge Ülkeleri), 1997: 21-38.

³⁵ İTC Basın Bürosu, 07 Ekim 1997.

³⁶ İTC Basın Bürosu 22 Kasım 2002.

³⁷ İTC Basın Bürosu, 19 Eylül 2003.

-Türkmen adı bir toplumu ifade etmekle olup, Müslüman Oğuz Türklerine verilen addır. Türkmenler; Hicri 53'ten başlayarak tarihin çeşitli dönemlerinde, Orta Asya'dan bölgeye göç eden ve Telafer'den Mendeli'ye kadar olan coğrafi kesime yerleşen, Osmanlı'dan sonraki dönemde işbaşına gelen rejim ve hükümetlerin baskı ve asimilasyonları neticesinde can güvenliği nedeniyle Irak'ın çeşitli yörelerine dağılmak zorunda kalan bir toplumdur.

-Türkmenlerin yazı dili İstanbul Türkçe'si, alfabesi yeni Latin alfabesidir.

-Türkmen toplumu ve Türkmen davası bir bütündür. Din, lehçe, sınıf, mezhep veya bölge ayırımını reddeder.

-Türkmen olmak mensubiyet ve şuurladır. Türkmen olduğunu hisseden herkes Türkmen'dir. Irkçılık reddedilir.

-Türkmen olduğunu söyleyen ve bunu davranışlarıyla ispat eden ve milli davaya sadakatle bağlı herkes bu davada yer alma, mücadele verme, Türkmen kurum ve kuruluşlarında görev alma hakkına sahiptir.

-Türkmen toplumu, milli amaçlarına ulaşmak için sivil, demokratik ve barışçı bir yol takip eder. Ancak vaki bir tehdit karşısında meşru müdafaa hakkına sahiptir. Türkmen toplumu; varlığını, hak ve menfaatlerini korumak, vaki tehditleri bertaraf etmek için gerekli organizasyon ve örgütlenmeyi oluşturma yetkisine sahiptir.

Türkmen Toplumunun Amacı,

- a. Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde Türkmenlerin ve diğer milletlerin meşru haklarına kavuşması;
- b. Irak'ta demokratik, insan hak ve özgürlüklerine saygılı çoğulcu parlamenter bir sistemin kurulması;

c. Irak'ta yaşayan tüm etnik, mezhebi ve dini azınlıklar arasında eşitliğin sağlanması;

d. Siyasi ve idari yapının eşit haklar ilkesi esaslarına göre düzenlenmesidir.

-Türkmen toplumu, Irak yönetimlerinin toplum aleyhine aldıkları, idari, siyasi, sosyal ve kültürel kararların tümünü reddeder. Zorla göç ettirilen veya göç etmek zorunda bırakılan Türkmenlerin eski yerlerine iade edilmesi, uğradıkları mağduriyetlerin telafisini ve zararların tazminini talep etmektedir. Türkmenlere ait kamulaştırılan ve el konulan tarım arazileri ve gayri menkullerin sahiplerine iade edilmesini, siyasi nedenlerle idam edilen veya çeşitli cezalara mahkum edilen rejim mağdurlarına veya varislerine itibarlarının iadesini ve tazminat ödenmesini istemektedir.

-Türkmen mücadelesi amacına ulaşmaya kadar, Türkmen kuruluşları Cephe çatısı altında birleşerek birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmeyi kabul ederler. Cepheye rakip olmak, onu yıpratmak, zayıf düşürmek amacı ile her türlü örgütlenme, enformasyon ve benzeri faaliyetler kabul edilemez ve Türkmen toplumuna karşı düşmanca faaliyet olarak telakki edilir.

-Türkmen mücadelesi hedefine ulaşmaya kadar bütün imkanlar seferber edilecek, amaca varmak için görüş ve fikir ayrılıkları bir tarafa bırakılacak ve çekişmeler teşvik edilmeyecektir.³⁸

İkinci Türkmen Kurultayı, 20-22 Kasım 2000 tarihleri arasında Irak'ın kuzeyinde faaliyet gösteren siyasi partiler, hareketler, Türkiye ve diğer ülkelerdeki dernek, vakıf ve kuruluş temsilcileri, fikir, bilim ve sanat adamlarının ortak katılımı ile gerçekleşmiştir.³⁹

³⁸ İTC Basın Bürosu, 07 Ekim 1997.

³⁹ İTC Basın Bürosu, 22 Kasım 2000.

BEŞİNCİ BÖLÜM

IRAK'IN İŞGALİ VE TÜRKMENLERİN DURUMU (2003-2007)

I. İŞGALDEN SONRAKİ YENİDEN YAPILANDIRMA SÜRECİ

Birinci Körfez Savaşı'nın Irak'ta açtığı yaralar yeni yeni kapatılırken; Clinton'dan sonra yönetime gelen Bush döneminde düzenlenen 11 Eylül terör saldırısı ve akabinde gelen Afganistan operasyonu sonucu Orta Doğu'da gerginlik yeniden tırmanmıştır. Bush yönetimi, Saddam Hüseyin'in, gizli bağlantılarla El-Kaide ile ilişkileri olduğunu iddia etmiştir. Bütün bu olayları Başkan Bush'un 26 Şubat 2003 tarihli konuşması izler. Bush bu konuşmasında "Milyonlarca Iraklıya özgürlük getiriyoruz. Silahlarımızla getirdiğimiz özgürlüğü; anayasal düzeni kurup; demokrasiye teslim edeceğiz. Irak, bütün alt yapılarını inşa edip bölge için örnek bir ülke olacaktır"¹ sözleriyle, ilerleyen günlerde gerçekleşeceklerinin bir nevi işaretini vermiştir. Bu aşamadan sonra ABD ve İngiliz kuvvetleri Irak'a karşı askeri operasyonları başlatmış, Irak'ın yetersiz direnci sonucunda da kısa bir süre içinde Bağdat'ı işgal etmiştir.²

Savaşın birinci aşaması sayılan bu sıcak çatışma ve işgal dönemini, geçiş dönemi izlemiştir. Bu geçiş döneminde ekonomik ve siyasi yeniden yapılandırma hedeflenmiştir. Şu anda içinde bulunduğumuz ve son aşama olan yönetimin devridir. ABD, işgalden sonra belirlediği takvim eşliğinde hareket etmiştir. 8 Mart 2004'te Geçiş Dönemi Irak Devleti Yönetim Yasası (GDİDYY) kabul edilmiştir. Bu yasanın bundan önceki anayasalardan çok

¹ Peter Silivn, *Washington Post*, 26 Şubat 2003.

² *El Şak El Avsat*, Harb El Halic El Talite Bedet, (Üçüncü Körfez Savaşı Başladı), 19 Mart 2003.

daha farklı hükümler getirdiği gözlemlenmektedir. Bu yasaya göre Irak Devleti'nin yönetim şekli federal cumhuriyet olarak belirlenmiştir. Güçler ayrılığı ilkesi kabul edilirken, yasada bir anayasa mahkemesinin kurulması ve anayasa uygulamalarının denetlenebilmesine ilişkin bir madde eklenmiştir. Bu yasa, Irak Geçici Yönetim Konseyi tarafından imzalanmıştır ve ABD'nin Irak Sivil Yönetim Başkanı tarafından da onaylanmıştır. Geçiş dönemi boyunca; yani belirlenen tarihlere göre 30 Haziran 2004 tarihine kadar uygulamada kalacaktır. Bu yasaya göre 30 Haziran 2004 tarihinden itibaren seçilmiş bir hükümet kurulacak, 31 Aralık veya en geç 31 Ocak 2005'e kadar ülke çapında gerçekleştirilecek seçimlerle Irak Ulusal Meclisi iş başına gelecek, bundan sonra ikinci Irak hükümeti kurulacak ve Ulusal Meclis daimî bir anayasa hazırlayacaktır. Bu yasanın daha önceki anayasalardan farklılıklarına bakacak olursak; Anayasa Mahkemesi'nin kurulması Irak'ta bir ilktir, her ne kadar 1986 yılında bir adet Anayasa mahkemesi kurulmuş olsa da hayata geçmeden bu oluşum engellenmiştir. Saddam yönetimi boyunca bir bütün olarak yönetilen Irak'ın, bu yasa ile bölünmesinin de önü açılmıştır. Yasa, Irak'ta Sünni ve Şii bölgelerinin oluşmasına olanak tanıırken, etnik mezhepsel temelde federasyonun oluşabilmesine de imkan tanımıştır.³

Bu yasa uyarınca Irak Geçici Hükümeti Başbakan Eyad El Allavi önderliğinde kurulmuş ve ardından da 30 Ocak 2005'te yapılan seçimlerle Irak Ulusal Meclisi seçilmiştir. Bu seçimlerin önemi şu noktada yatmaktadır: ABD'nin Saddam rejimini devirmesine kadar geçen dönem boyunca iktidardan paylarını alamayan Şiiler ve Kürtler yeni iktidarda çoğunluğu sağlamışlardır. Sünniler ise bu seçimlerden sonra iktidar olma güçleri kaybetmişlerdir. Seçime katılan partiler arasında esas çekişme üç ana grup arasında olmuştur. Bunlar El Sistani destekli Şii ittifakı, Başbakan Eyad El Allavi'nin listesi ve Kürt ittifakıdır. Seçim sonucunda Şii ittifakı oyların %47'sini kazanmış, Kürt ittifakı oyların %25'ünü almış, Başbakan Allavi'nin

³ Geniş bilgi için bkz: Soran ŞÜKÜR, Geçiş Dönemi Irak Devleti Yönetim Yasası ve Irak'ın Gelceğine Etkileri, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt, 5, Sayı, 50, Haziran 2004: 27-42.

listesi ise oyların %13'ünü almıştır. Siyasi iktidarda Türkmenlerin bir kez daha dışlandığı görülmektedir. Bu seçimlerde Şii koalisyonu 138 milletvekili çıkararak Irak'ta iktidar olmuştur.⁴

Irak Geçici Hükümeti görevini 3 Mayıs 2005'te Irak Geçiş Hükümeti'ne devretmiştir. Bu aşamadan sonra anayasa hazırlanması konusu önem kazanmıştır. Hazırlanan anayasa, 15 Ekim 2005 tarihinde halkoyuna sunulmuştur. 25 Ekim 2005'te sonuçlanan oylamalara göre %78 gibi genel bir çoğunluk ile anayasa kabul edilmiştir. Ülke içindeki etnik gruplardan Kürtler ve Şiiilerin kabul oylarını alan anayasa, Sünni çoğunluğu tarafından olumlu oy almamıştır.⁵ Anayasanın demokratik bir şekilde hazırlanmadığı ve halka, oylamadan sadece birkaç gün önce dağıtılmasını hesaba katarsak, halk oylamalarında hile yapıldığına ilişkin haberler de anayasanın kabulüne ve meşruluğuna balta vurmuştur. Bu anayasanın önemli maddelerini inceleyecek olursak; Irak'ın yeniden yapılandırılmasından çok, Irak'ın şu anda içinde bulunduğu bölünmüşlüğü vurguladığını görmekteyiz. Gerek kaynakların yeniden dağıtılması konusu olsun, gerek petrol alanları üzerindeki tartışmalar olsun karşımıza çıkan tablo bu şekilde.

2005 yılı içinde üçüncü kez seçimlere giden Irak için son seçimler, diğer seçimlere oranla daha büyük önem taşımaktaydı. 15 Aralık 2005'te gerçekleştirilen seçimlerin önemi, bu seçimden çıkan yeni hükümetin ülkenin geleceği için oynayacağı rol ile ilgiliydi. 20 Şubat 2006'da açıklanan seçim sonuçlarına göre Irak'ın çoğunluğunu oluşturan ve bir Şii koalisyonu etrafında birleşen Şiiiler, ilk defa iktidara gelebilmişlerdir. Bu Şii koalisyonu, Birleşik Irak Koalisyonu Listesi adı altında İslam Devrim Yüksek Konseyi (İDYK), İslami El Dava Partisi, Bedir Örgütü, El Sadır Grubu ve Fazilet

⁴ *El Şark El Avsat*, El Berلمان El İrakı El Cedid, (Irak'ın Yeni Parlamentosu), 14 Şubat 2005.

⁵ Numan El-Himis, Berlemanıyun İrakıyın Yutalibun Bimusaele Vezirey El-Dahiliye we El-Difaa Hawle Karisa Cısr El-Eimme, (İmamlar Köprüsü Konusunda Iraklı Parlamenteler Savunma ve İçişleri Bakanlarının Soruşturulmasını Talep Ediyor), *El-Şark El-Avsat*, 02 Eylül 2005.

Partisi'nin başını çektiği grupların bir araya gelmesinden oluşmuştur. Bu seçimlerdeki önemli bir diğer unsur da, seçimleri boykot eden Sünnilerin seçimlere katılmasıdır.

Irak parlamentosunun açılışı 16 Mart 2006 tarihinden gerçekleşti; ancak seçilemeyen başbakan, paylaşılmayan bakanlıklar yüzünden hükümetin kurulması 5 ay kadar uzadı.⁶ Görüşmeler sonucunda Nuri El Maliki'nin başkanlığındaki Irak hükümeti kuruldu. Başa gelen Nuri El Maliki Irak'ta siyasi güçler arasında anlaşmanın sağlanmasını amaçlayan "Ulusal Uzlaşma Projesi"ni başlattı; fakat giderek artan mezhep çatışmaları sonucunda bu projenin başarısız olma yolunda ilerlediği görülmektedir. Irak genelinde, özellikle de Bağdat'ta artan Sünni ve Şiiiler arası çatışmalar, ülkenin bir iç savaşa doğru sürüklendiğini, hatta şu anda bir iç savaşın içinde olduğunu kanıtıyor.

Sonuç olarak 2005 seçimleri sonucunda iktidara Şiiiler ve Kürtler gelmiştir. Demokratikleşme yolunda ilerleyen Irak'ın geleceğinin ne olacağına dair soru işaretleri hala mevcuttur; ama bilinen bir şey varsa o da krallık tarihinden bu yana kadar uygulanan politikalardan, yönetim biçiminden tamamen farklı bir yapı kurulmaya çalışıldığıdır. Sünni yönetiminden Şii yönetimine geçiş, totaliter bir rejimden demokrasi uygulamalarına geçmeye çalışmak bunun en açık kanıtıdır. Bütün bunlara ek olarak; ülke içinde artan etnik mezhep çatışmaları da ülke içinde bölünme olabileceğinin sinyallerini taşımaktadır. Demokrasi geçmişi olmayan Irak gibi bir ülkede, demokrasi hareketlerinin ne derece başarı kazanacağını ya da ülkenin bir federasyon şeklinde ikiye ya da üçe bölünme ihtimallerinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini de zaman gösterecektir.

⁶ Mead Feyyaz, El Berlamen El Iraki El Cedid, (Irak'ın Yeni Parlamentosu), *El Şark El Avsat*, 17 Mart 2006.

II. İŞGALDEN SONRA KUZHEY İRAK'TAKİ GELİŞMELER

1998 yılında Kuzey Irak'taki iç savaş Washington Anlaşması'yla sona ermişti. 11 Eylül 2001 yılında Amerika'ya düzenlenen terör saldırısı sonucunda ABD'nin politikasında değişiklikler meydana gelmiştir. Irak'ın Afganistan'ın ardından ikinci hedef olarak gösterilmesi, Kuzey Irak'ta egemen olan KDP ve KYB'nin de politikasında değişikliğe yol açmıştır.

Bu dönemde iki parti, aralarındaki sorunların çözülmesi ve iki ayrı yönetimin birleştirilmesine yönelik adım atmışlardır. Bölgede birleşik parlamentonun kurulmasının ilk adımı için 7-8 Eylül 2002'de parlamento yeniden toplanmıştır.⁸

ABD ve İngiltere'nin Irak hükümetine karşı baskılarının artması ve Irak'ın Afganistan'dan sonra ikinci hedef olacağı ihtimalinin kuvvet kazandığı dönemde Irak hükümetinin, İkinci Körfez Savaşı nedeniyle uğradığı uluslararası izolasyon giderek azalmaktaydı. Kuzey Irak'ın uluslararası himayenin altında olmasına rağmen, bölgenin kontrolünü sağlamak için Bağdat'tan gelecek mühtemel bir saldırıdan endişe duyuluyordu. Kuzey Irak'ta Kürtler, 1991'de olduğu gibi ABD'nin kendilerinden vazgeçeceği ve merkezi hükümetin intikamına maruz kalma ihtimali nedeniyle tedirginlik yaşamışlardır.

ABD'nin, Irak'taki amacına ulaşabilmesi için, Irak'taki muhalif güçlerin ortak politika izlemeleri gerekiyordu. ABD, Irak muhalefetini birleştirmek amacıyla girişimlerde bulunmuştur. ABD'nin Kürtlere ihtiyacı vardı. Çünkü, Kürtler olmadan Irak içinde gerçek bir muhalefet yoktu.¹⁰ ABD ve İngiltere, 20 Mart 2003'te Irak hareketini başlatmıştır. Irak yönetiminin 9

⁸ *Birayeti*, 8 Eylül 2002.

¹⁰ Geniş Bilgi İçin bkz. Hasan YILMAZ, "Irak'ta Muhalefet ve ABD'nin Irak Politikası", *Avrasya Dosyası, Irak Özel*, Cilt 6, Sayı. 3, (Sonbahar, 2000), ss. 66-96.

Nisan 2003'te devrilmesiyle, Kerkük başta olmak üzere kontrolden çıkan diğer bölgeler, Kuzey Irak muhalif gruplarının kontrolüne geçmiştir.¹¹

ABD'nin Irak'taki işgali bu ülkenin geleceğini kökten etkileyecek bir süreç başlatmıştır. İşgalden sonra ABD'nin başlattığı "Irak'ın yeniden yapılandırma süreci"nde önemli adımlar atılmıştır. Önceki bölümde değinildiği gibi; 30 Haziran 2004'te yönetim Iraklılara devredilmiştir. Kürt gruplarının "büyük zafer" olarak nitelendirdiği GDIDYY, 8 Mart 2004'te kabul edilmiştir.¹² İlk genel seçimler 30 Ocak 2005'te yapılmıştır. Kürt ittifakı, Şii ittifakından sonra, ikinci sırayı almıştır. Seçim sonuçları, Irak'taki klasik siyasi dengelerin geçmişte kaldığını göstermiştir. Irak'ta iktidardan uzak tutulan Kürtler ve Şiiler yeni iktidarın çoğunluğunu oluştururken, uzun süre iktidarı elinde bulunduran Sünniler bu konumunu kaybetmiştir.¹³

Irak'taki hızlı gelişmelere paralel olarak Kuzey Irak'ta da hareketlilik hakim olmuştur. Kürt grupları, seçimlere tek bir Kürt seçim ittifakı listesinin hazırlanmasını karara bağlamışlardır. Kürt grupları, yerel parlamento seçimi konusunda da ittifak sağlamışlardır. Böylece KDP ve KYB arasında uzun çaba ve görüşmeler sonucu anlaşma sağlanmıştır. Irak'ın diğer bölgelerinden farklı olarak Kuzey Irak'ta üç ayrı seçim yapılmıştır. Bunlar, Irak Ulusal Meclisi, Kürt Yerel Parlamentosu ve Kürtlerin yönetimindeki Erbil, Süleymaniye ve Dohuk'deki il genel meclis seçimleridir.¹⁴

Irak'taki siyasi sürecin devamında, Irak'ın geleceğini belirlemede önemli rolü olan, hala tartışma konusu olma özelliğini koruyan ve sorunların

¹¹ **El-Kuds El-Arabi**, Tesadu Hatir Fi El-Tehaluf El-Kurdi Yuheddid Biawde El-İktital Beyne Barzani We Talabani, (Kürt İttifakında Tehlikeli Çatlaklar), 03 Mayıs 2005.

¹² GDIDYY Orjinal Metni İçin bkz. Kanun İdare El-Davle El-Muakket, <http://www.iraqidustour.com/arabic/temp-law.htm>.

¹³ Bkz. Soran ŞÜKÜR, "Irak'ta Demokrasî Provası", **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt 5, Sayı, 59, Mart 2005.

¹⁴ "Listi Hawpaymani Niştîmani Kurdistan Pley Duemi Leser Asti Irak we Listi Birayeti Kerkuk Pley Yekemi Bo Parezgake Bedest Hina" "Kürt İttifakı Listesi Seçimlerde İkinci Sırada Yer Aldı", **Kurdistanî Nwe**, 14 Şubat 2005.

kaynaklarından biri diye görülen Daimi Anayasa referandumuna sunularak, kabul edilmiştir.¹⁵ Kürt gruplarının “tarihi kazanım” şeklinde yorumladığı anayadaya, Kürtlerin temel isteği olan federasyon sistemi kabul edilmiştir.¹⁶

Irak'ta rejimin devrilmesinden sonra Kürtler, Kuzey bölgesinde hakimiyetlerini pekiştirerek, merkezi hükümette de önemli rol oynamaya başlamışlardır. 2005 seçimlerinden sonra KYB Başkanı Celal Talabani'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle, ilk defa bir Kürt bu görevi üstlenmiştir. 15 Aralık 2005 seçimlerinden sonra, Nisan 2006'da daimi hükümet çerçevesinde Talabani ikinci kez cumhurbaşkanı görevine seçilmiştir.¹⁷

Bağdat'ın düşmesiyle birlikte Kuzey bölgenin dışında nüfuzu artan Kürtler, Irak'ta başlayan siyasi güçler arasındaki rekabette de başarılı olmak için güçlerini birleştirmeyi hızlandırmışlardır. 7 Haziran 2005 tarihinde, 2 Ağustos 2002'de hazırlanan “Kürdistan Bölgesi Anayasa Projesi” yerel parlamentoda onaylandı.¹⁸

14 Haziran 2005'te Mesüt Barzani, Federal Bölge Başkanı (FBB) olarak seçilmiştir.¹⁹ 21 Ocak 2006'da yerel parlamentonun olağan üstü toplantısında, iki parti arasında yerel yönetimlerin birleştirildiği kararı bildirilmiştir.²⁰

¹⁵ Irak Daimî Anayasası Metni İçin bkz. El-Nas El-Kamil We El-Ahir Limusvede El-Dustur El-İraki, (Irak Anayasası'nın Tam Metni), <http://www.iraqidustour.com/arabic/suggest/suggest11.htm>.

¹⁶ Irak Daimî Anayasasının 1. Maddesi.

¹⁷ El-Reis Talabani Yetelekka Berkiye Tehniye Mine El-Reis El-İrani, **El-İttihad**, 24 Nisan 2006.

¹⁸ Yasanın Orjinal Metni İçin bkz. Daki Yasai Pesenkrawi Serokayeti Heremi Kurdistan, (Kürdistan Bölge Başkanlığının Onayladığı Yasa Metni), **Gulan Dergisi**, 9 Haziran 2005.

¹⁹ “Seroki Kurdistan Leberdem Parlamanda Swendi Yasayı Huard, (Kürdistan Başkanı Parlamentoda Yasal Yemin Törenini Gerçekleştirdi), **Gulan Dergisi**, 15 Haziran 2005.

²⁰ “El-Barzani we El-Talabani Yuakkian Ala İttifakiye Tavhid El-İdaretin El-Kurdiyetin Fi İklim Kurdistan, (Barzani ve Talabani Kürdistan Bölgesindeki İki Yönetimin Birleşmesini İmzaladılar), **Peyamner**, 21 Haziran 2005.

KDP'den Neçirvan Barzani, "Kürdistan Birleşik Hükümeti'nin" yeni başbakan'ı seçilmiştir. Barzani, parlamentonun birleşmesinin, "Kürtlerin, hala bölge yönetiminin egemenliğine girmeyen Kürdistan'ın diğer parçalarını geri alabileceklerinin" anlamına geldiğini vurgulamıştır.²¹

7 Mayıs 2006'da toplanan "Kürdistan Parlamentosu" yeni Birleşik Kürt Hükümetinin beşinci kabinesini kararlaştırmıştır. Böylece KDP ile KYB'nin dahil olduğu hükümetin kurulmasıyla Barzani'nin kontrolündeki Erbil ile Talabani denetimindeki Süleymaniye ilk kez tek yapıda birleşmiştir. Yeni ortak hükümet, 40 bakanlıktan oluşmaktadır. KDP ve KYB on birer; Türkmen ve Asuriler birer bakanlık almış; geri kalan bakanlıklar Kürt bölgesindeki diğer listelere verilmiştir. İçişleri, Adalet, Eğitim, Sağlık, Sosyal İşler, Diyanet, Su Kaynakları, Ulaştırma, Bayındırlık, Planlama ve İnsan Hakları bakanlıkları KYB'ne, Maliye, Peşmerge, Yüksek Öğretim, Tarım, Şehitler, Kültür, Elektrik, Doğal Kaynaklar, Gençlik-Spor, Kamu İşleri ve Dışişleri bakanlıkları da KDP'ye verilmiştir.²²

III. IRAK'IN İŞGALİ VE TÜRKMENLER

Irak operasyonu sonrası, Bağdat'ın düşmesiyle birlikte, Kuzey Irak'ta bulunan Irak muhalefet grupları etki alanlarını genişleterek, Irak yönetiminin kontrolünden çıkan yeni bölgelere yayılmaya başlamışlardır. Böylece bütün gruplar yeni bir siyasi yapılanma aşamasına girmişlerdir. Kerkük, Musul, Tellafer, Bağdat, Hanekin ve Tuzhurmatı gibi Türkmenlerin de yaşadığı bölgelerin, savaştan önceki güvenlik alanında bulunan bölgeler ile bütünleşmesiyle, Türkmenler de yeni bir siyasi yapılanmaya başlamışlardır.²³

²¹ "Merasm İlan Teşkile Hukume İklim Kurdistan", (Bölge Hükümetinin Kuruluş Töreni), *El Sawt E l Aher*, 9 Mayıs 2006.

²² Perlaman Kurdistan Yemnah El-Ske Li Hukomet Kurdistan El-Muahhada, (Kürdistan Parlamentosu Hükümete Güven Oyu Verdi), *Peyamner*, 07 Mayıs 2006.

²³ Geniş bilgi için bkz: Soran ŞÜKÜR, Kerkük Kerkük, *Stratejik Analiz Dergisi*, sayı, 47, cilt, 4, Mart 2004: 17-36.

13-15 Eylül 2003 tarihinde Üçüncü Türkmen Kurultayı gerçekleşmiştir. İşgalden sonraki durum, Irak Türkmenlerinin sorunlarını görüşmek ve Türkmen hareketine ivme kazandırmak amacıyla Kerkük'te gerçekleştirilen kurultaya, Türkmen siyasi hareketleri ve halk temsilcilerinden oluşan 550 delege katılmıştır. Kurultaya Irak Milli Türkmen Partisi, (IMTP), Türkmeneli Partisi (TP), Türkmen Bağımsızlar Hareketi (TBH), Türkmen İslami Hareketi (ITİH), Türkmen Kardeşlik Ocağı (TKO) ile Bağdat, Diyala, Erbil, Musul, Kerkük ve Salahaddin illerinden 550 delege katılmıştır. Kurultayda, Irak Türkmenlerinin karar mercii olarak, tüm tarafların temsil edildiği 85 kişilik Türkmen Meclisi seçilmiştir. Kurultay, Türkmen siyasi hareketlerinin ve halk temsilcilerinin katılımıyla kapsamını genişleterek, ITC'nin bir koalisyon çatısı olarak devam etmesine karar verilmiş ve icra makamı olan Yürütme Kurulu ve ITC Başkanı seçilmiştir. Kurultayda alınan kararlardan biri, Irak'ta Türkmenlerin yaşadığı Telafer'den Mendeli'ye kadar uzanan coğrafi bölgeye "Türkmeneli" adının verilmesinin yanı sıra Türkmen Meclisi'nin ve ITC'nin merkezinin Kerkük'e intikal etmesidir. Kurultayda alınan kararlar, Irak Türkmenlerinin savaştan sonraki politikalarını ve Irak'ın geleceğine ilişkin bakışlarını ortaya koymuştur. Kurultayda Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliği ve bu birliği tehdit edebilecek herhangi bir plan veya düşüncenin Irak'ı ve Ortadoğu'yu felakete sürükleyeceği, dolayısıyla dünya istikrarını bozacağı vurgulanmıştır.²⁴

Kurultayda üzerinde durulan konuları şu şekilde özetlemek mümkündür:²⁵

- Irak'ta yaşayan tüm insanlar, eşit haklara sahip vatandaş olarak, çoğunluk ve azınlık kavramlarını reddediyor, hiçbir gurubun veya sosyal kesimin, Irak içerisinde toprak veya siyasi hegemonyasının kabul edilmediği,

²⁴ Üçüncü Türkmen Kurultayı, Kerkük, *İTC Basın Bürosu*, 19 Eylül 2003.

²⁵ Üçüncü Türkmen Kurultayı, Kerkük, *İTC Basın Bürosu*, 19 Eylül 2003.

bu bağlamda geçmiş dikta rejimlerinin yarattığı zorunlu demografik ve sosyal değişimlerin geçersiz olduğu; ancak sorunların toplumsal uzlaşma esas alınarak bilimsel metotlarla çözülmesinin gerektiği.

- Irak anayasasının, “Irak vatandaşlığı” kavramını temel alarak, uluslararası ve insan hakları normlarına uygun şekilde düzenlemesi bir demokrasi gereğidir. Bugüne kadar göz ardı edilen Türkmen varlığının, devlet kuruluşlarında adil temsil edilmesini gerekir.

- Geçici Hükümet Meclisi ve Bakanlar Kurulu'ndaki Türkmen temsilinin, Türkmen toplumu güçlerine danışılmadan yapılmıştır ve oran olarak yetersizdir. Bu tavırlarla beklenen demokrasiyi şimdiden zedeleniyor, Türkmen toplumunu endişeye sevk ediyor ve bunlar reddediliyor.

- Geçici Hükümet Meclisi'nin teşkili, yetkilerin Iraklılara devredilmesinde olumlu bir adım olarak değerlendirilmekle beraber bu meclis, Irak güçlerini tamamen temsil etmemektedir ve son karar yetkisinden yoksundur.

- Geçici Meclis'in teşkil ettiği Anayasa Komisyonu halk tarafından seçilmedi ve bir hukuk heyetinden fazla, bir siyasi heyet olduğu gerçektir. Hal bu iken, tüm siyasi tarafların eşit şekilde bu komisyonda yer alması ve çalışmalarda toplumsal uzlaşma prensibinin esas alınması gerekmektedir. Çıkacak Anayasa taslağı, insan hakları deklarasyonu, Avrupa konvansiyonu ve uluslararası normlara uygun olmalı ve referanduma sunulmadan önce siyasi güçlerin kabulünü sağlamalıdır.

- Anayasa'nın, Irak toplumunun gerçeklerine uygun olması gerekiyor. Bu gerçeklerin bilimsel olarak ortaya çıkması için, uluslararası kuruluşların denetiminde bir nüfus sayımının yapılması ve sonuçlarının dikkate alınması şarttır. Türkmenlerin gerçek nüfusunu ortaya koymak amacıyla ITC'nin

denetiminde Türkmen bölgelerinde acilen bir nüfus sayımı yapılması gereklidir.

- Irak vatandaşları Saddam Hüseyin'in baskı ve zulmünden kurtulurken, bölgesel bazda olsa bile değişik gurupların baskı ve silahlı tehditlerinden hala kurtulamamıştır. Bu durum, Irak'ın istikrarında menfi rol oynamakta ve vatandaşların ifade özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Irak'taki tüm milislerin acilen silahsızlandırılması önem taşımaktadır.

- Irak ordusunun ve kimi bakanlıkların lağvedilmesi, önceden mevcut işsizler kervanına yaklaşık bir milyon işsiz katmıştır. Bu işsizler ordusunun çalışması için devlet büyük yatırımlar; özel sektör de hizmet sektöründe yatırımlar yapmaya davet ediliyor.

- Özellikle Kerkük ilinde dikkat çeken başka illerden memur atamaları ve nüfus kaydırmaları siyasi amaçlı, şehrin kompozisyonunu bozmaya yönelik çalışmalardır. Bu durum, şehir halkını iş ve çalışma imkanlarından mahrum kıldığı gibi, şehrin ekonomisini de menfi şekilde etkilemektedir.

- 9 Nisan 2003 tarihinden sonra, başta Kerkük ili olmak üzere Türkmen bölgelerinde idari yapılanmalarda Türkmen toplumunun haksızlıklara uğradığı tespit ve ifade edilmiştir.

- Uzun yıllar dünyadan izole edilen Irak'ın; uluslararası arenada hak ettiği yerini tekrar alması, Irak halkının kaybettiği fırsatları kazanması ve bölge istikrarının sağlanmasında üzerine düşen rolü üstlenmesi için pozitif, barışçıl ve yapıcı bir dış politika izlemesi gereklidir. Irak; BM, İslam Kongresi, Arap Camiası ve diğer uluslararası kuruluşlarda yerini almalıdır.

- Arapçanın resmî ve eğitim dili olmasının yanı sıra 30 Mayıs 1932 deklerasyonu ve 24 Ocak 1970 kararında tanınan ana dille eğitim hakkı

kazanılmış bir haktır ve Türkçe'nin de Türkmenlerin eğitim dili olarak kullanılması gerekmektedir.

- Türkmenlerin ekonomik yönden güçlenmeleri için gerekli planlamalar yapılmalı ve Türkmen bölgelerinde, bölge şartlarına uygun ekonomik yatırımların yapılması teşvik edilmelidir.

- Irak'ın idari yapısı için önerilen federatif yapı tehlikelidir. Iraklıların arasında suni sınırlar çizmek, ancak Irak'ın bölünmesine yol açacaktır. Merkezîyetçi yönetim sistemi ise diktatörlüğe neden olmaktadır. Siyasi birliği, toprak bütünlüğü ve egemenlik hakları esas alınmış, doğal kaynakları tüm Irak halkının refahı için kullanılan, komşularına tehdit teşkil etmeyen üniter ve demokratik bir sistemi uygun görülmektedir.

- Saddam rejiminin ardında bıraktığı en büyük sıkıntılardan biri de demografik değişim amaçlı zorunlu göç politikasıdır. Göç ettirilenler topraklarına geri dönmelidir. 9 Nisan akabinde başta Kerkük ili olmak üzere bazı Irak bölgelerinde ters yönde demografik değişiklikler yapmaya çalışan grupların yaptıkları, huzursuzluk yaratmaktadır. Bu tarihten sonra özellikle Kerkük'te yapılan nüfus ve mülkiyet üzerindeki değişiklikleri dikkate almamak kaydıyla mülkiyet talepleri ve geri dönüş müracaatlarının uluslararası uzman bir komisyon tarafından incelenmesi uygun görülmektedir. Bu hususta 1957 sayımı esas alınmalıdır.

Kurultay, Türkmen toplumunun haklarına kavuşması ve Irak'ın bir an önce demokratikleşmesi ve tam egemenliğini kazanması için her türlü desteğe hazırdır. Kurultay, özgürlüğüne kavuşan tüm Irak halkını selamlarken bu ortamı sağlayan koalisyon güçlerine teşekkürlerini bildirir, ayrıca bu ilk demokrasi örneğinin sergilenmesinde destek ve yardımda bulunan tüm taraflara şükranlarını sunar.

Önceden değinildiği gibi ITC, savaş sonrasında üçüncü kurultayını gerçekleştirerek, Irak içinde dört parti, Irak içinde ve dışında çalışan altmışa yakın Türkmen sivil toplum örgütünün katılımıyla ilk demokratik sınavını vermiştir. Kurultay sonucu, Türkmenlerin yaşadığı tüm bölgelerden seçilen temsilciler ile bir Türkmen Meclisi kurulmuştur. Irak Türkmen Cephesi'ni oluşturan partiler şunlardır:

A. Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP)

1991 yılında kurulan IMTP, Türkmenlerin bölgedeki ilk partisidir. Bir süreliğine Türkiye tarafından desteklenen partinin ilk başkanı Türkiye'ye yerleşmiş olan tıp doktoru Dr. Muzaffer Arslan idi. IMTP, Irak'ın kuzeyinde, Radyo-TV, basın yayın ve Türkçe eğitim veren okullar açmıştır. ITC'nin kuruluşunda sonra, 1996 yılında partinin gerçekleştirdiği kurultayda, Mustafa Kemal Yayçılı partinin başkanlığına seçilmiştir. 2000 yılında gerçekleştirilen ikinci Türkmen kurultayından sonra, partinin başkanlığına Cemal Şen gelmiştir. Yayçılı, Ankara'da bulunması nedeniyle partinin onursal başkanı olarak kalmıştır. Irak'ın işgal edilmesinden sonra Yayçılı, çalışma merkezini tekrar kuzey Irak'ta Kerkük'e taşımıştır. Ocak 2004 tarihinde Kerkük'te düzenlenen parti kurultayında Yayçılı, tekrar genel başkanlık görevine seçilmiştir.²⁶

Yayçılı, işgalden sonra Kerkük şehir meclisinin üyesi olmuştur. Yayçılı, 2004 yılında bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir.²⁷

²⁶ Soran ŞÜKÜR, Kerkük Kerkük, **Stratejik Analiz Dergisi**, Mart 2004: 22.

²⁷ ITC Türkiye Temsilcisi Ashmet Muratlı İle Mülakat, Ankara, 29 Kasım 2006.

B. Türkmeneli Partisi (TP)

Türkmeneli Partisi, Türkmen Birlik Partisi adıyla kurulmuştur. Parti, 1994'te Erbil'de Rıyad Sarı Kahye tarafından yeniden örgütlenmiştir. Parti, Haziran 1996 yılında ikinci kongresini gerçekleştirerek, adını Türkmeneli olarak değiştirmiştir. Irak Milli Türkmen Partisi'ne nazaran, kuruluşundan bu yana Irak'ta Türkmenlerin silahlı çatışma gücüne sahip olmaları gerektiği tezini savunmaktadır.²⁸

C. Türkmen Bağımsızlar Hareketi (TBH)

Türkmen Bağımsızlar Hareketi, 1994 yılında Ferit Çelebi tarafından kurulmuştur. 1996 yılında hareketin başkanlığı Ferit Çelebi'den Kenan Şakir Uzeyir Ağalı'ya devredilmiştir. TBH, ITC'nin kurucu üyelerindedir.²⁹

D. Türkmen Kardeşlik Ocağı (TKO)

07 Mayıs 1960 yılında Bağdat'ta kurulmuş bir Türkmen kuruluşudur. 1990'lı yıllara kadar politikadan uzak, kültürel bir örgüt olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Örgütün, Musul, Erbil ve Kerkük'te de büroları mevcuttur. İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra Kuzey Irak'ta 36'ncı paralelin üzerinde kurulan güvenlik bölgesine Erbil'in de dahil edilmesi ile birlikte TKO, Erbil Şubesi ile ilişkilerini kısmen devam ettirebilmiştir. Ancak 1996 yılında örgütün Erbil Şubesi'nin, Birinci Türkmen Kurultayı'nda ITC'ye katılması ve Erbil Şube Başkanı Vedat Aslan'nın ITC başkanı seçilmesi ile birlikte, merkez ile şube arasındaki ilişki tamamen kopmuştur. 1999 yılında ITC'de

²⁸ Soran ŞÜKÜR, Kerkük Kerkük, **Stratejik Analiz Dergisi**, Mart 2004: 22-23.

²⁹ Soran ŞÜKÜR, Kerkük Kerkük, **Stratejik Analiz Dergisi**, Mart 2004: 23.

yaşanan sorunlar nedeniyle TKO Erbil şubesi, ITC'den ayrılmıştır. Irak'ın işgalinden sonra, TKO'nun genel merkezi, 3. Türkmen Kurultayı'nda, ITC'ye katılmıştır. Kurultay'da, Ocağın Genel Başkanı Dr. Faruk Abdurrahman, ITC'nin Başkanı seçilmiştir.³⁰

E. Türkmen İslami Hareketi (TİH)

Türkmen İslami Hareketi Şii Türkmen partilerinden biridir. Parti, Eylül 2003'te Kerkük'te düzenlenen 3. Türkmen Kurultayı'nda ITC'nin şemsiyesi altına giren ilk Türkmen Şii partisidir. Bu partilerin dışında, dünyanın farklı yerlerinde çalışmalarını sürdüren ve ITC'ye destek veren 60'a yakın Türkmen kuruluşu bulunmaktadır.³¹

F. ITC Dışındaki Türkmen Partileri

Irak'ta Türkmenlerin haklarını savunan başka gruplar da bulunmaktadır. Bu gruplar şu ya da bu sebepten dolayı ITC'nin bünyesinde yer almamaktadırlar. Ancak bu grupların çalışmaları ITC'nin stratejileri ile temelde çatışmamaktadır. Söz konusu grupların faaliyetleri, ITC'ye destek niteliği taşımaktadır. İTC dışında faaliyet gösteren iki grup bulunmaktadır;

1. Muzaffer Arslan Grubu:

Irak Milli Türkmen Partisi'nin ilk Genel Başkanı Dr. Muzaffer Arslan, 1990'lı yılların başında IMTP Genel Başkanı olması itibarıyla Irak muhalefet toplantılarında önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla, Irak muhalefet gruplarıyla

³⁰ Soran ŞÜKÜR, Kerkük Kerkük, **Stratejik Analiz Dergisi**, Mart 2004: 23.

³¹ Soran ŞÜKÜR, Kerkük Kerkük, **Stratejik Analiz Dergisi**, Mart 2004: 23.

yakın ilişkilere sahip olan Arslan, Irak'taki yetkililere yakın Türkmen politikacısı olmasının yanı sıra ABD yetkilileri ile de yakın ilişkilere sahiptir. Muzaffer Arslan'ın grubu, işgalden sonra Kerkük'te öğrenci, gençler birliği ve spor klübü gibi kuruluşlar oluşturmuştur.³²

2. Turhan Ketene (Halk Partisi)

Turhan Ketene, ITC'nin kurucu ve ilk başkanıdır. 1996 yılında kurulan Türkmen Halk Partisi adı altında faaliyetlerini sürdürmektedir. Partinin, ABD, Kanada, Danimarka olmak üzere birçok ülkede temsilcileri bulunmaktadır.³³

3. Şii Türkmen Partileri

Şii Türkmen partileri üç örgüt ile temsil edilmektedirler. Bunlar:

a. Türkmen İslami Birlik Partisi: Şii Irak İslami Yüksek Devrim Konseyi'ne yakın bir örgüttür. Suriye ve İran tarafından desteklenmektedir. Parti başkanı Abbas El Beyati'dir.

b. Dr. Sami Dönmez başkanlığındaki Türkmen İslami Hareketi.

Türkmen Vefa Hareketi: 2001'de Tahran'da kurulan hareketin önde gelen isimleri Arslan Tütüncü, Salih Beyatlı ve Fuat Tuzlu'dur.³⁴

³² Soran ŞÜKÜR, Kerkük Kerkük, **Stratejik Analiz Dergisi**, Mart 2004: 23.

³³ Soran ŞÜKÜR, Kerkük Kerkük, **Stratejik Analiz Dergisi**, Mart 2004: 23.

³⁴ Soran ŞÜKÜR, Kerkük Kerkük, **Stratejik Analiz Dergisi**, Mart 2004: 23-24.

IV. IRAK'TA GENEL SEÇİMLER (OCAK 2005) VE TÜRKMENLERİN DURUMU

ABD'nin Irak'ı yeniden yapılandırma sürecinin bir aşaması olarak ülkede genel seçimler yapılmıştır. 30 Ocak 2005 günü yapılan seçimlerin demokratik esaslara dayanıp dayanmadığı tartışma konusu olmasına rağmen seçimin bölge için bir dönüm noktası özelliği taşıdığı söylenebilir. Türkmenler, Kürt gruplarının Kerkük'ü Kürtleştirmeye çalışmaları nedeniyle; seçimlere katılma kararlarını yeniden gözden geçirmekle tehdit etmesine rağmen, sonuç itibarıyla seçimlere katılmışlardır. Türkmenler, “zoru seçerek ve üzerlerinde oynanan oyunları bozmak için seçimlere katılacaklarını” bildirmişlerdir.³⁵

Birçok eksiğe ve zor koşullara rağmen seçimler planlandığı gibi 30 Ocak 2005 tarihinde yapılmıştır. Seçim Yüksek Komisyonu tarafından yapılan açıklamalara göre seçimlere katılım yüzde 59 düzeyinde gerçekleşmiştir.³⁶

Irak'ta klasik siyasi dengelerin geçmişte kaldığını gösteren seçim sonuçları, ABD'nin müdahalesine kadar siyasi iktidarda azınlık olan ya da iktidardan uzak tutulan Şiiler ve Kütlere yeni iktidarda çoğunluğun yolunu da açmıştır. Öte yandan, uzun süre iktidarı elinde bulunduran Sünni kesim Irak'taki iktidarlarını kaybetmişlerdir. Irak'ta “demokrasi” nimetlerinden faydalanmaya çalışan Türkmenler seçimlere olumlu yaklaşmış ve siyasi arenada faal olmaya çalışmışlardır. Ancak Türkmenler geçmişte olduğu gibi “yeni Irak'ta” siyasal iktidardan yine uzaklaştırılmışlardır. Bu doğrultuda İTC Türkiye Temsilcisi Ahmet Muratlı şöyle diyor: “Irak'ın işgal edilmesinden

³⁵ Türkmenler, 30 Ocak'ta Irak'ta yapılacak parlamento ve yerel seçimlere katılma kararı aldı, ITC Basın Bürosu, 26 Ocak 2005.

³⁶ “Min Ecli Teşkil Devle Cedide, El Faizun Yeddun İla Elvahde Elvataniye Fi Irak”, (Yeni Bir Devleti Kurabilmek Amacıyla, Zaferi Kazananlar Irak'ta Ulusal Birliğin Kurulmasını İstedi), *El Beyan*, 14 Şubat 2005.

sonra kurulması planlanan yeni Irak'ta Türkmenlere yer verilmek istenmiyor. Hatta 2007'den sonra Irak'ta Türkmenlerden söz etmek mümkün değil. ABD yönetiminin Kürtler ve Şiiler ile işbirliği yaptığı ve politikasını onların üzerine kurduğu görülüyor. Irak'ın toprak bütünlüğü ve Irak halkının menfaati için adımlar atılmıyor Türkmenler bunu anladılar ve haklarının korunması için girişimlerde bulunuyorlar. Türkmenler Irak'ın asli unsuru. Bunu ispat etmek için mücadele veriyorlar.”³⁷

Seçimlerde asıl yarış üç liste arasında gerçekleşmiştir. Bu listeler, 2003 tarihinden sonra kurulan Şii İttifakı,³⁸ Ayat Allavi'nin listesi ve Kürt İttifakının listesidir.³⁹ Şii ittifakı oyların çoğunluğunu (47.6 – 140 sandalye) kazanarak, büyük bir farkla birinci sırada yer almıştır. Kürt ittifakı oyların yüzde 25.4'ünü alarak 75 sandalyeye sahip olmuştur. Ayat Allavi'nin listesi ise oyların yüzde 13.6'sını alarak 40 sandalyeye sahip olmuştur.²⁸ Sünnilerin seçimleri boykot etmesi, alınan sonuçların belirlenmesinde büyük rol oynamıştır.

Yapılan seçimlerde İTC ile temsil edilen Türkmenler 93 bin oy almışlardır. Böylece Türkmenler sadece üç milletvekili çıkarabilmişlerdir. Seçim sonuçları hem Türkmenler arasında, hem de Türkiye'de hayal kırıklığına yol açmıştır. İTC dışında gerek Şii, gerekse Kürt ittifakı içerisinde seçimlere katılan Türkmenler, yedi milletvekili çıkarmışlardır.²⁹

Türkmenler, seçimlerde aldıkları oyların nüfusları ile orantılı olduğunu kabul etmemiştir. Türkmenler, bu durumun Türkmenlerin büyük bir

³⁷ İTC Türkiye Temsilcisi Ahmet Muratlı İle Mulakat, Ankara, 17 Aralık 2006.

³⁸ Orjinal adı “El İtilaf El İraki El Muahhad” değişik Şii parti ve hareketlerden oluşmaktadır. Bunların en etkin olanı, İDYK, El Dava Partisi, El Sadır Grubu, Fazilet Partisi'dir. İttifakın liderliğini İDYK başkanı Abdulaziz El Hekim yapmaktadır.

³⁹ İttifakın temel güçleri, Mesüt Barzani'nin başkanlığındaki Kürdistan Demokratik Partisi ve Celal Talabani'nin başkanlığındaki Kürdistan Yurtseverler Birliği'dir.

²⁸ *El Şark E l Avsat*, “El Berlaman El İraki El Cedid”, (Irak'ta Yeni Parlamento), 14 Şubat 2005.

²⁹ Bahadır Selim, “MGK'daki Türkmen Raporu”, *Tercüman*, 2 Şubat 2005.

çoğunluğunun seçimlerde oy kullanmamış olması ve seçim öncesi başlatılan ve devam ettirilen usulsüzlük ve hilelere dayandırmıştır.³⁰

Ancak Türkmenlerin seçimlerde pasif kalmasının bir çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler arasında Türkmen bölgelerinde diireniş hareketinin etkili olması, güvenlik sorunları ve genel huzursuzluktur. Türkmenlerin seçimlerdeki başarısızlıkları ve genel olarak 2003 yılından bu yana başlayan Irak'ın yeniden yapılandırılmasındaki başarısızlıklarına yol açan bazı handikapları şu şekilde özetleyebiliriz:

Türkmenlerin temel sorunlardan biri, kültürel kimliklerini muhafaza etme konusundaki başarılarını, siyasi alana taşıyamamalarıdır. Bunun da temel nedeni, Türkmenlerin davalarını başarmaya inanma konusunda büyük tereddüt yaşamalarıdır. Siyasal alanda başarılı olmak, bir çok alanda girişimci olmaya bağlıdır. Türkmenlerin siyasi alandaki başarısızlıklarının temel nedenini olarak, başarıya inanmamaları gösterilebilir. İkinci bir handikapın, geçmişten gelen birikimin ve ABD'nin işgalden sonraki politikalarının, söz konusu birikime yaptığı katkının olduğu söylenebilir. Seçimlerde Türkmenlerin katılımlarının düşük olması, Türkmenlerin başarma inancının zayıf olduğunu göstermektedir. Ancak Türkmenlerin milli kimliklerine bağlı oldukları görülmektedir. Buna rağmen siyasi alanda başarılı olma inançları zayıftır. Türkmenlerin inançlarındaki zayıflığı birçok nedene bağlamak mümkündür; Bir neden Türkmenlerin geçmişte yaşadıkları olaylar ve kendi kaderlerine bırakılmalarına dayandırılabilir. 1946 Gavurbağı ve 1959 Kerkük katliamı bunların en önemli iki örneğidir. 1990'dan sonra Kuzey Irak bölgesinde birçok olumsuz gelişme yaşanmıştır. Türkmenler, Türkiye'nin

³⁰ Türkmenler, bazı bölgelerde seçmenlerin sandık başına gitmesinin engellendiğini, seçim listelerinin ve gereken sandık sayılarının zamanında sağlanmamasına benzer ihlallerin yapıldığını savunmaktadır, <http://www.kerkuk.net/tr/ihaller/ihlal3.htm>, <http://www.kerkuk.net/tr/ihaller/ihlal1.htm>.

mudahale durumu uygun olmasına rağmen, bu olumsuz olaylara karşı etkili bir girişimde bulunmadığını düşünmektedir.³¹

Türkmenleri etkileyen en önemli faktörlerden biri de, Mart 2003'te asker gönderme ve bulundurma tezkeresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından reddedilmesidir. TBMM'nin bu kararı ile Türk-Amerikan ilişkileri de büyük oranda gerginleşmiştir. ABD'nin Irak Savaşı çerçevesinde Türkiye'den beklediği desteği alamamasının hesaplaşmasını bir anlamda Türkmenler üzerinden gerçekleştirdiği söylenebilir. ABD'nin, Türkiye'nin uzantısı olarak gördüğü Türkmenleri, Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinden dışladığı görülmektedir. Bu olaylar Türkmenlerin siyasi cesaretinin kırılmasına neden olmuştur. Türkmenlerin davalarında başarılı olma inançları yaşanan bu olaylardan olumsuz yönde etkilenmiştir.³²

Türkmenlerin bir başka sorunu da coğrafi bütünlük konusunda yaşanan zorluklardır. Aslında bu konudaki zorluklar sadece Türkmenlerin yapısından kaynaklanan bir olgu değildir. Türkmenlerin bu konuda tamamıyla Irak'taki coğrafi dağılımının bir kurbanı olduklarını söylemek mümkündür. Birbirlerinden tamamen kopuk bölgelerde yaşamaları, her açıdan bütünlük oluşturmalarını engelleyen temel faktördür. Kürt siyasal iktidarı ve toplumsal hakimiyeti altında yaşayan Erbil ve Kifri'deki Türkmenler ile Arap siyasal ve toplumsal hakimiyeti altında yaşayan Tellafer ve Bağdat'taki Türkmenler arasında siyasal ve toplumsal yaşam biçimi açısından büyük farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, Türkmenlerin toplu savunma mekanizmasını yok edecek derecede zayıflatmaktadır. Dağınık coğrafyalarda yaşamak Türkmenlerin nüfus güçlerini etkin şekilde kullanmalarını engelleyen temel faktördür. Türkmenlerin az oy almasının bir başka nedeni de, Şii Türkmen bölgelerindeki bir kısım Türkmenin Şii ittifakından yana oy kullanmasıdır. Şii

³¹ Soran ŞÜKÜR, "Irak'ta Demokrasi Provası", **Stratejik Analiz Dergisi**, 2006: 21.

³² Soran ŞÜKÜR, "Irak'ta Demokrasi Provası", **Stratejik Analiz Dergisi**, Mart 2005: 21-22.

Türkmenlerin bir kısmı, Şii İttifak listesinde yer almıştır. Bu durum, bazı Türkmen oylarının İTC'ye değil, Şii gruplarına gitmesine yol açmıştır.³³

V. IRAK DAİMÎ ANAYASASI VE TÜRKMENLERİN KONUMU

Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde Irak Geçiş Dönemi Devlet Yönetim Yasası'nın (GDIDYY) hazırlanması ve genel seçimlerin yapılmasından sonra en önemli adımlardan biri Irak Daimî Anayasası'nın hazırlanması olmuştur. Bu süreç Irak'taki siyasi güçlerin en yoğun rekabetine sahne olmuştur. Daimî Anayasa'nın hazırlanma süreci, temel yasa olmak üzere 2004'te kabul edilen GDIDYY çerçevesinde şekillenmiştir. Irak Geçici Yönetim Konseyi döneminde yapılan ve Irak'ın geçiş dönemini düzenleyen bu metin, büyük ölçüde ABD tarafından yazılmıştır. Temel yasa ile başlayan dönem, anayasa taslağının kamuya açıklanması ile önemli bir noktaya ulaşmıştır. Irak'ta “yönetimi Iraklılara devretmek” adı altında işgal yönetiminin kurumlarını değiştiren ABD, GDIDYY'de öngörüldüğü gibi, 2005 Ocak ayında kurucu parlamento seçimlerinin yapılmasını sağlamıştır. Ancak seçim sonrasında yeni hükûmetin kurulması gecikmiş, bu gecikme, anayasa metnini hazırlayacak olan komisyonun kurulmasını da güçleştirmiştir. Iraklı gruplar, ABD'nin yönlendirmesiyle kendi aralarında bir pazarlık süreci başlatmışlar ve sonunda bir metin üzerinde fikir birliği sağlanmıştır. Yoğun pazarlıklar sonucunda daimî anayasa son halini 19 Eylül 2005 tarihinde almıştır.

A. Daimî Anayasa'nın Hazırlanma Süreci

Irak'ın yeniden yapılandırılmasındaki siyasal yaşamın temel özelliği siyasetin etnik ve dinî temellerde yapılması ve ülkenin bu çerçevede

³³ Soran ŞÜKÜR, Irak'ta Demokrasinin Provası”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Mart 2005: 21-22.

kutuplaşmasıdır. Bunun temel nedenleri ABD'nin Irak'a bakış açısı ve ülkenin iç dinamikleridir. Siyasetin etnik ve dinî çizgiler çerçevesinde yapılması ABD tarafından da teşvik edilmiştir. 2003'ten bu yana kurulan, Geçici Yönetim Konseyi, Başkanlar Konseyi, Meclis, Bakanlar Kurulu ülkenin etnik ve dinsel farklılıklarının uygulamaya yansıtılacak bir şekilde siyaset yapılması düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. Yeni anayasa taslağı da böyle bir uygulamanın özelliklerini ve sonuçlarını içermiştir. Irak'ta yeniden yapılandırılmak istenen, sadece ülkenin ekonomisi ya da güvenliği değil, aynı zamanda ulusal kimliğidir. Önceki Irak anayasalarında Irak'ın Arap kimliği vurgulanırken, yeni anayasada somut bir Iraklı kimliğinin oluşturulabildiği söylenemez. Irak'taki siyasi gruplar, devletin resmî dili, dinî ve etnik kimliği konularında farklı düşüncelere sahiptir. Genel olarak Irak'taki Arap kesimi, Irak'ın Araplılığını savunurken, Kürtler buna karşıdır. Kimlik konusunda tarafların görünürde uzlaştığı söylene de, bu konunun yeniden sorun haline geleceği görülmektedir. Ayrıca geliştirilen federal sistemle, bu sorun biraz daha karmaşık bir hal almaktadır. Belirtilen sorunların salt bir anayasa çıkarılmak suretiyle çözümlenebileceği zayıf bir ihtimaldir. Anayasa, Irak'ta gevşek federal yapısı, bölgesel milislerin varlığına izin vermesi ve petrol konusundaki düzenlemelerin iç savaşa yol açacağı endişeleriyle ciddi olarak eleştirilmektedir. Metnin kısa sürede hazırlanması ve bir çok ihtiyaca yanıt vermemesi sıkıntı yaratmıştır. Bu sıkıntılar anayasanın hazırlanmasının üzerinden geçen bir yıl süreye rağmen, halen devam etmektedir.³⁴

B. Anayasa'nın Hazırlanması ve Siyasi Güçlerin Tutumu

Anayasa metni, Irak'taki ABD Büyükelçiliği ve Irak Anayasa Komisyonu'nun ortak çabasıyla hazırlanmıştır.³⁵ Şii Araplar ve Kürtler,

³⁴ Eli Lake "Capital Hawks Split on Iraq Constitution", <http://www.nysun.com/article/19143> 25 Ağustos 2005.

³⁵ Peter W. Galbraith, "Last Chance for Iraq", <http://www.nybooks.com/articles/>

anayasa taslağındaki bazı hükümlere ve Sünni Araplar'ın bu sürece dahil edilmesi konusundaki ABD baskı ve telkinlerine direnmişlerdir. Sonuçta, Sünni Araplar da sürece dahil olmuşlardır. Anayasanın hazırlanması sürecinde, Şii Araplar'ın, Kürtlerin ve Sünni Arapların tutumları etkili olmuştur.

Anayasa hazırlanma sürecinde Türkmenlerin tutumu, 1991'den bu yana süren politikanın bir uzantısı olmuştur. Türkmenler, Irak'ın toprak bütünlüğü, siyasi birliği ve içişlerine müdahale edilmemesini savunmaya devam etmiştir. Bu dönemdeki Türkmenlerin tehdit algılaması, Kerkük'ün Kürtleştirilmesi ve Kürtlerin kontrolüne girmesi, anayasa üzerinden Kerkük'ün Kuzey Federe bölgesine ilhak edilmesi, kuzeydeki Kürt bölge yönetiminin Türkmen yoğunluklu bölgeleri Kürtleştirmesi ve Türkmenlerin siyasi ve kültürel olarak baskı altına alınması çerçevesinde şekillenmiştir. Bu nedenlerle anayasanın hazırlanma sürecinde Türkmenlerin en çok üzerinde durduğu konulardan biri Kerkük meselesi olmuştur. Kerkük'ün "küçük Irak" olduğunu savunan Türkmenler Kerkük'ün merkez hükümetine bağlı kalmasını ve şehrin tek bir grubun kontrolüne girmemesini talep etmiştir. Ayrıca Türkmenler dillerinin anayasada resmî dil sayılmasını ve kültürel haklarının tanınmasını istemiştir. Bu bağlamda İTC temsilcisi, Türkmenlerin endişelerini şöyle dile getirmiştir: "Kürt-Şii ittifakıyla oluşan Anayasa, Irak'ın bölünmesine yol açıyor. Bu anayasa, Türkmenleri azınlık statüsüne dönüştürüyor, Türkmenlerin haklarını gasp ediyor, rollerini kısıtlıyor, dillerini ve varlıklarını siliyor. "Irak Cumhuriyeti'nin resmî dili Arapça ve Kürtçe'dir" ifadesi ile Araplar ve Kürtler kurucu unsur sayılıyor. Diğer etnik gruplar ise sadece azınlık statüsünde değerlendiriliyor. Kürt grupları, Anayasa yoluyla Kerkük'ü de kendi bölgelerine dahil etmek istiyor. Bu durumda Kerkük dahil olmak üzere Türkmen bölgeleri de Kürt kontrolüne geçecek. Yapılan genel seçimlerde Kerkük'te çoğunluğu sağlamak için yüz bini aşkın kişiyi Kerkük'e

yerleştirdiler. Demografik yapının değiştirilmesi için çabalar devam ediyor”.³⁶

Irak’ın yeniden yapılandırılmasında Sünni Arapların tutumu en zor denklem haline gelmiştir. ABD yönetimi Sünnilerin de razı edilmesine çalışarak, Sünnileri siyasi sisteme dahil etmeye çalışmıştır. Sünni Araplar, Irak’taki yeni anayasanın hazırlanması sürecinde, işgal sonrası en önemli siyasi fırsatı yakalamışlardır. Sünniler, Irak’ın toprak birliğini, Irak’ın Araplılığını savunmuş, federalizm sistemine direnmiş, petrol gelirlerinin adilane kullanılmasını ve “Baas’tan Arındırma Yasası”nın kaldırılmasını istemiştir. Sünniler, Federalizmin Irak’taki petrol zengini bölgelerin Şii Arap ve Kürtlerin kontrolüne geçmesinden ve görece daha az petrol rezervlerine sahip olan Sünni Arapların ekonomik ve mali yönden zayıflamasından endişe duymuşlardır. Bu nedenle, Sünni Araplar, yeni bölgelerin oluşturulmasına karşı çıkmışlardır. Sünni Araplar, Kuzey Irak’taki federal birime karşı çıkmadıklarını bildirmelerine rağmen, Kuzey Irak’taki federal sistemi desteklemeleri karşılığında Kürtlerden, güney bölgesinde Şii bölgelerin kurulmasının engellenmesini istemişlerdir. Ülkenin Arap olan geri kalanında Şiilerin etkinliği ve kendi kontrollerinde bir bölge yaratmaları, Sünni Arapların her açından kendilerini rahatsız hissetmesine yol açmıştır. Sünnilerin direndiği diğer bir konu Baas’tan Arındırma Yasası olmuştur. Baas döneminde yaşanan olaylardan sorumlu tutulan eski yöneticiler, Şiilerin iktidarı ele geçirmesinden çekinmiştir. Çünkü Sünnilere göre, çoğu eski yönetici, doğrudan ya da dolaylı şekilde, Saddam Hüseyin dönemindeki katliamlardan sorumlu görölmek istenebilir. Ayrıca Şii Arapların iktidarı tam olarak ele geçirmeleri halinde, geçmişteki olayların intikamını almak isteyebileceklerinden endişe duymaktadırlar. Siyasi eyleme dahil olan Sünnilerin bu aşamadaki en belirgin talepleri büyük otonom bölgelerin kurulmasının engellenmesi, petrol gelirlerinin dağıtımında adalet, Irak’ın

³⁶ İTC Türkiye Temsilcisi Ahmet Muratlı İle Mulakat, Ankara, 17 Aralık 2006.

Arap kimliğinin korunması, federalizmin derinleştirilmesinin önlenmesi ve Baas'tan arındırma politikasının genişletilmemesi yönünde olmuştur.³⁷

Anayasanın kararlaştırılmasına rağmen Sünnilerin büyük bir kısmı anayasanın işgal gölgesinde gerçekleştiği ve Irak halkının ulusal beklentileri doğrultusunda yapılmadığını savunarak, anayasaya karşı çıkmışlardır.³⁸

Şii Araplar, anayasanın yapım sürecindeki en önemli grup olmuştur. Bunun temel nedeni savaştan sonra ABD ile tam bir işbirliği yapmaları olmuştur. Şiiler, 1920'li yıllarda İngilizlere karşı durmalarının, Irak'ta iktidar olmalarını engellediğini düşündüklerinden bu hatanın tekrarlanmamasına yönelik politika izlemişlerdir.³⁹

Birçok farklı gruptan oluşan Şii Arap koalisyonu, Irak'taki birinci politik-askerî güç konumuna gelmiştir. Şii gruplar bu aşamada iktidarda olmanın avantajını kullanarak, kendileri lehine mümkün olan en uygun hükümleri içerecek bir anayasa metnini hazırlamak istemişlerdir. Şii Arapların en önemli talepleri, devletin İslami devlet olarak tanımlanması, federalizmin uygulanması ve Baas'tan arındırma sürecinin sürdürülmesi olmuştur. Mevcut durumda Şii Araplar, belirtilen amaçlarına büyük ölçüde ulaşmış gibi görünmektedir. Bu amaçlar arasında en önemlisi, büyük bir federal bölge kurulmasına olanak sağlanmasıdır. Irak'ta başta İDYK olmak üzere birçok örgüt, Şiilerin çoğunlukta olduğu 9-10 bölgeyi kapsayan bir büyük federal bölge yaratmaya çalışmaktadır. Aktif petrol rezervlerinin önemli bir kısmının kendi oluşturacakları bölgelerde yer alması nedeniyle,

³⁷ Müslüman Din Adamları Heyeti'nin Resmi Sitesi, 15 Eylül 2005.

³⁸ *El-Kudus El-Arabi*, El-Şia Yarfuzun Tadil Musvede El-Dustur we El-Sünne Yulevihune Biintifada, 24 Ağustos 2005.

³⁹ Geniş bilgi için bkz: Yitzhak NAKASH, *The Shi'is Of Irak*, Irak'ta Pandora'nın Kutusu Şiiler, çev: Metin Saltoğlu, Elips iastanbul, 1. Baskı istanbul 2005.

petrolün bölgeler tarafından kontrol edilmesi konusunda da Şii Araplar ve Kürtler benzer fikirleri paylaşmaktadır.⁴⁰

Hazırlanmış olan anayasa taslağı, Iraklı Kürtler için bir fırsat yaratmıştır. Kürtlerin işgalden sonraki dönemdeki başarılarını, örgütlü bir şekilde tavrı sergilemeleri, siyasi liderlerinin ne istediklerini bilmeleri, siyasi konjonktürü iyi değerlendirmelerine dayandırmak mümkündür. Kürtler, 1991'den bu yana sahip oldukları fiilî bağımsızlıklarının, yeni anayasada da korunmasına çalışmışlardır. Sonuçta, Kürtlerin istediği paralelde, geniş özerklikler öngören gevşek bir federal devlet modeli ortaya çıkmıştır. Kürtlerin temel talepleri, Kuzey Irak'taki kanunlarının, federal kanunların üzerinde olması, peşmergelerin bölgesel askerî güç olarak kabulü, doğal kaynakların kontrolü, gümrük kapılarının kontrolü, devlet ve din ilişkilerinin düzenlenmesinde makul bir denge ve Kerkük'teki fiilî kazanımlarının korunması yönünde olmuştur. Kerkük'ün kaderinin GDİDY'ın 58. maddesine bırakılması da dahil olmak üzere Kürtlerin taleplerinin büyük bir kısmı Kürtlerin istediği yönde sonuçlanmıştır. Kürtlerin talebi üzere GDİDY'ındaki maddenin daimî anayasaya taşınmasına en çok Türkmenler tarafından karşı çıkılmıştır. Türkmenlere göre, Kürtlerin bu talebi yakın gelecekte Kerkük'ün, kuzey bölgesine ilhak edilmesi amacını taşımaktadır.⁴¹

C. Daimî Anayasa'nın Önemli Hükümleri

Anayasanın hazırlanması yoğun siyasi pazarlıklardan sonra tamamlanmıştır. Anayasa Irak'taki bütün tarafları memnun etmemiştir. Ancak anayasanın hazırlanmasındaki anlaşmazlıklar, daimî hükümetin kurulmasından sonra anayasanın yeniden düzenlenmesinin kararlaştırılması,

⁴⁰ İnkisam Fi Meclis El Nuab Yuarkil Munakaşa Meşru El Ekalim, (Parlamentodaki Bölünmeler Bölge Yasası'nın Görüşülmesini Engelledi), *El Sabah*, 11 Eylül 2006.

⁴¹ Irak Türkmen Cephesi Başkanı Saadetin Ergeç'in Ulusal Sesleniş Konuşması www.kerkuk.net, 2 Ağustos 2005.

söz konusu anlaşmazlığı geçici olarak sona erdirmiştir. Bununla birlikte, temel sorun, anayasa metninin üzerine inşa edildiği mantığın kendisi görünmektedir. Çünkü taslak, etnik veya dinî farklılıkların belirginleşmesini ve sürdürülmesini meşrulaştırmaya yöneliktir. İnsan hakları hukukunun bugünkü kapsamında doğal kabul edilmekte olan, etnik, dil veya din açısından bireysel farklılık veya çoğulculuk şeklinde ifade edilebilecek yaklaşımların, orta ve uzun dönemde, ayrılık ve ayrılıkçılık yaklaşımına dönüştürülmesine elverişli bir zemin hazırlanmış olmaktadır.

Bu bölümde anayasa taslağında en önemli sayılabilecek bazı hükümler ele alınacak ve bu hükümlerin gerekçeleri ile yol açabileceği sorunlar incelenecektir. Ancak bu çalışmanın temel amacının “yeni Irak’ta” Türkmenlerin durumunu saptamak olduğu nedeniyle, anayasada doğrudan Türkmenleri ve Irak’ın geleceğini etkileyebilecek bazı sorunlarla yetinilecektir.

Birinci bölümdeki temel hükümler, devletin yönetim biçimi, rejimi ve toplumsal yapı hakkında önemli hususları kapsamaktadır. Birinci maddede federalizm sistemi kabul edilmiştir.⁴²

Üzerinde en çok tartışma yaşanan konulardan biri, din-devlet ilişkisi konusunda olmuştur. Bu konuyu ele alan ikinci madde hükmü, dinin devlet ve toplum hayatındaki konumu ve işlevi konusunda çelişkilidir. Bu maddenin başlangıcında yer alan, “İslam, devletin resmî dinidir ve yasamanın temel kaynağıdır” ve aynı maddenin ilk bendinde yer alan “İslam’ın temel hükümleriyle çelişen bir kanun çıkartılamaz” ifadesi, yeni Irak rejiminin laiklik ilkesini benimsemediğini açıkça ortaya koymaya yeterlidir. Aynı maddenin ikinci bendinde “Demokratik ilkelerle çelişen bir kanun çıkartılamaz.”; üçüncü bendinde, “Bu anayasada var olan temel hak ve

⁴² Irak Daimî Anayasasının 1. Maddesi. “Irak Cumhuriyeti, egemen ve bağımsız bir devlettir. Yönetim şekli, “Parlamentar Demokratik Federal Cumhuriyet”tir.”

özgürlüklerle çelişen bir kanun çıkartılamaz” ifadeleri kullanılarak, devletin temel özelliklerinden birinin demokrasi olduğu ifade edilmektedir. Bu hükümler arasında öncelik söz konusu olmayacağına göre, bu anayasa mantığında laiklik, demokrasinin temel şartlarından sayılmayacaktır. İslam’ın temel bir kaynak olarak ifade edilmesi, “önemli bir kaynak” olma ile “tek ve başlıca kaynak olma” yaklaşımları arasındaki uzlaşmanın sonucudur. Sonuçta önemli olan nokta, İslam kurallarının tartışılmaz kavramlarıyla ters düşen kanunların engellenebilecek olmasıdır.⁴³

Dördüncü maddenin birinci fıkrasının ilk cümlesine göre,⁴⁴ “Arapça ve Kürtçe Irak’ın iki resmî dilidir.”. Dolayısıyla Araplar ile Kürtler kurucu unsur olarak kabul edilmişlerdir. Diğer etnik grupların ise sadece azınlık statüsü söz konusu olmuştur. Üçüncü maddenin ikinci bendi hükmü düzenlenirken, bugün Irak’ın siyasi sahnesinde oldukça geri planda kalmış olan milliyetçi Arap kesimlerinin hassasiyetinin gereken derecede göz önünde tutulmadığı görülmektedir. Önceki anayasaların aksine, “Irak halkı Arap dünyasının bir parçasıdır” ifadesi yerine, “bünyesinde barındırdığı Arap kesimi itibariyle Irak, Arap ulusunun da bir parçasıdır” şeklindeki söylemiyle, Anayasa’da Irak devletinin geçmişteki Arap kimliği aşındırılmıştır. Kürt gruplar, Irak’ın bir Arap ülkesi olduğu iddiasına karşı çıkmıştır. Onlara göre, Irak’ın Arap ülkesi sayılması, Irak’ta bulunan Kürt halkının yok sayılması anlamına gelmektedir.⁴⁵

Sünni grupların şiddetli itirazlarına rağmen, Şii gruplar daha az tepki göstermişlerdir. Arap ülkelerinden büyük bir tepki alan bu ifade, anayasanın

⁴³ Irak Daimî anayasasının 2. maddesi, 2/1: İslam, devletin resmi dinidir ve yasamanın temel kaynağıdır: a- İslam’ın temel hükümleriyle çelişen bir kanun çıkartılamaz, b- Demokratik ilkelerle çelişen bir kanun çıkartılamaz, c- Bu anayasada var olan temel hak ve özgürlüklerle çelişen bir kanun çıkartılamaz.

⁴⁴ Irak Daimî anayasasının 4. maddesinin ilk fıkrası, 4/1: Arapça ve Kürtçe Irak’ın iki resmi dilidir. Iraklı çocukların, eğitim kuralları dâhilinde resmi eğitim kurumlarında Türkmençe, Süryanice ve Ermenice gibi kendi ana dillerini öğrenme haklarını veya özel eğitim kurumlarında herhangi bir dilde eğitim görmelerini garanti eder.

⁴⁵ Mazin HASAN, “Anayasa’nın Hazırlanması ve Beklenen Referandum, 29 Ağustos 2005, <http://www.avsam.org/tr/gunlukbulten.asp?ID=686>.

en son halinde tekrar değişikliğe uğramış ve “Irak, İslam âleminin bir parçasıdır ve kurucularından olduğu Arap Birliği’nin aktif bir üyesidir ve bu birliğin ilkelerine bağlıdır” ifadesi kullanılarak, eleştiriler azaltılmaya çalışılmıştır.⁴⁶ Geçici olarak çözülen bu sorun, yakın gelecekte önemli sorunlardan biri haline gelebilecektir. Çünkü Arap ülkesi olarak kabul edilen Irak’ın Araplığı, yaklaşık 50 yıllık bir kuruluşa bağlanmıştır. Burada akla gelen soru şudur: Arap ligi herhangi bir nedenden dolayı fesih edildiğinde Irak’ın geleceği ne olacaktır? Başta Sünniler olmak üzere Irak’taki bazı gruplar Irak’ın Arap kimliğini vurgulamaktadırlar. Kimlik sorununun yeniden ortaya çıkması durumunda özellikle Kürt gruplar bunu kabul etmeyeceklerdir. Böylece söz konusu sorun, sıfır noktasına geri dönecektir.

Yeni Anayasa taslağının anlaşmazlık konularından biri federal yapı ile ilgili yeni hükmüdür. GDİDYY ile getirilen üç seviyeli federal yapı olan Merkezi Hükümet, bölgesel hükümetler ve vilayet hükümetleri, yeni Anayasa tarafından korunmaktadır. GDİDYY’de üç ilin bir araya gelmesiyle federal bölge oluşturmak şansın tanımıştır. Ancak yeni anayasada tek bir ilin bölge oluşturma hakkına sahiptir. Ayrıca, GDİDYY’nin tersine, bir bölgeye dahil olabilecek il sayısına sınır koymamaktadır. Anayasa taslağının 116. maddesine göre, “Bir veya daha fazla sayıda vilayet, aşağıda belirtildiği şekilde talep gelmesi durumunda referandumla bir bölge oluşturması mümkündür”, “Bölge oluşturmak isteyen vilayet meclislerinden her birinin üyelerinin 1/3’ünün talebi üzerine” (116/1), bölge oluşturmak isteyen vilayetlerdeki seçmenlerin 1/10’un talebi üzerine”(116/1). Bu madde ile tek bir ilin bölge” oluşturmaya olanak tanınmıştır. Maddenin 1. ve 2. hükümleri, bir ilin statüsünü ilgilendiren çok önemli bir konuda, il meclisinin

⁴⁶ Irak Irak Daimî Anayasasının 3. Maddesi, “Etnik, dini ve mezhebi çeşitliliğe sahip bir ülke olan Irak, İslam âleminin bir parçasıdır ve kurucularından olduğu Arap Birliği’nin aktif bir üyesidir ve bu birliğin ilkelerine bağlıdır.”.

1/3'ünün veya il nüfusunun %10'nun teklifi ile konuyu referanduma götürebilme olanağını öngörmektedir.⁴⁷

113. maddede de ise, “Irak Cumhuriyeti’ndeki federal sistem başkent, bölgeler, bir bölgeye bağlı olmayan vilayetler ve yerel yönetimlerden oluşur” demek suretiyle, bir vilayete hiçbir bölgeye dahil olmadan il statüsünü muhafaza etme şansı tanınmıştır.⁴⁸

Bu iki madde, her ne kadar açık bir şekilde ifade edilmese de, Kerkük’ün statüsü ile ilgili olduğu görünmektedir. Söz konusu maddelere göre Kerkük’ün geleceği üç şekilde belirlenebilir; Birincisi, Kerkük tek başına bir federe bölge olabilir. İkincisi, Kerkük hiçbir bölgeye bağlanmadan, merkeze bağlı il statüsünü devam ettirebilir. Üçüncüsü de, Kerkük, Kuzey Irak’taki Kürt bölgesine dahil edilebilir. Bu durum Türkmenlerin üzerinde en çok durduğu konudur.

Yeraltı kaynakları belli bir bölgenin veya vilayetin malı değil, tüm Irak halkının malıdır ve buradan gelecek olan gelir, adil ve şeffaf bir şekilde bölge ve illerin nüfus sayısına göre dağıtılacaktır manasına gelen 109. maddedeki, “Irak’ta bulunan petrol ve doğal gaz, çeşitli bölge ve vilayetlerde yaşayan bütün Irak halkının malıdır” şeklindeki düzenlemeler önemlidir.⁴⁹

Ancak, 110. maddedeki, “Eski rejim tarafından haksız bir şekilde mahrum bırakılarak zarara uğratılan veya sonradan zarar gören bölgelere, diğer bölgelerin de dengeli olarak kalkınmasını sağlayacak şekilde ilave pay

⁴⁷ Irak Daimî Anayasanın 116. maddesi, “Bir veya daha fazla sayıda vilayetin, aşağıdaki belirtildiği şekilde talep gelmesi durumunda referandumla bir bölge oluşturması mümkündür”, 116/1: “Bölge oluşturmak isteyen vilayet meclislerinden her birinin üyelerinin 1/3’ünün talebi üzerine”, 116/2: “Bölge oluşturmak isteyen vilayetlerdeki seçmenlerin 1/10’un talebi üzerine”.

⁴⁸ Irak Daimî Anayasanın 113. maddesi, “Irak Cumhuriyeti’ndeki federal sistem başkent, bölgeler, bir bölgeye bağlı olmayan vilayetler ve yerel yönetimlerden oluşur.”.

⁴⁹ Irak Daimî Anayasanın 109. maddesi.

verilir. Bu husus yasayla düzenlenir” hükmü uyarınca,⁵⁰ kuzeydeki Kürt bölgesi ve güneydeki Şii bölgeleri gibi eski rejim döneminde zarar gören bölgeler daha fazla gelir isteyebilirler. Ancak, her ne kadar bu madde, sadece eski rejim değil daha sonraki dönemlerde direniş ve terör eylemlerinden dolayı zarar gören Sünni bölgeleri kapsamakta ise de, Sünnilerin, iktidarda etkili olan Şiiler ve Kürtler kadar bu kuralı kendi lehlerine çevirebilecek güçte olmadıkları da ortadadır. Dolayısıyla gelir dağılımının dolaylı bir şekilde de olsa Şii ve Kürt bölgeleri lehine şekillenmesi büyük bir ihtimaldir. Dahası, Anayasa’nın 110. maddesinde yer alan, “Federal Hükümet, mevcut yatlardan petrol ve doğal gaz çıkartılmasını Bölge Hükümetleri ve vilayetlerle eşgüdüm yaparak sağlar. Bunlardan elde edilen gelir, ülke sathının tamamında yaşayan nüfusa, her bir vilayetin nüfus büyüklüğüne göre adaletli bir şekilde taksim edilir” ifadesi yanıltıcı olmamalıdır. Mevcut kaynaklardan üretilen petrol gelirleri, merkez tarafından kontrol edilecek olmasına rağmen, yeni alanların bölgeler tarafından kontrol edilmesi, bölgesel hükümetler için büyük bir gelir kaynağı yaratabilir ve muhtemel bir parçalanmanın da kolaylaştırıcısı olabilir. Nitekim 2006 yılının sonuna gelindiğinde, bu konuyla ilgili anlaşmazlıklar derinleşmiştir. Merkezi hükümet, Kuzey bölge hükümetinin petrol alanında yaptığı anlaşmalara karşı çıkmıştır. Bölge yönetimi ise, yeni petrol alanlarının geliştirilmesi ile ilgili anayasada maddelerin var olduğunu ve merkezi hükümetin müdahalesi sürdüğü takdirde Irak’taki gönüllü birleşmelerini sona erdirebilecekleri tehdidinde bulunmuştur.⁵¹

Anayasada gelecekte Irak’ın bölünmesine kadar gidebilecek bir çok sorunun olduğu görülmektedir. Ancak ekonomik olarak bu ayrımın

⁵⁰ Irak Daimî Anayasasının 110. maddesinin birinci fıkrası, 110/1: "Federal Hükümet, mevcut yatlardan petrol ve doğal gaz çıkartılmasını Bölge Hükümetleri ve vilayetlerle eşgüdüm yaparak sağlar. Bunlardan elde edilen gelir, ülke sathının tamamında yaşayan nüfusa her bir vilayetin nüfus büyüklüğüne göre adaletli bir şekilde taksim edilir. Eski rejim tarafından haksız bir şekilde mahrum bırakılarak zarara uğratılan veya sonradan zarar gören bölgelere, diğer bölgelerin de dengeli olarak kalkınmasını sağlayacak şekilde ilave pay verilir. Bu husus yasayla düzenlenir."

⁵¹ *El Şark El Avsat*, "El Hukue El Kurdiye Tulevih Bilinfisal", 28 Eylül 2006.

sağlanması adımı 108. madde ile de atılmıştır. Maddeye göre; “Federal makamlar aşağıdaki görevleri yerine getirir”: “Dış politikayı ve diplomatik temsil faaliyetlerini belirlemek, uluslararası anlaşma ve antlaşmaları müzakere etmek, imzalamak ve onaylamak, dış borç politikasını müzakere etmek, imzalamak ve onaylamak, dış iktisat ve ticaret politikasını belirlemek.”⁵²

Bu madde birleşik yönetimin politikalarının planlanmasıyla ilgilidir. Politikaların uygulanması ise bölge yönetimlerinin ihtisası çerçevesindedir. Her bölgenin diğer bölgelerden bağımsız olarak dış dünya ile ticari ilişkiler kurup uygulaması durumunda ülkedeki ekonomik faaliyetler bir çok alana bölünecektir. Üçüncü fıkra, bölge sınırları içerisinde birleşik yönetimin gümrük politikasını planlama ve ticari politikayı düzenleme ile ilgilidir. Bu fıkra ile birinci fıkra bir araya getirildiğinde, Irak'ta ekonomik bölünmenin şekli ortaya çıkacaktır. Çünkü bölgelerin sınırları yoluyla gümrük politikasını planlama ve düzenlemenin anlamı, her bölgenin kendine has gümrük sınırının (kotasının) olmasıdır. 111. maddeye göre “gümrük yönetimi bölge hükümetleri ile koordine yapılarak gerçekleştirilecek ve bu bir yasa ile düzenlenecektir”. Bu madde birleşik yönetim ile bölge yönetimleri arasındaki ortak yetkiler ile ilgilidir. Ve bu sonradan birleşik yasayla düzenlenecektir. Söz konusu yasanın ise herhangi bir yasal gücü bulunmamaktadır. Çünkü 118. maddenin ikinci fıkrasına göre, birleşik yasalar bölge yasaları ile örtüşmediği takdirde bölgeler söz konusu yasayı düzeltebilir. Yani burada da son karar bölge yönetimlerine bırakılmıştır.⁵³

⁵² Irak Daimî Anayasasının 108. Maddesinin ilk fıkrası, “Dış politikayı ve diplomatik temsil faaliyetlerini belirlemek, uluslararası anlaşma ve antlaşmaları müzakere etmek, imzalamak ve onaylamak, dış borç politikasını müzakere etmek, imzalamak ve onaylamak, dış iktisat ve ticaret politikasını belirlemek”, 108/2: “Silahlı Kuvvetlerin teşkil edilmesi, Irak'ın sınır güvenliğini sağlanması ve ülkenin savunulması dâhil olmak üzere milli güvenlik politikasını hazırlamak ve uygulamak”, 108/3: Maliye politikası ve gümrük rejimini belirlemek, para basmak ve Irak'ta bölgelerin ve vilayetlerin sınırlarından yapılan ticaret politikasını düzenlemek, devletin genel bütçesini hazırlamak, para politikasını belirlemek, Merkez Bankasını kurmak ve idare etmek”.

⁵³ Irak Daimî Anayasasının 118. Maddesinin ikinci fıkrası, 118/2: “Federal makamın görev alanına giren yetkiler dışındaki bir hususa ilişkin federal yasa ile bölge yasası arasında bir

Tartılan önemli konulardan biri de; silahlı güçlerinin konumu ve geleceği ile ilgilidir. İşgalden sonra ortaya çıkan silahlı güçlerin başında, Mehdi Ordusu, Bedir Tugayı ve önceden de varolan peşmerge güçleri geliyor. Kürtler, Irak operasyonundan bu yana, peşmerge gücünün Kürtlerin millî bir sembolü olduğunu ve onu feshetmeyeceklerini her fırsatta dile getirmişlerdir. Ayrıca Muktada El Sadır grubuna ait Mehdi Ordusu, aynı tavrı sergilemektedir. Anayasa taslağının 9. maddesinin (b) fıkrasında, “Silahlı kuvvetlerin dışında milis güçlerin oluşturulması yasaktır”⁵⁴ ifadesi yer almaktadır. Böylece hiçbir milis gücün varlığına müsaade edilmeyeceği ifade edilmektedir. Ancak 117. maddenin beşinci fıkrasında, “Bölgesel Hükümet, başta polis, güvenlik güçleri ve bölgesel muhafızları da içeren bölgesel güvenlik birimlerinin kurulması ve örgütlenmesi olmak üzere, bölgenin bütün idari ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumludur”⁵⁵ hükmü yer almaktadır. Bu suretle, siyasi gruplara “bölge muhafızları” adı altında varolan güçlerini devam ettirebilme ya da yeni güçleri oluşturma olanağını tanımış görünmektedir.

D. Irak Daimî Anayasası ve Türkmenler

Uzun bir siyasi pazarlıktan sonra hazırlanan daimî anayasa taslağı, 15 Ekim 2005 tarihinde referanduma sunulularak kararlaştırılmıştır. Türkmenler eleştirdikleri Anayasa'nın, ülkenin parçalanması ve Türkmenlerin yok olması doğrultusunda maddeler içerdiğini savunmuştur. Anayasada Türkmenler sadece dört yerde zikredilmiştir. Türkmenler ile ilgili anayasadaki maddeleri şöyle özetlemek mümkündür:

uyuşmazlık ortaya çıktığı takdirde, bölgesel makamlar bölgede federal yasanın uygulamasını düzeltme hakkına sahiptir”.

⁵⁴ Irak Daimî Anayasasının 9. maddesinin (b) fıkrası.

⁵⁵ Irak Daimî Anayasasının 117. maddenin 5. fıkrası.

Irak Daimî Anayasa Taslağı'nda Türkmenler ile ilgili önemli sayılabilecek hükümlere yer verilmektedir. Anayasa'nın başlangıç kısmında yer alan "...dostlarımızın ve bizi sevenlerin verdiği uluslararası desteğin ışığında müstebit yönetimin mezhep ayrımcılığına dayalı baskıları neticesinde insanlarımızın eziyet ve acılarını hatırd tutarak, Şii-Sünni, Arap-Kürt-Türkmen ve geriye kalan diğer bütün kardeş kesimlerden Iraklı şehitlerimizin trajedilerinden ilham alarak..."⁵⁶ ifadesinin, Türkmenler adına altı çizilmesi gereken önemli bir söylem olduğunu vurgulamak gerekir. Bu şekilde, Türkmenlere yapılan haksızlıklar, Anayasa'nın giriş bölümünde resmen tanınmış olmaktadır. Ayrıca, "Şii-Sünni, Arap-Kürt-Türkmen ve geriye kalan diğer bütün kardeş kesimlerden" ifadesinden anlaşıldığı gibi, Türkmenler, Araplar ve Kürtlerden sonra üçüncü bir etnik grup olarak kabul edilmişlerdir. Diğer etnik grupların aksine, Türkmenlerin adının Araplardan ve Kürtlerden sonra zikredilmesi, Türkmenlerin bir azınlık değil, Irak ulusunu oluşturan temel üç topluluktan biri olduğunu doğrulamaktadır. Anayasa Taslağı'nın başlangıç kısmının devamında Türkmenlere yapılan haksızlıklara sadece soyut bir atıf yapılmamış, "...Beşir'de Türkmenlerin yaşadıkları dramları anıyoruz..." ifadesini kullanılarak, bu haksızlıklar bir örnekle somutlaştırılmıştır. Türkmenler, kendilerine karşı işlenen suçların sadece "Beşir Köyü" ile sınırlandırılmasına karşı çıkmışlardır.⁵⁷

Yeni Anayasa Taslağı, Saddam döneminde sonradan fiilen kaldırılan bir kısım hakları yeniden gündeme getirmektedir. Anadilde eğitim konusunda, 4. maddenin birinci fıkrasında, "Arapça ve Kürtçe Irak'ın iki resmî dilidir. Iraklı çocukların, eğitim kuralları dâhilinde resmî eğitim kurumlarında Türkmençe, Süryanice ve Ermenice gibi kendi anadillerini öğrenme haklarını veya özel eğitim kurumlarında herhangi bir dilde eğitim görmelerini garanti eder", demek suretiyle ana dilde eğitim ilkesi güvence altına alınmaktadır.⁵⁸

⁵⁶ Irak Daimî Anayasanın giriş bölümü.

⁵⁷ "Mumessil El-Cephe El-Turkumaniye Fi İngiltere Yetehaddes İla El-Mustakille", www.kerkuk.net, 05 Eylül 2005.

⁵⁸ Irak Daimî Anayasanın 4. maddesinin 1. fıkrası.

Taslak'ta Türkmenler adına yer alan önemli hususlardan bir diğeri de, 4. maddenin 4. fıkrasında yer alan “Yoğunlukla buldukları idari birimlerde Türkmençe ve Süryanice de, diğeri iki resmî dildir” ifadesidir.⁵⁹ Böylece yeni yasa 1932 Irak Devlet Deklarasyonu'nda yer alan 3. maddenin 5. fıkrasındaki ifadeye benzer bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Türkmenlerin yoğunlukta yaşadıkları bölgelerde, Türkmençenin Arapça ve Kürtçe yanında resmî dil olarak kabul edilmesi olumlu bir gelişmedir. Ancak burada önemli olan konu, Türkmenlerin Kerkük ve Tellager gibi yoğunlukta yaşadıkları bölgelerin kimin tarafından ve nasıl tespit edileceğidir. Uygulama objektif ölçütlere dayanmaz ve şeffaf olmazsa, Anayasa'da yer alan hükümlerin uygulama kabiliyetinin olmayacağı söylenebilir.

Anayasanın 122. maddesi ile Türkmenlerin idari, siyasi ve kültürel hakları garanti altına alınmıştır. Maddeye göre, “Bu anayasa Türkmenler, Keldaniler, Süryaniler ve diğeri topluluklar gibi çeşitli milliyetlerin idari, siyasi, kültürel ve eğitim haklarını güvence altına alır. Bu hususlar yasayla düzenlenir”.⁶⁰ Anayasa'daki bu hükmün uygulamada ne gibi sonuçlarının olabileceğini de zaman gösterecektir.

Hazırlanan Anayasa taslağındaki Kerkük ile ilgili düzenlemeler, Türkmenleri rahatsız eden en önemli konular arasındadır. Türkmenlere göre taslakta, Kerkük'ün özel statüsü 2007 sonunda ortadan kaldırarak, Kürt bölgesine dahil edilmesine imkân veren düzenlemeler yer almaktadır. Yasanın 138. maddesine göre, “Yeni Irak Hükümeti kurulduktan sonra Geçici İdari Yasa ve ekini teşkil eden belgeler 53/a ve 58. madde dışında iptal edilir.” Dolayısıyla yasanın yürürlüğe girmesiyle, Irak Geçici Anayasası'nın

⁵⁹ Irak Daimî Anayasasının 4. Maddenin 4. Fıkrası.

⁶⁰ Irak Daimî Anayasasının 120. Maddesi.

53. maddesinin (a) bendi ile, 58. maddesi hariç tüm maddelerin yürürlükten kaldırılmıştır.⁶¹

Yürürlükten kaldırılan yasanın 53. maddesinin (c) bendinde, Kerkük’ün özerkliği saklı tutulmaktaydı. Maddeye göre, “Bağdat ve Kerkük hariç olmak üzere, Kürdistan bölgesi dışında bulunan ve sayıları üçü aşmayan herhangi bir vilayetler gurubu, kendi aralarında bir bölge oluşturma hakkına sahip olacaklardır. Bu tür bölgelerin oluşturulmasına ilişkin mekanizmalar Irak Geçiş Dönemi Hükümeti tarafından önerilecek ve incelenerek yasa haline dönüştürülmek üzere, seçimle oluşturulacak Ulusal Meclis’e sunulacaktır. Belli bir bölgenin oluşturulmasına yönelik öneri getiren her türlü yasanın, ulusal meclis tarafından onaylanmasına ileveten ilgili vilayetlerin halkının katılacağı bir referandum sonucundan sonra kabul görmesi gerekmektedir”⁶² ifadesi gereğince Kerkük ve Bağdat hariç, Kürdistan bölgesi dışındaki diğer illerde kendi aralarında bölge oluşturabilir.

Türkmenler, bu maddenin özel olarak korunmadığı durumunda, Kerkük’ün tüm Irak ulusunun ortak ve özel bir simgesi olmasını sağlayan özerk statüsünün de ortadan kalkacağını savunmaktadır. Taslağın 138. maddesinde “Yeni Irak Hükümeti kurulduktan sonra Geçici İdari Yasa ve ekini teşkil eden belgeler 53/a ve 58. madde dışında iptal edilir” demek suretiyle GDİDYY’nin Kerkük ile ilgili 58. maddesinin tüm fıkralarının gereğinin yerine getirilmesi şartı da kabul edilmiştir. 58/A-3’e göre, bölgelerinden göç etmeye zorlanan ve iş imkanı verilmeyen insanlara hükümet tarafından iş sağlanacaktır. Buna göre, Saddam döneminde göç ettirilen tüm Kerküklüler, kurulacak komisyonlar aracılığıyla ya eski yerlerine dönecek, ya da kendilerine tazminat ödenecektir. 58/A-4’e göre ise, eski rejim döneminde uygulanan milliyeti düzeltme politikası çerçevesinde, farklı yöntemlerle resmî kayıtlarda milliyetlerini değiştirmeye zorlanan

⁶¹ Irak Daimî Anayasasının 138. Maddesi.

⁶² Geçiş Dönemi Irak Devleti Yönetim Yasası’nın 53. Maddesinin c fıkrası.

vatandaşlar, doğru olan milli kimliklerini resmî kayıtlarda tekrar yazdırabilirler.⁶³

GDIDYY'nin 58/B fıkrası ise, eski rejim döneminde değiştirilen illerin sınırları hakkındadır. Buna göre, eski rejim döneminde siyasi amaçlar doğrultusunda bazı illerin sınırlarında değişiklik yapılmıştır. Madde de bu sorunun giderilmesi amacıyla da alternatifler sunulmaktadır. 136. maddeye göre, 58. maddenin uygulanması yeni yönetimin sorumlulukları arasındadır. Bu maddeye göre, normalleştirme, nüfus sayımı ve Kerkük ve anlaşmazlık konusu olan bölgelerin halkının iradesinin belirlenebilmesi için en geç 31 Aralık 2007 olmak üzere referandum yapılacaktır.

Türkmenlerin daimî anayasa konusundaki tepkilerini, ITC Başkanı Sadettin Ergeç şöyle dile getirmiştir: “...Biz Türkmenler olarak Anayasa’da bir Arap, bir Kürt, hangi seviyede tespit edilmişse, Türkmen’in de aynı seviyede tespit edilmesini istiyoruz.”⁶⁴

Türkmenlerin Irak halkının asıl unsurlarından biri olduğu ve Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde Türkmencenin resmî dil sayılması gibi bazı hakların verilmesine rağmen, bu Anayasa’nın bütün beklentilerine cevap vermediğini belirten ITC Başkanı’na göre, “...madde Irak’ın Türkmeneli Bölgesi’ni parçalayacak ve Türkmenlerin varlığını tehlikeye atacaktır ifadeler de içermektedir. Bu madde, Irak’taki Türkmen varlığını silmek ve Türkmenlerin kaderini kendilerinin değil, başkalarının belirlemesi anlamına gelmektedir.”⁶⁵

⁶³ Geçiş Dönemi Irak Devleti Yönetim Yasası’nın 58. Maddesi.

⁶⁴ ITC Başkanı Sadettin Ergeç: Çizgimiz hak ve adalet çizgisidir, www.kerkük.net, 31 Ağustos 2005.

⁶⁵ <http://www.kerkuk.net/tr/index.asp?id=2504&katagori=1&s=detay>

VI. GENEL SEÇİMLERİN SONUÇLARI (ARALIK 2005), TÜRKMENLERİN DURUMU VE TEPKİSİ

Irak'ta 15 Aralık 2005 tarihinde gerçekleşen seçimler, bir yıl içinde üçüncü demokrasi provası olarak adlandırılabilir. Irak halkı, Ocak 2005'te genel seçimler, Ağustos'ta referandum ve 15 Aralık'ta da son seçimlere katılarak üç kez sandık başına gitmiştir. Yapılan seçimlerin Irak'ta bir uzlaşma sağlamanın ve Irak'ın birleşmesine yol açmasının beklentilerin ötesinde olduğu görülmüştür. Irak'ta yönetimin Iraklılara devredilmesi, iki geçici hükümetin kurulması, referandum ve anayasanın hazırlanması olayları, Irak'taki sorunların çözümü için dönüm noktası olarak gösterilmekteydi. Gerçekleşen seçimlere de aynı şekilde yaklaşmıştır. Ancak, Irak'taki durumun istikrar ve güvenliği sağlamaktan uzakta olduğu hatta, ülkenin bölünmeye sürüklediği görülmektedir. ABD işgaliyle Irak'ın siyasi, toplumsal ve ekonomik açılardan karanlık bir tünele girdiğini söylemek mümkündür. Buna karşın ABD, Irak'ta diktatörlüğü sona erdirmeyi ve demokratikleşme sürecini başlatmayı başarı olarak nitelendirmektedir.

A. Seçim Sonuçları

Ocak 2004'te gerçekleşen genel seçimlerde olduğu gibi Aralık 2005 seçimleri de tartışmalara yol açmıştır. Ancak önceki seçimlerden farklı olarak 2005 seçimleri Sünnilerin yoğun katılımı ile gerçekleşmiştir. 2005 seçimlerinde dikkatleri en fazla çeken olgu, politik güçlerin grupçuluk söylemlerini dile getirmeleridir. Şii ittifakı, önceki seçimde sembolik olsa da Irak'taki bütün grupların temsil edilmesi politikasını savunmaktaydı. Şii ittifakı son seçimlerde bu politikadan vazgeçmiştir. Aynı durum Sünniler için de geçerlidir. Kürt gruplar da önceki seçimlerde olduğu gibi milliyetçi söylemlerini devam ettirmişlerdir. Açıklanan sonuçlara göre, El-Hakim'in

başkanlığındaki Şii listesi 128, Kürt listesi 53, Adnan Duleymi başkanlığındaki Sünni Tevafuk Cephesi 44, Ayat Allavi'nin başkanlığındaki Irak listesi 25 ve Salih Mıtlak başkanlığındaki Sünni Irak Ulusal Diyalog Cephesi 11 sandalye kazanmıştır.⁶⁶

Seçim sonuçlarına başta Eyat Allavi ve Sünni gruplar karşı çıkararak, seçimlerin yeniden yapılmasını istemişlerdir. Yüksek Seçim Heyeti'nin (YSH), seçim sonuçlarının açıklanmasının 15-30 gün süreceğini açıklamasına rağmen, bu tarihten önce resmî olmayan sonuçların açıklanmasının bir emrivaki yaratmak amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ocak 2006'nın sonunda açıklanan resmî sonuçlar, seçimlerden üç gün sonra açıklanan gayri resmî sonuçlarla aynıdır.⁶⁷

Seçimler, Irak'ta ilk daimî parlamentoyu, hükümeti ve ilk daimî cumhurbaşkanını seçecek olması nedeniyle büyük önem arz etmiştir. Yapılan seçimler, Ocak 2004 seçimlerinden farklı olarak il bazında gerçekleşmiştir. Seçmenlerin sayısına göre parlamentodaki 275 sandalyenin 230'u illere tahsis edilmiştir. Parlamentoda her ile verilen sandalyeler, her ildeki seçmen sayısının ülkedeki seçmen sayısına oranıyla tayin edilecektir. Seçimleri gerçekleştiren YSH'ye göre, parlamentodaki 59 sandalye Bağdat'a, 19 Musul'a, 16 Basra'ya, 15 Süleymaniye'ye, 13 Erbil'e, 12 Zikar'a, 11 Babil'e, 10 Diyala'ya, 9'ar Kerkük ve Enbar'a, 8'er Salahattin, Vasıt, Necef ve Kadisiye'ye, 7'şer Misan ve Dohuk'a, 6 Kerbelaya ve 5 de Musanna şehrine tahsis edilmiştir. Parlamentonun kalan 45 sandalyesi, geniş tabana sahip

⁶⁶ *El-Beyan*, "El-Netaic El-Nihaiye Tuakkid El-Hace Li El-Tahalufat", (Nihai Sonuçlar İttifakların Kurulma İhtyacını Arttırıyor), 21 Ocak 2006. Seçim sonuçlarına göre, altıncı sırayı Kurdistan İslami Birliği beş sandalye, Mişan El-Cuburi başkanlığındaki Sünni Uzlaşma ve Kurtarma grubu üç sandalye, Muktada Sadr'a ait "Risaliyun Listesi" iki sandalye, Misal El-Elusi'nin "Irak Ümmet Partisi, Irak Türkmen Cephesi ve Hıristiyan "Ulusal Rafideyin Listesi"ne birer sandalye almıştır.

⁶⁷ *El-Kuds El-Arabi*, 21 Aralık 2005.

listelerle yarışma imkanı olmayan azınlıklara ve yüzde yirmi beşten az oy aldığı takdirde kadınlara verilecektir.⁶⁸

Aralık 2006 seçimlerden sonra Irak'ta ilk daimî hükümet kurulmuştur. Seçimden önce geçici hükümetteki etik gruplar arasındaki görev dağılımı seçimlerden sonra da devam ettiği söylenebilir. Böylece cumhurbaşkanlığı Kürtlere, parlamento başkanlığı Sünnilere verilmiş, başbakanlık ise Şiiiler'de kalmıştır.

VII. IRAK'TA SON DURUM VE TÜRKMENLER

Irak'ta rejimin devrilmesinin üzerinden yaklaşık dört yıl geçmesine rağmen, ülkede istikrar sağlanmamış, siyasi anlaşmazlıklar doruk noktaya gelerek ülkenin bütünlüğü tehdit altına girmiştir. Irak'ın geleceği, yönetim şekli, koalisyon kuvvetleri ile ilişkiler direniş/terör konusundaki tutumlar hakkında farklı görüşlere sahip olan siyasi güçler arasında ihtilaflar artmıştır. Bu bölümde, Irak'ta yaşanan son durum, siyasi gruplar arasındaki anlaşmazlıklar ve siyasi eylemdeki gelişmeler incelenecektir. Siyasi anlaşmazlıkları, genel olarak Irak'taki temel siyasi güç olan Şiiiler, Sünniler ve Kürtler arasındaki anlaşmazlıklar ve özel olarak da Şii gruplar arasındaki anlaşmazlıklar şeklinde değerlendirmek gerekir.

A. Federalizm Anlaşmazlığı

Irak'taki siyasi gruplar arasında en önemli sorunlardan biri federasyon sisteminin uygulanıp uygulanmaması konusudur. Anayasanın yazılması sürecindeki tutumlar izlendiğinde Kürtler ve İran menşeli Şii grupların

⁶⁸ Seçim sonuçları için bkz: Irak Yüksek Seçim Heyetinin Resmi Sitesi, http://www.ieciraq.org/Arabic/Frameset_Arabic.php.

mümkün olduğunca büyük ve güçlü birer federe devlet kurma çabasında oldukları görülmüştür. Şii gruplardan özellikle de İDYK, büyük ve petrol gelirlerine sahip bir Şii federasyon kurmayı planlamaktadır. Federalizm tartışması yalnızca bölgelerin yetkileri ve merkezle ilişkileri açısından önem taşımamaktadır. Mevcut durumda üzerinde anlaşılan tek şey ülkenin federal olmasıdır. Federal bölgelerin sınırlarında bile anlaşma yoktur. Kürtler Kerkük'ü ilerde federal bölgelerine dahil etmeyi amaçlarken, Şiiiler dokuz vilayetten oluşan büyük bir federal bölge kurmak niyetindedir. İktidar olan Şiiiler ve Kürtler, federasyon istemini talep ederken, Sünniler bu sisteme karşı çıkmaktadır. Sünniler, Kürt federe bölgesini tanımamasına rağmen, Şii bölgelerin de oluşturulmasına temelden karşıdır. Ayrıca Kürtlerin, Kerkük'ü de içine alan federe bölgesine karşıdır. Kaldı ki, İDYK hariç diğer Şii gruplar da Kerkük'ün, kuzey bölgesine bağlanmasını reddetmektedir.⁶⁹

B. Koalisyon Güçlerin Çekilmesi

Irak'taki siyasi grupların koalisyon kuvvetlerine karşı tutumu farklılık göstermektedir. Sünni gruplar söz konusu kuvvetlerin çekilmesini, Şii ve Kürt grupları koalisyon kuvvetlerinin kalmasını istemektedir. Sünni gruplar, Irak'taki kargaşadan koalisyon kuvvetlerini sorumlu tutmaktadır. Koalisyon kuvvetlerinin çekilmemesi durumda Irak'ta istikrarın sağlanmasının mümkün olmadığını ve dolayısıyla direnişin sona erdirilmeyeceğini savunmaktadır. Şii ve Kürt gruplar ise, koalisyon kuvvetlerinin çekilmesinin Irak'ta iç savaşa yol açabileceğini ve Irak kuvvetlerinin hazır olmasına kadar koalisyon kuvvetlerinin Irak'ta kalmasını istemektedir. Şii gruplar arasında da El Sadır ve Arap asıllı bazı din otoriteleri koalisyon kuvvetlerinin çıkmasını ya da en azından bir tarihin belirlenmesini talep etmektedir. Irak'ta direniş

⁶⁹ Mesut Barzani, Kerkük konusundaki gerginliğin giderilmesi amacıyla El Sadır'ı davet etmiştir. Basil Muhammet, "Barzani Yeduu El Sadır Li Ziyare Li Nezi Fetil El Ezme Fi Kerkuk", (Barzani, Kerkük Krizini Çözmek İçin El Sadır'ı Ziyarete Çağırıyor), *El Hayat*, 22 Mayıs 2006.

eylemlerindeki rolünün büyüklüğü bilinmemekle beraber, koalisyon kuvvetlerinin çıkması, stratejik hedeflerinin başında gelmektedir.⁷⁰

C. Ulusal Uzlaşmanın Sağlanması

Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecindeki siyasi anlaşmazlık çıkmaza girmiştir. Yaşanan şiddetin doruk noktaya varması, ülkenin bir bütün olarak kalma şansını zayıflatmaktadır. 2006'da Nuri El Maliki'nin başkanlığında kurulan daimî hükümet, Irak'ın geleceğini tehlikeye atan sorunların çözülmesi için en büyük adımı atarak, Ulusal Uzlaşma Projesini başlatmıştır.⁷¹ El Maliki, temel sorunlardan biri olan silahlı grupların feshedileceğini, mezhep göçünün sona erdirileceğini, terör ve direnişi ayrı tutacağını ve terör gruplarını yok edeceğini bildirmiştir. El Maliki'nin bu doğrultudaki adımları, işgalden sonraki hataların etkilerini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.

Orijinal adı "Ulusal Diyalog ve Uzlaşma Projesi" olan proje, hükümetin kurulmasından sonra ortaya atılarak, daimî hükümetin ülkeyi yönetebileceği ve başarılı olabileceğini göstermeye çalışmaktadır. Proje ABD için de önem taşımaktadır. Çünkü projenin beklenen sonuçlara varması, ABD'nin Irak'taki görevinin başarılı olduğu şeklinde kullanılacaktır. Proje, Irak'ın işgal edilmesinden sonra Irak'taki güçleri bir araya getirmeye çalışan ilk kapsamlı adım sayılmaktadır. 25 Haziran 2006 tarihinde parlamentoda gündeme getirilen proje, dört temel noktanın altında toplanan 24 maddeden oluşmaktadır. Bunlar; siyasi eyleme katılmayan güçler ile diyalogun sağlanması, silahlı grupların feshedilmesi, savaş suçu ve terör suçu

⁷⁰ Müslüman Din Adamları Heyeti'nin basın açıklaması, <http://www.iraq-amsi.org>, 1 Mart 2005.

⁷¹ Irak Uzlaşma Projesinin tam metni için bkz: http://www.saafonline.com/haber_detay.php?haber_id=591.

işlemeyenlerin affedilmesi ve Baas'tan Arındırma Yasası'nın yeniden gözden geçirilmesidir.

Projeye yöneltilen en önemli eleştiriler, projenin üç temel maddeden yoksun olduğu noktasındadır. Bunlar koalisyon kuvvetlerinin geri çekilmesi için programın belirlenmemesi, ulusal direnişin tanınmaması ve kayıtsız şartsız genel bir affın çıkarılmamasıdır. Söz konusu maddelerin yokluğu, projenin, Irak'taki siyasi güçlere fiili etki yaratması ve dolayısıyla beklenen sonuçlara yol açması ihtimalini zayıflamıştır. Bu nedenlerden dolayı bir çok siyasi grup projeyi reddetmiştir. Uzlaşma projesinin ortaya atılması, Irak parlamentosundaki güçler tarafından iyi karşılanmıştır. Ancak uzlaşmanın temel hedefinin siyasi eyleme katılmayanları kazanmak olduğu göz önünde bulundurulursa, parlamento dışındaki güçlerin taleplerinin yerine getirilmemesinin projenin geleceğini olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Arap dünyasının başlattığı benzer girişimin de aynı sorunlar nedeniyle başarısız olduğu görülmektedir.

Projenin içeriği incelendiğinde, Irak'ta varolan sorunların taraflarını belirlemediği ve uzlaşmanın gerçekleşeceği tarafları betimlediği görülmektedir. Proje, uzlaşmanın hükümet ile silahlı gruplar arasında ya da Irak halklarının arasında ya da siyasi gruplar arasında olduğunu belirlememiştir. Projenin, Irak'ta etkili bir aktör olan ulusal direnişi göz ardı ettiği söylenebilir. Ayrıca Irak'taki durumun kötüleşmesinde başrol oynayan siyasi gruplara ait silahlı güçlere karşı net bir tutum sergilememiştir. Projenin 19. maddesi “silahlı grupların ve yasa dışı silahlı grupların meselesinin siyasi, ekonomik ve güvenlik açılarından çözülmesine” değinmektedir. Maddede, silahlı grupların değil, silahlı grupların “meselesinin” çözülmesi yer almaktadır.

Proje işgal kuvvetlerine karşı açık bir tutum sergilememiş ve söz konusu kuvvetlerden Irak'tan çıkması için bir programın belirlemesini de

istememiştir. Böylece, Sünni Arapların büyük bir kısmı ve işgal kuvvetlerinin çıkmasını isteyen bazı grupların siyasi eyleme katılmasının önüne engel koymuştur. Ayrıca proje, eski Irak ordusu ve güvenlik teşkilatlarındaki binlerce kişinin akıbetine değinmemiştir. Öte yandan silahlı grupların feshedilmesi, nitelikli ve devlete bağlı güvenlik teşkilatlarının kurulması, tutukluların serbest bırakılması gibi, projenin olumlu maddelerinin pratikte yürürlüğe girdiği söylenemez. Çünkü siyasi gruplara ait silahlı grupların faaliyetleri devam etmektedir.

Uzlaşma, olumlu bir adım olmasına rağmen, Irak'taki güçlerin temel taleplerini yerine getirdiği söylenemez. Üstelik bazı Sünni gruplar projenin, uzlaşmanın Sünnilerin güçlerinin zayıflatılması ve Sünni gruplar arasında ihtilafların çıkmasını hedeflediğinden endişelidir.⁷² Kaldı ki, uzlaşma projesine rağmen, Irak'taki siyasi güçlerin tutumlarında herhangi bir değişikliğin meydana geldiği söylenemez. Dolayısıyla mevcut durumda uzlaşma planının Irak'taki durumu değiştirmekte kayda değer bir etkisi olduğu görülmemektedir. Bu nedenle Irak'ın, yaşanan gelişmeler ışığında nereye gittiği sorusu akla gelmektedir. Irak'taki gelişmeler, siyasi eylemin zaafiyetini göstermektedir. Ayrıca siyasi eylem şiddetin artmasına paralel gitmektedir. Irak'taki değişik siyasi güçler, siyasi eylemi “siyasi kazanımları” elde etmek için ve diğer tarafların gücünü zayıflatmak amacıyla kullanmaktadır. Siyasi grupların iki değişik söylemi olduğu görülmektedir; Birincisi, ilan edilen ve ulusal birlikten söz eden söylemdir. İkincisi de, karşı taraftan şüphe duymakta ve grupçuluk temellerine dayanmaktadır.

Başarısız olduğu görülen siyasi eylemin bir alternatif olarak, direnişin işgal kuvvetlerini yıpratma savaşına sürüklemesi, işgalci güçlerin Irak'tan çıkmasını zorlaması ve yeni temellere dayanan siyasi eylemin yeniden başlatılmasıdır. Ancak bu senaryonun başarılı olması zor bir ihtimal olarak

⁷² Müslüman Din Adamları Heyeti'nin Irak Hükümetinin kurulması konusundaki tutumu için bkz: <http://www.iraq-amsi.org>, 13 Haziran 2006.

görülmektedir. Çünkü Irak'taki güçler bir bütün olarak direnişi benimsememiştir. Ayrıca direnişin başarısı, Irak örneğinde, Irak'ın kurtarılmasından ziyade Irak'ın iç savaşa sürüklenmesinin ihtimalinin artması anlamına gelmektedir. İkinci senaryo ise “kargaşa ve iç savaş”ın çıkmasıdır. Mevcut durum, siyasi eylemin başarısız olması durumunda, iç savaşın ağır basan ihtimal olduğunu göstermektedir. Güvenlik durumunun kötüleşmesi ve siyasi eylemin zayıflığı çerçevesinde, ABD dahil olmak üzere Irak'ta da, ülkenin üç bölgeye bölünmesini isteyen sesler yükselmektedir.

Irak'ta ulusal uzlaşmanın ortaya atılması, ülkenin girdiği siyasi çıkmazın bir göstergesidir. Zorluklarla kurulan hükümet, Irak'ta söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Ancak yaklaşık altı ay süren hükümetin kurulması sürecindeki pazarlıklar, ülkedeki “denge oyununu” göstermiştir. Irak hükümeti güçlü merkezi bir otoritenin sağlanmasına çalışmaktadır. Ancak hükümeti oluşturan gruplar arasındaki farklı beklentiler, uzlaşma projesinin başarılı olmak şansını zayıflatmaktadır. Kapsamlı bir uzlaşmanın önündeki engellerin yanı sıra, projenin bütün tarafları razı edebilecek mahiyette olduğu söylenemez. Arap dünyasının Irak'ta “uzlaştırma” girişimi El Maliki'nin de projesinde bulunan kusurlar nedeniyle başarısız olmuştur. Irak'ın getirildiği durum, orta ve güney bölgelerinde, ilan edilmeyen bir iç savaşın yaşandığını göstermektedir. Kuzey bölgesi de, orta ve güneydeki gelişmeler ışığında adım atmayı beklemektedir. Kuzey Irak'taki Kürt yönetimi, Araplar arasında ihtilaflarda taraf olmaktan kaçınmaktadır. Kürtler, kuzey bölgesinde kurdukları sistemin Irak'taki olumsuz şartlardan etkilenmemesine çalışarak, mevcut durumda Sünni-Şiiiler grupları arasında uzlaştırıcı rolü oynamaktadırlar.

D. Kuzey Irak'taki Gelişmeler ve Kerkük Sorunu

Irak Savaşı'ndan sonra Kuzey Irak bölgesinde yaşanan gelişmeler hem Irak hem de bölge açısından önem taşımaktadır. Bu süreçte Kuzey Irak'ta meydana gelen gelişmeler Kürtlerin, Irak'taki diğer gruplarla olan ilişkilerinde sorunların yaşanmasına neden olduğu gibi Kürtlerin merkezi hükümet ile de sorun yaşamalarına neden olmuştur.

2006 yılında Kuzey Irak bölgesinde Irak bayrağının yasaklanması Irak'taki Sünni siyasi grupların sert tepkisine neden olmuştur. Kürtler, kararın nedenini bayrağın altında Kürtlere karşı Enfal ve Halepçe gibi suçların işlendiğine dayandırarak, Irak bayrağının Baasçıların bayrağı olduğunu ve Kürtleri temsil etmediğini ileri sürmüştür. Sünni gruplar, bayrağın yasaklanmasını “Kürt devletinin” kurulması yönünde bir adım şeklinde yorumlamıştır.

Bu dönemde Bölge yönetimi ile merkezî hükümet arasındaki sorunları, petrol, bölgeye tahsis edilen bilanço ve Kerkük'ün konumu olarak özetlenebilir. Kürtler, eski Irak yönetimleri dönemlerinde yaşanan ihmal ve tahribat nedeniyle bölge hükümetine mali yetkilerin verilmesini talep etmiştir. Kürtler, Irak merkezî hükümetinin, bölge haklarını gözardı ettiğini ve verilen sözleri yerine getirmedeğini vurgulamıştır. Aynı nedenlerden dolayı, eski Irak Başbakanı El Caferi ile sorunlar yaşanmıştı. Merkezî hükümet ile bölge hükümetlerinin yetkilerini belirleyen Irak Petrol Yasası sorunlardan birini oluşturmuştur.⁷³

Irak Kuzey Bölge Yönetimi, bölgeye özel petrol yasasını çıkarmıştır. Yönetime göre, çıkarılan yasa, Irak anayasası ile ters düşmemektedir. Irak Petrol Yasası Heyeti'nin Başkanı ve Irak Başbakan Yardımcısı Berhem Salih,

⁷³ *Ahbar El Irak*, 7 Ekim 2006.

bölge petrol yasası taslağı konusunda sorunların yaşandığını bildirmiştir. Bu konuda ortaya çıkan sorun ilk olarak Aralık 2005'te Zaho bölgesinde petrolün bulunması ile yaşanmıştır. Bölge yönetimi petrol arama ve çıkarma işlemlerini Norveçli bir şirkete vermiş, gelen tepkiler çerçevesinde Irak Petrol Bakanı bölgede atılan adımların, merkezî hükümetin yetkilerini aşmakta olduğunu dile getirmiştir.⁷⁴

Bölge petrol yasası, Irak anayasasının 115. maddesine dayanıyor. 115. maddeye göre, “Federal Makamların görev alanı içerisinde sayılmayan bütün yetkiler bölgelere ve bir bölgeye dahil olmayan vilayetlere verilmiştir. Federal Makamlar ile bölgesel ve vilayet yönetimleri arasında diğer yetkilerin kullanımı konusunda anlaşmazlık ortaya çıktığı takdirde, bölge ve vilayet yasaları geçerlidir.” Anlaşmazlığın temel nedeni, petrol arama, çıkarma ve dağıtımını konusundaki yetki paylaşımı olmuştur.⁷⁵

Merkezî hükümet ile bölge yönetimi arasındaki temel sorunlardan bir diğeri Kerkük konusudur. Önceki bölümlerde vurgulandığı gibi Irak anayasasının 140. maddesi gereğince Kerkük'ün statüsünün, en geç Aralık 2007'de bir referandumla belirlenmiştir. Buna göre Kerkük ya “Kürdistan” Bölge Yönetimi'ne dahil olacak ya da bugünkü konumuna benzer bir statüye sahip olacak. Kürtler, 140. maddenin uygulanması için merkezî hükümetin somut adımlar atmasını talep ederken, hükümeti maddenin belirlenen sürede uygulanmasını engellemekle suçlamıştır. Kerkük konusu Kürtler ile Türkmenler arasında da anlaşmazlığa yol açmıştır. Türkmenler, Kerkük'ün özel statüsünün korunmasını talep etmiştir.

Kerkük sorunu, bölge ülkelerinin gündeminde de önemli yer tutmuştur. Türkiye, Kerkük meselesinin barışçıl yollarla çözülmesini vurgulamıştır. Kerkük konusundaki anlaşmazlık, 17 Kasım 2006 tarihinde Irak Başbakanı El

⁷⁴ <http://www.byegm.gov.tr>, 22 Haziran 2006.

⁷⁵ Irak Daimî Anayasası'nın 115. Maddesi.

Maliki'nin Ankara'ya yaptığı ziyarette ele alınmıştır. Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Kerkük'ün bir özel mutabakat formülüyle çözüme kavuşturulmasını ve özel bir statüye tabi tutulması gerektiğini vurgulamıştır. Görüşmelerde Kerkük'ün belli bir etnik unsurun egemenliği altına alma gayretleri gelecek için de hayra alamet olmayacağı ve böyle bir gelişmenin sıkıntı kaynağı olacağı zerinde durulmuştur.⁷⁶

Türkiye'nin Kerkük konusundaki tutumuna karşılık Irak Başbakanı El Malki, merkezi hükümetin Kerkük politikasını şöyle açıklamıştır: "Kerkük bir Irak kentidir. Burada herhangi bir sorun yok. Bu sorun anayasa çerçevesinde çözümlenmiştir. Kerkük ve çevresinde ikamet edenlerin görüşleri alınmıştır. Bunun dışındaki uğraşlara fırsat verilmemesi gerekmektedir. Anayasal ilke olarak Kerkük, Irak'ın vazgeçilmez bir kentidir. Kerkük Irak kentidir ve Iraklı kalacaktır. Hiçbir vatandaşın kökeni ne olursa olsun haksızlığa maruz kalmasına izin verilmeyecektir. Bütün vatandaşlarımızın uzlaşmasıyla çözüm bulunacağından emin olabilirsiniz."⁷⁷

E. Şii Gruplar Arasındaki Sorunlar

2003 yılında El Sistani'nin önderliğinde kurulan Şii koalisyonu oluşturan Şii gruplar arasındaki anlaşmazlıkları, koalisyonun başını çeken en etkin gruplar arasındaki sorunlarla kısıtlamak mümkündür. Bunlar İDYK ile El Dava Partisi, Fazilet Partisi, İDYK ve El Dava, El Sadır Grubu ve İDYK arasındaki sorunlardır.

El Dava Partisi ile İDYK arasında, geçmişten süre gelen rekabet söz konusudur. El Dava Partisi Irak'taki en eski ve en etkili İslami partilerden

⁷⁶ "Erdoğan, Maliki'yi uyardı: Kerkük tek bir etnik unsura bırakılmasın", **Zaman**, 17 Kasım 2006.

⁷⁷ "El Nıft Lilcemi we Kerkuk İrakiye" (Petrol Herkesindir Kerkük'de Iraklı Kalacaktır), **Ahbar El Irak**, 17 Kasım 2006.

biridir. Ancak her iki grup da Şiilerin liderliğini üstlenme çabasındadır. İki rakip grubun işgalden sonraki politikaları izlendiğinde, liderlik yarışlarının farklı yönlerde gerçekleştiği ortaya çıkacaktır. İDYK grubu dinî liderliğe ağırlık verirken, El Dava, siyasal liderliğin peşindedir. Koalisyonun kurulmasından sonra, iki grup arasındaki rekabet açık bir şekilde yaşanmaya başlamıştır.⁷⁸ Bunun en bariz örneği, Şii koalisyonunu parçalama eşiğine getiren “başbakanlık krizi” olmuştur. El Dava Partisi’nin lideri ve Irak’ın eski Başbakanı El Caferi, başbakanlık döneminde ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Aralık 2005 seçimlerinden sonra ikinci dönem de görevini sürdürmek isteyen El Caferi, Sünni ve Kürt gruplar başta olmak üzere Şii grupların da itirazıyla karşı karşıya kalmıştır. El Caferi’nin en çok eleştirildiği konu, döneminde güvenlik sorununun patlak vermesi ve karar alma konusunda diğer güçlerin görüşünü göz ardı etmesi olmuştur.⁷⁹

Kürt grupları, Kerkük konusunda verdiği sözleri yerine getirmediğini ileri sürerek, El Caferi’ye şiddetle itiraz etmiştir. Kürt gruplarının El Caferi ile diğer sorunu, Başbakan ve Cumhurbaşkanı Celal Talabani’nin arasındaki yetki paylaşımı kriziydi. Ayrıca El Caferi, Aralık 2005 seçimlerinde Sünnileri kazanmak amacıyla, cumhurbaşkanının Kürtlerden olmasına karşı çıkmıştır.⁸⁰

Seçimlerin yapılmasından sonra patlak veren “başbakanlık krizi” yaklaşık dört ay sürmüştür. Sonuç itibarıyla El Caferi, başbakanlık görevinden vazgeçmek zorunda kalmış ve kendi partisindeki ikinci adam olan Nuri El Maliki’yi başbakan adayı olarak göstermiştir. El Caferi’nin beklenmedik şekilde geri adım atması, Şii koalisyonun ve İDYK Başkanı El Hakim’in lehine bir başarı sayılmaktadır. El Hakim, Kürt grupları ile sahip

⁷⁸ Soran ŞÜKÜR, Irak’ta Şii Faktörü, **Stratejik Analiz Dergisi**, sayı, 39, cilt, 4, Temmuz 2003: 31-46.

⁷⁹ “El Hilaf Hawle El Caferi Leyse El Ezme El Vahide...Kerkuk we El Milişiyat we El İnsihab Tuhaddid Vihde El İtilaf”, (El Caferi Anlaşmazlığı Tek Sorun Değildir...Kerkük, Silahlı Milisler ve Yabancı Kuvvetlerin Konumu Şii Koalisyonun Birliğini Tehdit Ediyor), **El Hayat**, 5 Nisan 2006.

⁸⁰ KDP’nin Resmî İnternet Sitesi, “El-Ekrad Yantezirune Min El-Caferi Tenfiz Vuudih Lehum”, (Kürtler El Caferi’den Verdiği Sözleri Yerine Getirmesini Bekliyor), 08 Ekim 2005.

olduğu güçlü ilişkiler sayesinde de El Caferi ve partisini köşeye sıkıştırmayı başarmıştır. Şii grupları arasında “mazlumluk” olgusu yaygındır. El Hekim, El Caferi’yi Şiilerin uğradığı mazlumluğun giderilmesinden vazgeçtiği ve liderlik peşinde koştuğu şeklinde göstermeyi de başarmıştır. Başbakanlık krizinde iki grubun arasındaki anlaşmazlıklar belirginleşmiş ve Şii koalisyonu bölünme eşiğine getirmiştir. Bunun yanı sıra diğer ihtilaflar da söz konusudur. Çoğu Şii gruplarda olduğu gibi El Dava ve İDYK, İran ile yakın ilişkiler içindedir. El Hekim, İran-Irak Savaşı nedeniyle İran’a tazminatın ödenmesini isterken, El Caferi, Irak’ta Fars etniğinin de bulunduğu anayasada yer almasına çalışmıştır. El Caferi’nin, El Hakim’e nazaran El Sistani’ye daha yakın olduğu görülmektedir. Ancak El Sistani’nin, başbakanlık krizinin son dönemlerinde El Caferi’ye açık destek vermemesinin, Şii koalisyonunun parçalanmasını engellemeyi hedeflediği söylenebilir. El Caferi, Irak’ta merkeze dayalı güçlü bir yönetimin kurulmasına çalışırken, El Hekim, Şii bölgesinin kurulmasını desteklemektedir.

Şii koalisyonu içindeki en bariz ihtilaflardan birisi El Sadır ve İDYK arasında yaşanmaktadır. El Sadır grubu, Aralık 2005 seçimlerinde İDYK’nın başkanlığındaki Şii koalisyonun listesine girmesine rağmen, İDYK ile dinî mercilik, işgal kuvvetlerine karşı tutum, federasyon meselesi, Kerkük’ün geleceği, silahlı güçlerin geleceği ve nüfuz sağlama gibi birçok konuda ihtilaftadır.

Ocak 2005 seçimlerinin tersine Aralık 2005 seçimlerinde Sünniler yoğun bir şekilde siyasi eyleme katılmıştır. Bu nedenle Şii koalisyonunun kaybetmesi beklenen oyların, El Sadır’ın katılımıyla doldurulması hedeflenmiştir. İşgalin ilk dönemlerinde diğer Şii gruplar gibi İDYK da ABD kuvvetlerine karşı olumlu tavır göstermiştir. Ancak işgalin yol açtığı istikrarsızlıktan kaynaklanan olumsuz durum ve halkın tepkisi, Şii grupların, yabancı kuvvetlerin Irak’tan çıkma sloganını seçim propagandalarına

yerleştirmelerine neden olmuştur.⁸¹ El Sadır çelişkili tutumuna rağmen, yabancı kuvvetlerin Irak'tan çıkmasını isteyen grupların başında gelmektedir. İDYK kuzeyde olduğu gibi güneyde de şii bölgelerin oluşturulmasını şiddetle desteklemektedir. El Sadır grubu ise, hem kuzeyde, hem de güneyde federasyon sisteminin oluşturulmasına karşı çıkmaktadır. Aralık 2005 seçimlerinden sonra yaklaşık dört ay süren başbakan krizi sürecinde El Hakim'in Kuzey Irak'a ziyareti, El Sadır grubunca kınanmış ve görüşmeler boykot edilmiştir.⁸²

İDYK, Kürtlerin, şii bölgesini desteklenmesine karşılık kuzey federe bölgesini saunurken, Kürt gruplarının Kerkük konusundaki taleplerini de arka çıkmıştır. El Sadır grubu da diğer bazı siyasi güçler gibi Kerkük' "Kk Irak" şeklinde nitelendirmekte ve Kerkük'n Kürtlerin kontrolüne girmesine şiddetle karşı çıkmaktadır.⁸³

İDYK ve El Dava Partisi'nin, Irak'taki gerçek şiiliği temsil ettikleri ve şiilerin öncülüğünü üstlenmeyi hak ettiklerini savundukları gibi El Sadır grubunun da, gösterdiği faaliyetlerde Irak'taki şiiliğin önderliğini üstlenmeyi hedeflediği görülmektedir. El Sadır, İnan'ın ruhani lideri Hamaney'e yakın ve İnan asıllı Ayetullah Kazım El Hairi'nin, İDYK ise, Hamaney'in izindedir.⁸⁴

Irak'ın bütününde olduğu gibi şii gruplar arasında da üzülmesi zor görülen diğer bir sorun; silahlı gruplar meselesidir. Irak'taki 20'ye yakın

⁸¹ El İntihabat El Teşriye El İrakiye, <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/4D96D63F-59ED-4A34-B73D-B8D2EA283AD1.htm>.

⁸² El Sadır grubu, El Hekim'in Kuzey Irak ziyaretini "şahsi bir girişim" olarak nitelendirirken, ziyaretten kaynaklanabilecek kararların şii koalisyonunu bağlayıcı nitelikte olmayacağını vurgulamıştır. "Mea İttisa El Hilafat Dahil El İtilaf El Muahhad El Ekrad Yastakbilun Muhawalat El Caferi Li El Beka Fi Riaset El Wizara Bi Futur", (şii Koalisyonunda Anlaşmazlıkların Artmasıyla Kürtler El Caferi'nin Başbakanlık Gmrevini Sürdürmesi abalarını Soğuklukla Karşılıyor), *şebeke El Neba*, 4 Ocak 2006.

⁸³ Mesut Barzani, Kerkük konusundaki gerginliğin giderilmesi amacıyla El Sadır'ı davet etmiştir. Basil Muhammet, "Barzani Yeduu El Sadır Li Ziyare Li Nezi Fetil El Ezme Fi Kerkuk", *El Hayat*, 22 Mayıs 2006.

⁸⁴ Tarık Dilwani, "El İktital El şii. Hatta Tattazih El Sura Ekser", (şii Savaşı, Görüntünün Aydınlanması Amacıyla), www.albainah.net.

silahlı grup arasında en güçlü olanlar; İDYK'ya ait Bedir Tugayı, Kürt gruplarına ait peşmergeler ve El Sadır grubunun Mehdi Ordusu'dur. Silahlı grupların feshedilmesinin Iraklıların isteği olmasının yanı sıra ABD'nin de üzerinde durduğu en önemli konulardan biridir. Irak'ın yeni Başbakanı El Maliki'nin, başbakanlık görevini aldıktan sonra değindiği ilk konu silahlı gruplar olmuştur. Ancak El Sadır grubu, Mehdi Ordusu'nun, silahlı güç olduğunu kabul etmemekte ve bir "inanç ordusu" olduğunu savunmaktadır.⁸⁵ Kürt grupları da peşmergenin silahlı gruplar kapsamında olmadığını savunmaktadır. Bunun bir kanıtı olarak da peşmergelerin bir kısmının Irak ordusu ve diğer teşkilatlarla birleştirilmesine sıcak baktıklarını ileri sürmektedirler.

Şii gruplar arasındaki diğer temel sorunlardan biri Fazilet Partisi, İDYK ve El Dava arasındadır. Nedim El Cabiri başkanlığındaki Fazilet Partisi, hem Şii koalisyonunda yükselişe geçen gruplardan biridir, hem de Basra'da güçlü bir konuma sahiptir. İDYK ve diğer gruplar ile olan anlaşmazlığı; bazı bölgelerde nüfuz sağlamak, hükümette etkin olma rekabeti, mercilik farklılığı ve "içerideki Şiiler" ve "dışarıdaki Şiiler" uyuşmazlığı, çıkar çatışması ve petrol savaşı şeklinde özetlemek mümkündür. Parlamentoda 15 milletvekiline sahip parti, "içerideki Şiilerden" sayılmaktadır. Fazilet'in ruhani lideri Ayetullah El Yakubi'dir. Ayrıca Irak'ın toprak birliği ve Irak'ın Araplığını savunmaktadır.⁸⁶

Fazilet Partisi ile İDYK arasındaki sorunların bir kısmı, "Irak'ı Baas'tan Arındırma" yasası çerçevesinde su yüzüne çıkmıştır. Parti'nin lideri El Cabiri, Baasçı olmakla suçlanmaktadır. Çünkü El Cabiri, Saddam Hüseyin döneminde Bağdat Üniversitesi'nde siyaset biliminden doktora derecesini almıştır. El Cabiri, Saddam'ın özel koruması Abd Hammud gibi eski

⁸⁵ Abdul Vahit Tıma, "El Sadır Yuhazzir El Hukume Min El Tafrit Bi Vihdet El İrak we Ceiş El Mehdi we El Bişmerge Yerfuzan Vafahuma Bi El Milişiyat", (El Sadır Hükümeti Ülkenin bütünlüğü Konusunda Uyarıyor), El Hayat, 24 Mayıs 2006.

⁸⁶ Fazilet Partisi'nin politikaları için için bkz: <http://www.alfadhela.org/index.asp>.

yetkililerin tezlerinin danışmanlığını yapmakla itham edilmektedir. Buna karşılık, İDYK'nın bazı mensuplarının Irak asıllı olmadığı ileri sürülmekte ve bu kişiler Araplara karşı kin beslemekle suçlanmaktadır.⁸⁷

İDYK hakkında genel eleştirilerden biri, İDYK'nın hükümetteki kilit görevleri kendi grubuna mensup kişilere vermekte ısrarlı olması ve diğer grupların çıkarlarını göz ardı etmesidir. Fazilet Partisi ile ilişkilerde bunun bir örneği, petrol bakanlığı konusunda yaşanmıştır. Geçici hükümet döneminde petrol bakanlığı Fazilet grubundaydı. Parti'nin, geçen dönemde petrol bakanlığının iyi yönetilmesi ve yapılan tahribatlara rağmen petrol sektöründe gelişmelerin yaşanması nedeniyle, bakanlığın yine kendilerine verilmesi konusunda ısrar etmiştir. Ancak, İDYK'nın desteğiyle söz konusu bakanlık El Mustakillun grubundan El Şehristani'ye verilmiştir. Bu nedenle Fazilet Partisi, hükümetten çekildiğini bildirmiştir. Fazilet Partisi'nin koalisyondan ayrılma kararı sadece “petrol” anlaşmazlığından kaynaklanmamaktadır. Parti, Aralık 2005 seçimlerinden aylar önce koalisyondan ayrılacağını bildirmiştir. Ayrılma isteğinin nedenini, koalisyon içinde kendisine verilen milletvekili sayısının hak ettiğinden az olması ve koalisyonun kendisine yönelik olumsuz politikaları şeklinde göstermiştir.⁸⁸

⁸⁷ Harun Muhammet, “El İtilaf El Şii Fi Meheb El Rih”, (Şii Koalisyonu Sallantıda), www.albainah.net.

⁸⁸ Numan El Hims, “Hizb El Fazila El İraki Yukarriru El İnsihab Min El İtilaf El Şii Bade El İntihabat”, (Irak Fazilet Partisi Seçimlerden Sonra Şii Koalisyonundan Çekilmeye Karar Verdi), *El Şark El Avsat*, 3 Kasım 2005, Fazilet Partisi'nin resmî açıklamasına göre, Parti'nin hükümetten çekilmesi üç nedene dayanmaktadır. Söz konusu nedenler şöyledir: 1. Hükümette görev dağılımı ülke ve halkın çıkarları dikkate alınmadan gerçekleştirilmiştir. Bunun bir kanıtı da, geçen dönemde bu görevleri başarısızlığını fiilen kanıtlayan kişilere verilmesidir. Görevlerin dağılımında hem iç hem de dış tarafların çıkarları dikkate alınmıştır. Bu da zavallı halka ihanet sayılmaktadır. Halk, bütün tehlikelere rağmen, kendilerini düşünmeyen siyasetçilere oy vermiştir. 2. Bazı cihetlerde kendi egemenliğini ve iradesini diğerlerine kabul ettirme zihniyeti hakimdir. 3. Kişi ve siyasetlerin empoze edilmesi konusunda yabancıların müdahale etmesidir. Bizler bu müdahalelere boyun eğmeyi reddediyoruz. Özgür olmak istiyoruz ve ülkemizde karar sahibi olmak istiyoruz. www.alfadhela.org, 17 Mayıs 2006.

Fazilet Partisi'nin İDYK ve diğer Şii gruplarla olan anlaşmazlığı, özel olarak Basra ve genel olarak da güney bölgesinde istikrarsızlığın belirginleşmesine yol açmaktadır. Basra, konumu ve tek deniz çıkışına sahip olması nedeniyle, Irak'taki siyasi güçlerin nüfuz sağlama alanına dönüşmüştür. Partinin üyesi olan Basra İl Başkanı Muhammet El Waili, Basra'nın bir iç savaşa kadar sürüklenebileceği konusunda uyarı yaparak, dinî ve siyasi liderleri "ölüm timleri"ne arka çıkmakla ve dış güçlerden destek almakla suçlamıştır.⁸⁹ El Waili, dinî merci El Sistani'nin temsilcilerini, halkı yasalara karşı çıkmaya ve ölüm timlerini desteklemeye teşvik etmekle itham etmiştir. Gruplar arasındaki anlaşmazlığın yol açtığı istikrarsızlık, Şubat 2006'dan başlayan "Basra Krizi" olarak adlandırılan dönemde, Irak petrolünün çalınmakta olduğunun gündeme getirilmesine neden olmuştur.

Şii gruplar başta olmak üzere siyasi güçler, petrol ve ürünlerini yasa dışı şekilde ülke dışına ihraç etme konusunda yarış içindedir. Petrol kaçakçılığı yapan gruplardan birisi de Fazilet Partisi'dir. Petrol kaçakçılığı, bölgede bulunan petrol istasyonlarından ya da petrol borularında açılan deliklerden alınarak gerçekleştirilmektedir. Basra'daki El Şuaiba ve El Rumeyle bölgeleri birer örnektir. Petrol kaçakçılığını yapan diğer grup ise, İDYK ve ittifakta olduğu partilerdir. Bu grubun faaliyet gösterdiği alan, Hur El Zubeyir ve Um Kasır limanlarıdır. Fazilet Parti'sinin federasyon sistemine karşı çıkmasına rağmen, bu sistemin anayasada tanınması ve Irak'ta uygulanmasının kaçınılmaz olması nedeniyle tutumunda değişiklikler meydana gelmiştir. Son dönemde parti İDYK'den farklı olarak federasyon konusunda yeni bir proje ortaya atarak Irak'ta 18 vilayet sisteminin uygulanmasını savunmaya başlamıştır.⁹⁰

⁸⁹ Talib Abdulaziz, "El Mesulun Fi El Muhafaza Yetebadelun El İttihat Fi El Mesuliye An Tedehur El Emni", (Güvenlik Durumunun Kötüleşmesi Konusunda Yetkililer Karşılıklı Suçlamalarda Bulunuyor), *El Hayat*, 1 Haziran 2006.

⁹⁰ www.alfadhela.org, 8 Ekim 2006.

F. Dinî Otorite Anlaşmazlığı

Şii gruplar arasındaki en önemli ihtilaf konusu dinî merciler arasındaki rekabettir. İran, bu rekabetin karşı cephesini oluşturmaktadır. Şii merciler arasında Velayet El Fakih konusundaki fıkıh anlaşmazlıkları geçmişe dayanmaktadır. Bu anlaşmazlık yaklaşık bin yıl önce merci El Tusi dönemine kadar dayanmaktadır. İşgalden sonra El Sistani, Irak'taki Şiiilerin en büyük dinî mercii olarak ortaya çıkmıştır. El Sistani, hocası Ebu El Kasım El Hui gibi, Velayet El Fakih sistemini benimsememektedir. Mevcut durumda Irak'taki mercilik rekabetinin temel kaynağı, merciler arasındaki Velayet El Fakih konusundaki fikir ayrılığından ziyade, "Arap merciliği" ile "Fars merciliği" arasındaki rekabettir.

Son dönemde Ayetullah Sait El Hakim, El Sistani'yi gölgede bırakacak şekilde faaliyet göstererek, ortaya çıkmaktadır. Sait El Hakim'in grubu, Ammar El Hakim'in⁹¹ başkanlığında "Mutamer El Tablig" olarak adlandırılan kongreyi gerçekleştirmiştir. Irak, İran ve Suudi Arabistan dahil olmak üzere birçok ülkeden yaklaşık 200 din adamının katıldığı kongrede, El Sistani ve diğer Şii mercilerin değil, Sait El Hakim'in taklit mercii olarak kabul edilmesinin üzerinde durulmuştur. Sait El Hakim, Ayetullah mertebesine sahip olmasına rağmen, siyasete katılmak ve fetva vermekten daha çok fıkıh araştırmaları ve dinî konulardaki yazılarıyla tanınmaktadır. Kaynaklara göre, Sait El Hakim'in El Sistani'nin aleyhine Necef'te güçlenmesini isteyen taraf İran'dır. Çünkü Sait El Hakim, İran'daki Velayet El Fakih yöntemini benimsemekte ve Irak'ta da uygulanmasının gerektiğini savunmaktadır. Irak'taki kaynaklara göre, El Sistani'ye karşı bir cephenin oluşturulmasında ABD'nin de rolü bulunmaktadır. Ancak ABD'nin bu doğrultudaki hedefinin İran ile örtüştüğü düşük bir olasılıktır. Çünkü ABD, El

⁹¹ İDYK Başkanı Abdul Aziz El Hakim'in oğludur.

Havza'nın başına ılımlı ve Batı'ya yakın düşüncelere sahip birisinin gelmesini desteklediği görüşü daha doğru olacaktır.⁹²

El Sistani'nin sahip olduğu konumdan dolayı bertaraf edilmesi kolay değildir ve böyle bir girişimin gerçekleştirilmesi Şiiler arasında çatışmaya kadar gidebilir. Ancak, İran ve İDYK'nın bu doğrultudaki çabaları devam etmektedir. Özellikle de Irak'ın güneyindeki bazı cami ve hüseyniyelerde El Sistani'nin aleyhine çağrılar gerçekleşmektedir. El Sistani birçok konuda eleştiriye maruz kalmaktadır. Bunların sonuncusu, El Sistani'nin, Irak'taki başbakan krizinden uzak durması ve Şii birliğinin korunması amacıyla El Caferi'den başkanlık yarışından çekilmesini istememesidir. Ayrıca, El Sistani'ye karşı çıkan gruplar, El Dava ve El Mustakillun grubunun dışında El Sistani'yi taklit edenlerin olmadığını yaymaya başlamıştır.⁹³

Sonuç olarak Irak'ta iktidar olan Şii koalisyonunun parçalanması ve büyük olasılıkla Irak'ta Şii bir iç savaşla sonuçlanabilecek Velayet El Fekih olgusundan kaynaklanan dinî mercilik rekabeti, Irak'taki iç sorunların en önemlisini oluşturmaktadır. Irak'ın Necef merciliği, İran'daki Velayet El Fakih sistemini benimsememektedir. Necef'teki mercilik ve "içerideki Şiiler" Necef'in eski konumunu korumasını ve dünya Şiiliğinin öncülüğünü yapmasını hedeflemektedir. Ancak bu hedef, İran'ın "Kum" Havzası'nın beklentileri doğrultusunda değildir. "Modern" düşüncelerle Irak'a geri dönen oğul El Hui'nin öldürülmesi, dinî merciler arasında patlamak üzere olan gizli rekabetin belirgin bir göstergesidir. Irak'taki Şiilerin bütünleşmesi için kurulan Şii koalisyonu, Irak'taki Şiilerin parçalanmasına neden olabileceği

⁹² Yazarın bölgede yaptığı alan araştırmasına göre, dinî merci El Sistani'ye gelen eleştirilerden birisi, Irak'ın geçirdiği hassas dönemde, konumu itibarıyla gereken ağırlığını ortaya koymadığı ve gereken müdahalelerde bulunmadığıdır. El Sistani karşıtı gruplar, El Sistani'nin çıkardığı fikhî eserlerinde, İslam dininin temellerinden biri olan "cihat" olgusuna değinmediği ve dolayısıyla "dış güçlerin" amaçlarına hizmet ettiği ileri sürülmektedir. Ayrıca, El Sistani'nin İran asıllı olması nedeniyle, El Havza'nın İran çıkarlarını üstü kapalı olsa da gözettiği iddia edilmektedir. El Sistani'ye karşı olan cephe, El Havza'nın yeniden "Arap Şiilerinin" kontrolüne girmesi gerektiğini savunmaktadır.

⁹³ Yazarın bölgede yaptığı alan araştırmasına dayalı bilgiler

gibi, Şiiiler arasındaki sorunların Türkmenleri de olumsuz etkilemesi beklenebilir. Bilindiği gibi Türkmenlerin yaklaşık yarısı Şii mezhebine bağlıdır. Koalisyon içindeki Türkmenlerin Velayet El Fakih konusunda net bir tutumları olduğu söylenemez.

G. Mezhepsel Çatışma

İşgalden sonra ortaya çıkan ve Şubat 2005 Samarra olaylarıyla hızlanan mezhepsel çatışmalar, hem hükümetin hem de Irak'ın geleceğini belirleyecek temel etkenlerden biridir.⁹⁴ Siyasi grupların milis güçleri, mezhep çatışmalarının çıkarılmasından sorumlu tutulmaktadır. Sünni gruplar, İran'ı ve Şiiilerin milis güçlerini, gerçekleşen olaylardan sorumlu tuttuğu gibi, Şiiiler de Sünni milisleri ve Baas'tan kalma güçleri sorumlu tutmaktadır.⁹⁵

Öte yandan Şii din adamları ve Şii halkında sabırların tükendiği görülmektedir. Bugüne kadar din adamlarına Irak'taki güvenliğin garantörü olarak bakılmaktaydı. Ancak bazı Şii din adamlarının “Şii sessizliğinin” bozulması için çağrılar yaptığı görülmektedir. Halkın bir kısmında yeni oluşmaya başlayan endişe verici gelişme ise, kendilerine yapılan saldırılara karşılık vermek amacıyla dinî otoritelerin fetva vermesini istemeleridir. Dahası, Necef'teki Havza El-İlmiye, yapılan saldırılarda bazı Sünni güçleri açıkça itham etmektedir. Bu durum ise, Irak'taki mezhepsel dayanışmanın sonunun başlangıcı olarak görülebilir.⁹⁶

Sünniler, Sünni din adamlarının öldürülmesine, Sünnilerin öldürülmesine ya da göç ettirilmesine, Irak-İran Savaşı döneminde, Irak ordusuna ait pilotlar dahil olmak üzere önde gelen rütbeli kişilerin

⁹⁴ 2005 yılının bilançosu ise 5713 ölü ve 8378 yaralıdır. 2005 yılında olduğu gibi 2006 yılının başlangıcındaki eylemler de mezhepsel içeriklidir.

⁹⁵ Nadire Suli, El-Sünne Yutalibune Bi Vakf El-Hamelat El-Askeriye, (Sünniler Askeri Eylemlerin Durdurulmasını İstiyor), **El-Muşahit El-Siyasi**, sayı, 506, Kasım 2005: 20-26.

⁹⁶ **El-Kuds El-Arabi**, El-Şia Yutalibune Bilse'r, “Şiiiler İntikam İstiyor”, 07 Ocak 2006.

öldürülmesine ve Irak'ta Sünni kimliğinin yok edilmesine çalışıldığına ilişkin kanıtlar olduğunu savunmaktadır.⁹⁷

BM İnsan Hakları Heyeti'nin rakamlarına göre, işgalden sonra Irak'ta ölenlerin sayısının 655.000'e (Ekim 2006 istatistikleri) ulaştığını belirlemiştir.⁹⁸ Sünnilere göre, Samarra olaylarından sonra 200'e yakın Sünni din adamı öldürülmüş ve çoğu Bağdat ve Diyala illerinde olmak üzere yaklaşık 300.000 kişi göç etmiştir. İşgalden sonra toplam iç göç oranı 1,5 milyona yükselmiştir.⁹⁹

Dicle Nehri'nin ikiye bölerek Bağdat'ı oluşturan batı yakası El Kerh'de ve doğu yakası El Rasafe'de karşılıklı göç ettirme eylemleri gerçekleşmektedir. Resmî kaynaklar günde ortalama 100 kişinin öldüğünü ifade etmektedir. Bunların çoğunun yaşamına değişik işkencelerle son verilmektedir. Bu sayı daha da artırılabilir. Çünkü, siyasi gruplara ait silahlı güçlerin kayıpları, sivillerde olduğu gibi sokaklarda bırakılmamakta ve Bağdat merkezî morguna teslim edilmemektedir. Irak'ın orta ve güney bölgelerinde artmakta olan mezhep çatışmaları, son dönemde Kerkük başta olmak üzere kuzey bölgelerine de yayılmaktadır. Kerkük, önümüzdeki dönemde kapsamlı çatışmaların yaşanabileceği bölgelerden biri olma riskini taşımaktadır.

⁹⁷ "Frak Maut Bi İşraf İrani", "İran Gözetiminde Ölüm Timleri", (İran'ın Denetimindeki Ölüm Timleri), *Ahbar El İrak*, 16 Ekim 2006.

⁹⁸ "Wahid Min Bein Kul 40 İraki Yamut Fi El İrak", (Her Kırk Iraklıdan Biri Irak'ta Ölüyor), *Ahbar El İrak*, 13 Ekim 2006.

⁹⁹ "El Umem El Muttahide: El Unf Fi El İrak", (Birleşmiş Milletler: Irak'ta Şiddet), *Ahbar El İrak*, 12 Ekim 2006.

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKMENLERİN, GELECEKLERİNE VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİNE BAKIŞLARI

I. TÜRKMENLERİN BAKIŞI

Savaştan sonra başlatılan siyasi eylemdeki Türkmenlerin durumu incelendikten sonra gelinen durumda Türkmenlerin davalarına, geleceklerine ve Türkiye ile olan ilişkilerine bakışlarını irdelemekte yarar vardır. Bu bölümde alan araştırmasına dayalı bilgiler çerçevesinde Türkmenler arasındaki genel atmosfer izah edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, İTC'nin 1995 yılında kurulması, Irak Türkmenleri tarafından olumlu bir adım olarak karşılanmıştır. İTC'nin gösterdiği faaliyetler Türkmenlerin arasında hoşnutluğa yol açarak, millî hissin yükselmesine ve Türkmen halkının İTC ve Türkmen davasına olan inancının artmasına yol açmıştır. Ancak İTC'de meydana gelen bölünmeler ve siyasi beklentilerin gerçekleşmemesi söz konusu inancı yok denecek kadar azaltmıştır. Halk arasında yaygın olan düşünceye göre, İTC'deki bazı Türkmenler Türkmen davası için değil kişisel çıkarlar uğrunda çalışmaktadır. Ayrıca bunların bazıları “siyasi zihniyete” sahip değildir. Halkın güvenini kazanabilecek ve halkın davanın etrafında toplanmasını sağlayabilecek şahsiyetler ise İTC'den uzak durmakta ya da uzaklaştırılmaktadır.¹

II. TÜRKMENLERİN TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİNE BAKIŞLARI

1991'den sonra Türkiye'nin Türkmenlere yönelik politikası ilgiyle karşılanmıştır. Türkmen halkında Türkiye'ye ve dolayısıyla Türkmen

¹ Bölgede Yapılan Alan Araştırmasına Dayalı Bilgiler.

davasına olan güven gözle görülür bir şekilde artmıştır. Ancak söz konusu tarihten bu yana Türkiye'nin Türkmen politikasındaki yetersizliği olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Türkmenler açısından bölgede yaşanan en önemli olaylardan biri Ağustos 1998 olaylarıdır. Bu tarihte Türkmen kuruluşları ani bir saldırıyla tahrip edilmişti. Olaydan yaklaşık bir ay önce Türkmenlerin muhtemel bir saldırıya uğrayacağı bilgileri dolaşmaktaydı. Saldırıların gerçekleşmesi ve yaklaşık 25-30 dakika süresinde bütün Türkmen kuruluşların tahrip edilmesi, Türkmenler açısından dönüştürme noktası olarak nitelendirilebilir.²

Irak rejiminin devrilmesinden sonra, İTC merkezinin Kerkük'e taşınması, "gereken" bir adım olmasına rağmen, olumsuz sonuçlara yol açmıştır. 1991'den 2003 yılına kadar Türkmen davasının ev sahipliğini yapan Erbil Türkmenlerine olan destek yok denecek kadar azalmıştır. Türkmen kuruluşlarıyla çalışan Türkmen vatandaşlarının bazıları işsiz kalmıştır. Bu ve buna benzer olaylar, Türkmenlerin Türkmen davasına fiili destek vermesini engellemektedir.³

Irak'taki gruplar arasında olduğu gibi Irak Türkmenleri arasında da "bölgecilik" bulunmaktadır. Bu bölgeciliğin en belirgin örneğini, "Erbilciler" ile "Kerkükçüler" şeklinde nitelendirmek mümkündür. Bu ayrım geçmişe dayanmaktadır. Ayrıca Erbil Türkmenleri, Kerkük Türkmenlerine nazaran belli oranda "Kürtleşmiştir". Kerkük'teki Türkmenler ise Erbil Türkmenlerine nazaran "Araplaşmıştır". "Kerküklü" olarak nitelendirilen Eski İTC Başkanı ve Türkmenlerin ilk siyasi parti başkanının İTC'nin dışında faaliyet göstermesi altı çizilen konulardan biridir. Erbil'de önde gelen Türkmen şahsiyetleri, Türkiye'nin bu doğrultudaki politikasının olumsuz olduğunu vurgulamaktadır.⁴

² Bölgede Yapılan Alan Araştırmasına Dayalı Bilgiler.

³ Bölgede Yapılan Alan Araştırmasına Dayalı Bilgiler.

⁴ Bölgede Yapılan Alan Araştırmasına Dayalı Bilgiler.

Körfez Savaşı'ndan itibaren Türkiye'nin Türkmen politikasının kültürel ağırlıklı olduğu söylenebilir. Türkmenlerin silahlandırılmaması, Türkiye'nin düştüğü “en büyük hata” olarak nitelendirilmektedir.⁵ Yaygın olan anlayışa göre, Türkiye'nin Türkmenleri silahlandırmaması, bilinçli bir tercihtir. Çünkü Türkiye, Türkmenleri silahlandırmayarak ve yeterli maddi destek sağlamayarak, Türkmenlerin kontrolünden çıkacak kadar güçlü olmasını hedeflemektedir. Ayrıca Türkmenlerin bir baskı unsuru olarak kullanılmasının sürdürülebilmesi için belli ölçüde “güçlü” tutulmalarının hedeflenmesi gerektiği düşüncesi hakimdir.⁶

Irak'ın işgalinden önce ve özellikle de Bağdat'ın düşmesinden sonra Türkmenlerin değişik bölgelerde gördüğü baskılara karşı, Türkiye'nin “yetersiz tepkileri” Türkmenler arasında olumsuz karşılanmaktadır. İşgalden hemen sonraki Tuzhurmatı olayları ve 2005 yılında Tellafer olayları bunlara bir örnektir.⁷ Halkı etkileyen ve Türkiye'nin hakkında olumsuz düşüncelere yol açan nedenlerin, siyasi olaylardan ziyade, gerçekleştirilen “icraatlar” olduğu söylenebilir. Bunların bazılarının dezenformasyon olduğu gözlerden kaçmamalıdır. Örneğin, Ocak 2005 seçimlerinde listelerin hazırlanması için başlatılan yoğun çalışmalar Türkmen temsilcilerin belirlenmesini geciktirmiştir. Yaşanan rekabet esnasında Türk yetkililerinin müdahale etmesi “rasgele” kişilerin seçilmesine neden olmuştur. Seçimlerde Türkmenlerin, üç milyon olduğu tahmin edilen nüfuslarıyla paralel sonuçları alamamalarının nedenlerinin başında, Türk yetkililerinin olumsuz müdahalelerinin geldiği ileri sürülmektedir. Türkiye'nin, halk arasında tabana inmediği, yapılan eleştirilerin bir diğeridir. Bölgede çalışan Türk yetkililerin, bölge zihniyetine ve bölgenin şartlarına uygun bir şekilde çalışmadıkları ileri sürülmektedir.⁸

⁵ Ümit ÖZDAĞ, **Türkiye Kuzey Irak ve PKK. Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi**, 1999: 231.

⁶ Bölgede Yapılan Alan Araştırmasına Dayalı Bilgiler.

⁷ Tellafer olayları için bkz: Mazin HASAN, Tellafer Olayları Ne Anlama Geliyor?, **Stratejik Analiz Dergisi**, , Cilt, 6, Sayı, 66, Ekim 2005: 26.

⁸ Bölgede Yapılan Alan Araştırmasına Dayalı Bilgiler.

Türkmen halkı ve yetkilileri arasında Türkiye hakkında oluşan düşünceleri üç bölüme ayırmak mümkündür: Birinci grup, Türkiye'nin, Türkmenlerin "tek koruyucusu" olduğunu düşünmektedir. Yetersiz politikalarına rağmen, Türkiye ile işbirliğinin devam ettirilmesi ve yapılan hataların düzeltilmesi yoluyla "Irak'taki Türkmen mücadelesine" devam edilmesi yönündedir. İkinci grup, Türkiye ile olan ilişkilerin Türkmen davasına olumlu sonuçlar getirmediğini düşünmektedir. Türkiye'den bağımsız bir şekilde çalışmanın, Türkmenlere ve geleceklerine daha iyi sonuçlar getirebileceğini savunmaktadırlar. Türkiye ile ilişkilerin devam etmesinin, Türkmenlerin daha da baskı altına girmesine yol açacağı ve Türkmenlerin politik olarak "yok edildiği" gibi uzun vadede "kültürlerinin" de yok edilmesine neden olabileceği endişesini dile getirmektedirler. Türkiye'nin kendi çıkarlarının dışında bir şey düşünmediğini savunan bu grup, kanıt olarak 1991'den beri cereyan eden olayları göstermektedir. Üçüncü grup, Türkiye'nin, Türkmenler açısından gereken sonuçları vermeyen "olumsuz politikaları"na rağmen, Türkiye ile ilişkilerin devam etmesinin gerekliliğine inanmaktadır. Ancak bu düşünceleri savunanlar, Türkiye'nin yanı sıra diğer bölgesel güçler ile işbirliğinin yararlı olabileceğini ileri sürmektedirler. Türkiye'nin alternatifi olarak İran gösterilmektedir. İşgalden sonra İran'ın Türkmenler arasında nüfuz sağlama girişimleri bilinen bir olgudur. Söz konusu üçüncü grup, İran'ın bu girişimlerinden faydalanmanın gerektiği kanaatindedir.⁹

Türkiye'nin politikasının eleştirildiği en önemli noktalardan biri "Türkmen liderleri / İTC başkanları"dır. Yaygın bir düşünceye göre, Türkmen liderleri Türkiye tarafından atanmaktadır. Türkmen liderlerinin kısa aralıklı sürelerle değişmesinin Türkmen davasına zarar verdiği düşünülmektedir. Gerek yetkililer gerek sıradan vatandaşlarla yapılan görüşmelerde, Türkmenlerin "davaları" konusunda umutlu olmadığı

⁹ İran'ın Türkmenlere Yönelik Faaliyetleri için bkz: Soran ŞÜKÜR, Kerkük Kerkük, **Stratejik Analiz Dergisi**, 2004: 25-26.

gözlenmiştir. Irak'ta partiler yasasının faalleştiği durumda bazı Türkmen partilerinin Türkiye ile olan ilişkilerini en aza indirmeye çalışacağı düşünülmektedir.¹⁰

III. TÜRKİYE’NİN KUZEY IRAK’A MÜDAHALESİ TARTIŞMASININ YANKILARI

2003 yılında ABD ve İngiltere’nin Irak’a müdahalesinden önce Türk kuvvetlerinin Irak’a gönderilmesi ihtimali, Türkmenler tarafından atılması gereken bir adım olarak görülmekteydi. Eski rejimin Kürtlere karşı “intikam” alma olasılığı yaygın bir düşünceydi ve bölgede endişe yaratıyordu. Türkmen halkı, Türk kuvvetlerinin Irak’a gönderilmesi konusunu ayrıntılı bir şekilde takip etmekteydi. Türkmenler, Türk kuvvetlerinin yerleşmesinin, kendilerinin korunması anlamına geldiğini düşünüyordu. Türkmen yetkilileri de Türkiye’nin Irak’ta faaliyet göstermesinin Türkmen davasına büyük faydaları olacağını vurguluyordu. Son dönemde terör örgütlerinin eylemlerinin artması ve Türkiye’nin Kuzey Irak’a müdahalesi, bölgede endişeler yaratmaktadır. Politikadan uzak durmaya çalışan Türkmenler, böyle bir adımın Kürt grupları ile olan ilişkileri olumsuz yönde etkileyeceğini düşünmektedir. Rejimin devrilmesinden önceki isteğin tamamen değiştiği görülmektedir.¹¹

IV. KÜRT DEVLETİNİN KURULMASI VE TÜRKMENLERİN BAKIŞI

1991 yılından itibaren bölgenin Kürt gruplarının egemenliğine girmesi ve işgalden sonra Kerkük’ü de bu grupların kontrol etmesi, halkın ve büyük ölçüde yetkililerin Kürt devletinin “kurulduğu” kanaatine varmasına yol

¹⁰ Bölgede Yapılan Alan Araştırmasına Dayalı Bilgiler.

¹¹ Bölgede Yapılan Alan Araştırmasına Dayalı Bilgiler.

açmıştır. Bölgedeki Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ve Kürdistan Demokratik Partisi'ne (KDP) iki parti olarak bakılmamaktadır. Eski Irak rejiminin en güçlü döneminde, Kürt halkının büyük kısmı geleceği merkezî hükümette görmekteydi. Bazı vatandaşların Kürtçeyi kullanmaktan kaçınarak Arapça konuştuğu görülmüştü. Ayrıca soylarının Arap kökenli olduğunu iddia edenler ortaya çıkmaya başlamıştı. Mevcut durumda, bazı Türkmenlerin de geleceği “Kürt egemenliğinde” görmeye başladığı tespit edilmiştir. Türkmen davasının “bir fiyasko” olduğu ve Türkmenleri olumsuz gelişmelerin beklediği düşünülmektedir. Böyle bir olumsuz havanın oluşmasındaki temel nedeni, Türkiye'nin Türkmen politikasının yetersizliğine dayandırmak mümkündür. Dikkatleri çeken bir olgu da, açılan okullar nedeniyle Türkmen gençleri arasında Türkçe bilenlerin sayısının artmasıdır. Türk medyasını takip edenler, Türkmenlerden söz edilmediğini vurguluyor. Türkmen halkının umutsuzluk ve hayal kırıklığı içinde yaşadığına bölgede yapılan araştırmalar sonucunda varılmıştır. Türkmen davasına olan inancın 1990'lara nazaran azaldığı tespit edilmiştir. Genel olarak Türkmenlerin politikadan uzak durmaya çalıştığı ve geleceklerini, kurulacak olan Kürt devletinde gördükleri anlaşılmaktadır.¹²

¹² Bölgede Yapılan Alan Araştırmasına Dayalı Bilgiler.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Irak'taki Türkmenler, Irak ulusunu oluşturan kurucu-asli unsurlardan biridir.¹³ Ancak Türkmenlerin Irak'ın kuruluşundan bugün gelinen noktaya kadar, bu özel konumlarını muhafaza edebilme açısından başarılı olabildikleri söylenemez. Irak hükûmetleri, Türkmenlere bazı haklar vermişlerse de, söz konusu haklar uygulanmamıştır. Buna karşılık Türkmenler, gerektiğinde güç kullanma yoluna baş vurmamış, barışçıl politika izlemişlerdir. Türkmenlerin barışçıl politikalar izlemesi, uzun dönemde siyasi konumlarını aşındırmış ve olumsuz etkilemiştir.

Önceki bölümlerde anlatıldığı gibi; 1921'de Irak Devleti'nin kurulmasından bugüne kadar yaşanan süreci, Türkmenler açısından dört döneme ayırmak mümkündür: Birinci dönem, Irak Devleti'nin kurulmasından 1968'de kraliyetin sona ermesi ve cumhuriyetin kurulmasına kadar sürmektedir. Bu dönem Türkmenlerin, genel olarak Arap hükûmetlerinin baskılarına maruz kalarak, pasif politika sürdürmelerine yol açmıştır. İkinci dönem de, cumhuriyetin kurulmasıyla Baas Partisi'nin iktidara gelmesinden, 1991'de İkinci Körfez Savaşı olarak bilinen Kuveyt'in kurtarılmasına kadar devam etmiştir. Bu dönemde Irak rejimi, Irak'ı bir Arap ülkesi kabul ederek Türkmenleri tanımamış ve Türkmenleri yok edecek girişimlerde bulunmuştur. Türkmenler gibi Araplaştırılmaya çalışılan Kürtlerin de kültürleri yok edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü dönem ise, İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra Irak yönetiminin, Irak'ın kuzeyinden fiilen geri çekilmesinden, Nisan 2003'te Irak'ın ABD ve İngilizler tarafından işgaline kadarki süreci kapsamaktadır. Bu dönemde, ABD'nin ve İngiltere'nin öncülüğünde Irak'ta 36. paralelin inşa edilmesiyle uçuşa yasak bölgeler ilan edilmiştir. Kürtlerin Irak rejiminden korunması amacıyla kurulan uçuşa yasak bölgeler, Kürtlerin konumunu geliştirerek, uluslararası siyasette Kürtlerin gücünü arttırmıştır. Bu dönemde Türkmenlerin siyasi kıpırdanmalarına rağmen, Türkmenlerin durumunu ve

¹³ 30 Mayıs 1932 Irak Deklarasyonu.

konumunu güçlendirecek adımlar atılmamış ve Türkmenler açısından büyük bir fırsat kaçırılmıştır. Ayrıca, Irak yönetiminin Irak'ın kuzeyinden geri çekilmesi, Türkmenlerin ikiye bölünmesine neden olmuştur. Erbil, Süleymaniye ve Duhok illeri uçuşa yasak bölgeler kapsamında, Türkmenlerin yoğun yaşadığı Kerkük ve Tellafer gibi yerleşim bölgeleri merkezî Irak Yönetimi'nin kontrolünde kalmıştır. Bu dönemde Türkmenlere karşı, etnik temizlik ve asimilasyon eylemleri doruk noktaya varmıştır.

Irak'taki Türkmenlerin tarihine bakıldığında, mücadelelerinin silahsız ve barışçıl olduğu görülmektedir. Türkmenler silahlı mücadeleden uzak durmuşlardır.¹⁴ Bunun nedenlerinden biri, Türkmenlerin uluslararası ya da bölgesel destekten yoksun olmalarıdır. Zaman zaman sağlanan sınırlı destek ise, Türkmenlerin silahlı bir mücadeleyi sürdürebilecekleri boyutta olmamıştır. Buna karşılık, Irak'taki Kürtlerin baskıcı Irak hükûmetlerine karşı mücadeleleri, aldıkları uluslararası ve bölgesel destek sayesinde, bugüne kadar devam etmiş ve Irak'ın siyasi geleceğinde baş rol oynamalarıyla sonuçlanmıştır.

Türkmenlerin benzeri bir başarıyı elde edememelerinin başlıca nedenleri; Türkmen örgütlenmesinin zayıflığı; özgün, gerçekçi ve uygulanabilir siyasi taleplerinin ortaya konulamaması; siyaset, ekonomi, nüfus ve bölge derinliği ve konumu açısından da toplumsal güçlerinin sınırlılığı; son olarak, gerektiğinde hak ve menfaatlerini silahlı mücadele yoluyla savunma geleneklerinin ve yeteneğinin olmaması, şeklinde özetlenebilir. Türkmenler, genelde Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmuşlardır. Bunun yanlış bir politika olduğu söylenemez. Ancak zaman içinde kazanılması mümkün olanların asgarisini elde edebilmek için “daha çoğunu isteme” şeklinde politika izlenmemesi, Türkmenlerin hep ikinci ya da üçüncü öncelikte unsurlar olarak muamele görmelerine yol açmıştır. Öte

¹⁴ Irak Türkmenleri ve politikaları konusunda detaylı bilgi için bkz: Aziz Kadir SAMANCI, **El Tarih El Siyasi Li Turkuman El Irak**, (Irak Türkmenleri'nin Siyasi Tarihi), 1999.

yandan Kürt gruplarının politikaları büyük oranda başarılıdır. Türkmenler, Irak'taki diğer etnik grupların politikalarına ve isteklerine tepki şeklinde açıklanabilecek bir politika izlemişlerdir. Türkmenlerin, Kuzey bölgesindeki Kürt yönetimi ile ortak hareket etmemesi de genel olarak Irak kapsamındaki politikalarının olumlu sonuçlar getirmesini engellemektedir.

Irak'ın işgal edilmesinden sonraki döneme bakıldığında da Türkmenlerin sonuç getirmesi mümkün olan politikalar izlemedikleri görülmüştür. İşgalden sonraki dönemde, Irak'taki diğer gruplar, kendi çıkarlarını sağlayacak somut taleplerle ortaya çıkmışlar ve buna yönelik politikalar izlemişlerdir. Şii gruplar, öncelikli hedefleri olan Saddam Hüseyin rejiminden kurtulmak amacıyla ABD'nin Irak'a müdahalesine karşı sessiz kalmışlardır. Şiilerin diğer bir hedefi de, tarihin tekerrürünü engellemek olmuştur. Şiiler 1920'lerde İngiliz işgaline karşı koydukları için yönetimden uzak tutulmuşlardır. Kürt grupları da, İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ın kuzeyinde kurdukları fiilî statünün korunmasını ve güçlendirilmesini amacıyla ABD ile işbirliğine girmişlerdir. Şii ve Kürtlerin ABD ile işbirliği, varolan statülerinin güçlenmesine yol açmıştır. Şiiler, Irak tarihinde bir ilk olarak iktidar olmuşlardır. Kürtler ise, 1991'den bu yana kurulan statülerini daha da güçlendirmiş, Irak'ın siyasi arenasında söz sahibi haline gelmişlerdir. Türkmenlerin politikasına bakınca; işgalin başındaki statülerini savunma olarak özetlenebilecek bir politikayı aşmayacak şekilde, mevcut haklarının korunması çabası ile sınırlı kaldıkları görülmektedir.

Yakın dönem siyasi tarihinin bu şekilde özetlenmesinin amacı, Türkmenlerin davranışlarının, izledikleri politikanın ve onlara karşı yapılan uygulamaların genel istikametini izah etmektir. Türkmenlerin söz konusu politikaları çerçevesinde dikkatleri çeken bir husus da, aynı bölgede birlikte yaşadıkları Kürtlerle bile uzlaşmaya veya işbirliğine dayalı ilişkiler geliştirememiş olmalarıdır. Irak'ta gelinecek durumda, Türkmenlerin bu barışçı politikalarının önümüzdeki dönemlerde de devam etmesi durumunda

konumlarını ve geleceklerinin nasıl etkileneceği, üzerinde durulması gereken bir konudur. Burada sorulması gereken soru, Türkmenlerin, Şii ve Sünni olmak üzere Araplarla mı, yoksa aynı coğrafyayı paylaştıkları Kürtlerle mi işbirliği yapmalarının daha uygun olabileceğidir? Bu soruya yanıt bulabilmek için Şii, Sünni ve Kürtler olmak üzere Irak'ta belirleyici rol oynayan grupların politikası ve Türkmenlerin söz konusu gruplarla işbirliği yapma olasılığı incelenmelidir.

İşgalden sonra iktidar olan Şii grupların politikasında değişiklikler meydana gelmiştir. İlk başlarda Irak'ın bütünlüğünü savunan ve bütün Irak'ta etkin olmaya çalışan Şiiler, Sünni ve Kürtlerin engeline takılınca politikalarında değişiklikler yaşanmıştır. Dolayısıyla, kendi aralarında ihtilafların olmasına rağmen, Şiiler geniş temele dayanan Şii Federe Bölgenin kurulmasını savunmaktadırlar. Sünni gruplarda da, Şiilere benzer politik değişikliklerden söz etmek mümkündür. Sünnilerin hedeflerinin, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve dolayısıyla işgalden önceki durumun devam etmesi olduğu görülmesine rağmen,¹⁵ bunun uygulanması zor görülmektedir. Sünnilerin resmî politikaları üniter bir Irak'tan yana olmasına rağmen, gelinen noktada federatif bir yapıya sahip olacak yeni Irak'ta da hiç olmazsa etkin bir rol oynamak istemektedirler. Kürtlere bakıldığında, işgalden sonra en istikrarlı politika izledikleri ve nihai hedeflerinin bağımsız bir Kürt devleti kurulması olduğu söylenebilir. Irak'taki grupların politikaları ve beklentileri, 2003'den sonraki siyasi süreçte somutlaştırılmıştır. Sünnilerin diğer gruplarla çakiştikleri temel nokta, federasyon kavramı ve ülkenin doğal kaynaklarının paylaşımı konusudur.¹⁶

Sünniler, Arap dünyasının da desteğini alan Irak'ın Arap kimliğinin korunmasını istemektedir. Kürtler, federasyon ve doğal kaynakların kontrolü konusunda Sünniler ile ters düşerek, Irak'ın Arap kimliği konusuna da karşı

¹⁵ "Mubahasat El Destur Tedhul Yevmeha El-Ahir", (Anayasa Görüşmeleri Son Gününde), *El-Şark El-Avsat*, 25 Ağustos 2005.

¹⁶ *El-Şark El-Avsat*, 25 Ağustos 2005

çıkılmaktadırlar. Kürtler, Irak'ın Arap dünyasının bir parçası sayılması hâlinde, Kürtlerin de Arap sayılacağı ve bununla Irak'ta yaşayan yaklaşık 7 milyon Kürt'e haksızlık yapılacağı görüşündedir.¹⁷ Irak'ın geleceği konusunda farklı beklentiler ve politikalar izleyen Irak'taki gruplar arasındaki siyasi süreç, ne derecede kalıcı olabileceği şimdiden kestirilemeyecek bir dengede sürmektedir. Bu koşullar altında, Türkmenlerin hangi gruplarla işbirliği yapmaları, kendileri için ne gibi olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurabilir?

Sünnilerin Türkmenlerle işbirliğine girmesi büyük bir olasılıktır. İşgalden sonraki sürece bakıldığında, Sünnilerin Türkmenlerle olumlu ilişkiler kurmaya açık oldukları görülecektir. Sünniler, öncelikle Şiiilerin ve Kürtlerin hakim olduğu Irak Parlamentosu'nda dengeyi sağlayabilmek için böyle bir girişimde bulunmak isteyebilirler. Arap dünyasının desteğini kısmen de olsa aldıkları görülen Sünniler, Türkiye'nin de desteğini kazanmaya çalışmaktadır. Birçok Sünni lider ve yetkili, zaman zaman, Türk ordusunun kendilerini korumaya gelmesini istediklerini dile getirmiştir. Burada bu tutumun siyasi olduğu gözden kaçmamalıdır. Sünnilerle yapılacak işbirliğinin bu olumlu etkilerinin yanı sıra, Türkmenlere olumsuz etkileri de olabilecektir. Sünniler Irak denklemiindeki en zor faktör haline gelmiştir. Sünnilerin, koalisyon kuvvetlerine karşı gerçekleştirilen silahlı eylemlerde baş rol oynadıkları da söylenebilir. Eğer Türkmenler bu süreçte Sünnilerin yanında yer alırsa, ABD ve diğer uluslararası aktörler tarafından Sünnilerle birlikte düzeni bozan grup olarak nitelendirilebileceklerdir. Ayrıca, anayasada da kararlaştırılan federalizm meselesinde Türkmenler, hem Şiiiler, hem de Kürtlerin politikalarına ters düşmüş olacaklardır.

Şii gruplarla işbirliğinin de Türkmenlere fazla yarar sağlayabileceğini söylemek güçtür. Şii grupların bazıları İran menşelidir diğer bir kısmı ise doğrudan İran tarafından desteklenmektedir. İran'ın da Irak'taki söz sahipliği

¹⁷ “Musa Yulavvîh Bitarh El-Meîef Emame El-Kimme El-Tariya”, “Arap Ligi'nin Genel Sekreteri Amru Musa Konuyu Zirveye Taşıma İmasında Bulundu”, *El-Beyan*, 30 Ağustos 2005.

bilinen bir olgudur. Dolayısıyla Türkmenlerin Şiilerle işbirliği yapması, Türkmenlerin de İran'ın etkisine girmesine yol açması büyük bir ihtimaldir. İran'ın bölgedeki politikaları Türkiye ile farklıdır. Bu durumun Türkmenlerin lehine sonuç getirmesi beklenemez. Ayrıca Türkmenlerin, mezhep çıkarları doğrultusunda politika izleyen Şiiler ile muhtemel bir işbirliği, aleyhlerine sonuçlanabilir. Çünkü Şii gruplar, esas olarak sadece Şii Türkmenlerle işbirliğini tercih etme eğiliminde görünmektedirler. Bu da nüfusunun yaklaşık yarısının Şiilerden oluşan Türkmenlerin bölünmesine ve Sünni-Şii ayrımının derinleşmesine yol açabilir. Nitekim Şii Türkmenler, geçtiğimiz dönemdeki seçimlerde Şii koalisyonunda yer almıştır. Ne var ki, ITC'nin Şii gruplarla iyi ilişkiler kurması ve Şii din adamı El-Sistani ile görüşmeler gerçekleştiriyor olması, Türkmenlere elle tutulur bir siyasi kazanım sağlamış görünmemektedir.¹⁸

Türkmenlerin Kürtlerle ilişkisine gelince, Türkmenler, geçmiş dönemlerde Irak'ta Kürt gruplarıyla politik bir iş birliği yaptıkları söylenemez. Bu durumu Türkmenlerin, Kürtlerin nihai hedeflerinin Irak'tan ayrılma endişesine dayandırmak mümkündür.¹⁹ Türkmenlerin bu tutumu, Türkmenlerin silahsız mücadeleyi benimsemeleri ve Irak toprak birliğinin korunması çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Mevcut durumda Türkmenler, Irak toprak birliğini savunarak, federal sistemin Irak'ın bölünmesi anlamına geleceğini ileri sürmektedirler. Irak'ın yönetim şeklinin federe sisteme dayalı olduğu, anayasada kararlaştırılmıştır. Bu konuda mevcut durumdaki anlaşmazlıklar, söz konusu federe sisteminin nerede, nasıl uygulanacağıdır. Başka bir deyişle, anlaşmazlık konusu federe bölgelerin sınırları ve yetkileri noktasında düğümlenmektedir. Bütün bunların ışığında, Türkmenlerin Kürtlerle işbirliği yapmasının daha olumlu sonuçlara yol açabileceği söylenebilir.

¹⁸ Soran ŞÜKÜR, Irak'ta Demokrasinin Provası", **Stratejik Analiz Dergisi**, Mart 2005: 16-28.

¹⁹ Aziz Kadir SAMANCI, **El Tarih El Siyasi Li Turkuman El Irak**, Dar El-Saki Yayınevi, Beyrut, 1999: 192-198.

KAYNAKÇA

- SAMANCI, Aziz
1999 **El Tarih El Siyasi Li Turkuman El İrak**. Beyrut: Dar El-Saki Yayınevi.
- AYDIN, Mesut
2001 **Türkiye ve Irak Hududu Mes'alesi**, Ankara: ASAM Yayınları.
- AYBARS, Ergün
1990 **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet
1964, "Türkmenler", **Türk Kültürü Dergisi**, sayı, 20, (Haziran)
- BEYATLI, Abbas
1999 **El Şuheda El Turkman, Safahat Min El Tarih El Siyasi El Muasır Li Turkman El İrak**. Dar El Delil Yayıncılık.
- BEYATLI, Aydın
1998 "Siyasi Konjonktörde Irak Türkmenleri", **Kerkük Dergisi**, cilt 2, Kasım: 6-8.
- EL AZZAVİ, Abbas,
2001 **Değişik Çağlarda Erbil**. Erbil: El Hansa Yayınevi.
- El BEZZAZ, Abdurrahman
1966 **El İrak Min El İhtilal İla El İstiklal**. Bağdat: El Ani Matbaacılığı.
- El-Ali Seri El-Din, Aide
1997 **Türkiye ve İsrail Kıskaçında Bölge Ülkeleri**. Beyrut: Dar El-Fikir El-Arabi.
- BOSTANOĞLU, Burcu
1996 **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**. Ankara: İMGE Yayınevi.
- ORAN, Baskın
1996 **Kalkık Horoz, Çekic Güç ve Kürt Devleti**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- MELEK, Kemal.
1983 **İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu**. 1980-1926, İstanbul.
- MENGÜ, Cüneyit
1999 **Notlar Dergisi**, Sayı, 3.
- MENGÜ, Cüneyit
1999 **Irak Muhalefesinde Son Durum**, **Notlar Dergisi**, Sayı, 3.

- YILMAZ, Durmuş
1995 **Misâk-ı Milirye Göre Musul**. Konya.
- YILMAZ, Hasan
2003 Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler. **Stratejik Analiz Dergisi**, C. 4, sayı, 37, Mayıs: 24.
- YILMAZ, Hasan
2000 Irak'ta Muhalefet ve ABD'nin Irak Politikası, **Avrasya Dosyası, Irak Özel**, Cilt 6, Sayı 3, Sonbahar: 66-96.
- El Fekiki, Hani
1993a **Ewkar El Hezime, Tecribeti Fi Hizb El Baas El İraki**. Rıyad El Reyyis Yayınları.
- HÜR MÜZLÜ, Erşet
2003b **Türkmenler ve Irak Ulusu**. İstanbul: Kerkük Vakfı 4, Yıldız Yayıncılık ve Raklamcılık, A.Ş.
- HÜR MÜZLÜ, Erşet
2003 **Türkmenler ve Irak**. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- ÖZKAYA, Yücel.
1981 **Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**. Ankara.
- ÖZMEN, Hasan
2002 **El Turkman Fi El İrak ve Hukuk El İnsan**. Ankara.
- ÖZMEN, Hasan
2000 Irak Ulusal Kongresi (INC) ve Irak Muhalefeti, **Kerkük Dergisi**, Ocak:
- ÖVER, Kıvanç Galip
1998 **Vaat Edilmiş Topraklarda Ölüm Kokusu**. İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- KASIM, Kasım Abde
1990 **Cumhuriyet El Hawf**. El İnsan Yayınevi.
- İHSAN, Mahmut
2001 **Kurdistan ve Savaş Kasırgası**. Erbil: Dar Aras Yayınevi.
- EL ŞAWİ, Munzir
1972 **Anayasa Kanunu**. Bağdat: Şafik Matbaacılığı.
- HADDURİ, Mecit
1974 **Irak Cumhuriyeti**. Beyrut: El Dar El Muttehide Yayınları.

HASAN, Mazin

2005 Tellafer Olayları Ne Anlama Geliyor?, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt, 6, Sayı, 66, Ekim: 26.

El-Muşahit El-Siyasi Dergisi, sayı, 506, Kasım 2005: 20-26

El SALİHİ, Necip

1998 **Deprem**. Londra: El Rafit Yayınevi.

BENGİÖ, Orfa

1996 Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında, **Avrasya Dosyası, Kuzey Irak Özel**, Cilt 3, İlkbahar:

TURAN, Ömer

1966 Irak Anayasalarında Azınlıklar, **Avrasya Dosyası, Kuzey Irak Özel**, C. 3, Sayı.1, İlkbahar: 27-36.

GÖZEN, Ramazan

2000 **Amerikan Kışkırcısında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**. Ankara: Liberte Yayınları.

GÖNLÜBOL, Mehmet

1982 **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**. A.Ü.S.B.FY Yayınları, Ankara.

SAATÇİ, Suphi

2003 **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

TAHA TİKRİTİ, Selim

1989 **Neşet El-Irak El-Hadis**. Bağdat: Fecir Yayınevi.

KARACAN, Ali Naci

1971 **Lozan**, İstanbul.

KURAN, Ercüment

1997 **Musul Meselesi II**. Türkeli.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer

1978 **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**. Ankara.

KANDEMİR, Feridun

1965 **Hatıraları ve Söyledikleriyle Rauf Orbay**. İstanbul.

MİSİROĞLU, Kadir

1975 **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**. İstanbul.

L. MERAY, Seha

1993 **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**. Cilt I, İstanbul.

MUSA, Süleyman

1970 **El Harake El Arabiye, Sire El Merhale El Ula Li El Nahza El Arabiye El Hedise**. Beyrut: Dr El Nehar.

El SULH, Ragid

1994 **Herba Britanya we El İrak 1941-1991**. Beyrut: ElMatbuat Yayınları

SOSYAL, İsmail

1989 **Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları (1920-1945)**. Ankara.

ŞÜKÜR, Soran

2006 Irak'ta Demokrasi Provası. **Stratejik Analiz Dergisi**, , sayı, 59, cilt, 5, Mart:

ŞÜKÜR, Soran

2004 Kerkük Kerkük, **Stratejik Analiz Dergisi**, Mart, sayı, 47, cilt, 4,

ŞÜKÜR, Soran

2003 Irak'ta Şii Faktörü, **Stratejik Analiz Dergisi**, Temmuz, sayı, 39, cilt, 4,

KOÇSOY, Şevket

1991 **Irak Türkleri ve Türk-Irak İlişkileri (1932-1963)**. İstanbul.

ÖZDAĞ, Ümit

1999 **Türkiye Kuzey Irak ve PKK: Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi**. Ankara: ASAM Yayınları.

NAZMÎ, Wamiz

1982 **Irak'ta Çağdaş Gelişim**. Bağdat.

ÖZTUNA, Yılmaz

1963 **Türkiye Tarihi**. cilt 2, İstanbul.

NAKASH, Yitzhak

2005 **Irak'ta Pandora'nın Kutusu Şiiler**. Çev. Metin SALTOĞLU, İstanbul: Elips Yayınları.

KÖPÜRLÜ, Ziya

1998 Türkmenler ve Göç Nedenleri, **Kerkük Dergisi**, Mayıs, Yıl: 2, S. 4,

GAZETELER

Ahbar El İrak, 12 Ekim 2006.

Ahbar El İrak, 13 Ekim 2006.

Ahbar El İrak, 16 Ekim 2006.

Birayeti, (8 Eylül 2002).

İTC Basın Bürosu, (07 Ekim 1997).

İTC Basın Bürosu, (22 Kasım 2000).

İTC Basın Bürosu (22 Kasım 2002).

İTC Basın Bürosu, (19 Eylül 2003).

ITC Basın Bürosu, 26 Ocak 2005.

El Şak El Avsat, (19 Mart 2003).

El Şark E l Avsat, 14 Şubat 2005.

El-Şark El-Avsat, 25 Ağustos 2005.

El-Şark El-Avsat, (02 Eylül 2005).

El-Şark El-Avsat, (17 Mart 2006).

El Şark El Avsat, 28 Eylül 2006.

El-Kuds El-Arabi, (03 Mayıs 2005).

El-Kuds El-Arabi, 07 Ocak 2006.

El-İttihad, (24 Nisan 2006).

El Beyan 14 Şubat 2005.

El-Beyan, 30 Ağustos 2005.

El-Beyan, 21 Ocak 2006.

El Sabah, 11 Eylül 2006.

El-Kudus El-Arabi, 24 Ağustos 2005.

El-Kuds El-Arabi, 21 Aralık 2005.

El Hayat, 5 Nisan 2006.

El Hayat, 22 Mayıs 2006.

El Hayat, 24 Mayıs 2006.

El Hayat, 1 Haziran 2006.

Kurdistani Nwe, (14 Şubat 2005).

Peyamner, (21 Haziran 2005).

Peyamner, (07 Mayıs 2006).

Tercüman, 2 Şubat 2005.

Şebeke El Neba, 4 Ocak 2006.

İNTERNET

www.kerkuk.net, 05 Eylül 2005.

www.kerkuk.net, 2 Ağustos 2005.

www.kerkuk.net, 27 Ağustos 2005.

www.kerkuk.net, 31 Ağustos 2005.

www.kerkuk.net/tr/ihaller/ihlal3.htm,

www.kerkuk.net/tr/ihaller/ihlal1.htm.

www.iraqidustour.com/arabic/suggest/suggest11.htm.

Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Sitesi, www.avsam.org

Müslüman Din Adamları Heyeti'nin Resmi Sitesi, <http://www.iraq-amsi.org>, 13 Haziran 2006.

<http://www.iraq-amsi.org>, 1 Mart 2005.

<http://www.iraq-amsi.org>, 15 Eylül 2005.

Fazilet Partisi'nin Resmi Sitesi, www.alfadhela.org.

Irak Yüksek Seçim Heyetinin Resmi Sitesi,
www.ieciraq.org/Arabic/Frameset_Arabic.php.

<http://www.nysun.com/article/19143>.

www.albainah.net.

http://www.saafoonline.com/haber_detay.php?haber_id=591.

MULAKATLAR

Ahmet Muratlı, ITC Türkiye Temsilcisi ile mülakat, Ankara, 29 Kasım 2006.

Ahmet Muratlı, İTC Türkiye Temsilcisi ile Mulakat, Ankara, 17 Aralık 2006.

Muzaffer ARSLAN, Irak Milli Türkmen Partisi'nin eski başkanı ile mülakat, Ankara, 5 Temmuz 2003.

DİĞER KAYNAKLAR

30 Mayıs 1932 Irak Deklarasyonu.

16 Temmuz 1970 Irak Anayasası.

2004 Geçiş Dönemi Irak Devlet Yönetim Yasası.

2005 Irak Daimi Anayasası.

ÖZET

Irak'taki Türkmenler, Irak ulusunu oluşturan kurucu-asli unsurlardan biridir. 19201'de Irak devleti'nin kurulmasından sonra Irak'ta iktidar olan Arap yönetimleri, Türkmenleri siyasi yaşamdan uzak tutmaya çalışmıştır. Türkmenlerin baskı altında tutulması, Türkmenlerin 1958 yılına kadar süren kraliyet döneminde siyasetten uzak durmaya ve içlerine kapanmasına neden olmuştur. Bu tarihten sonra Irak'ta cumhuriyetin kurulması Türkmenler açısından önemli bir gelişmedir. Bu dönemde Türkmenler, siyasi yaşama atılmak amacıyla harekete geçmiştir. Ancak, Arap yönetimlerinin Türkmenlere yönelik baskıcı politikaları, Türkmenlerin girişimlerini sonuçsuz bırakmıştır. Genel olarak bakıldığında, Irak'ı yöneten Arap yönetimleri, Irak'ı bir Arap ülkesi olarak görmüş, Türkmen ve Kürtler gibi ülkeyi oluşturan diğer etnikleri baskı altında tutmuş ve Araplaştırmaya çalışmıştır.

Türkmenler baskılar, 1979 yılında iktidarı ele geçiren Baas rejiminin iktidar olmasıyla artmıştır. Bu dönemde Iraklı Kürtlere karşı katliamlar gerçekleştirildiği gibi, Türkmenlere de karşı insanlık suçları işlenmiştir. Türkmenler, Araplaştırılmaya çalışılmış, yerlerinden göç ettirilmiş ve önde gelen liderleri idam edilmiştir.

1990 yılında Irak'ın kuveyt'i işgali sonucunda Irak kuvvetlerinin müttefik güçlere karşı yenilmesi, Irak merkezi hükümetinin kuzey Irak bölgesinden çekilmesine yol açmıştır. Bu dönemde, Türkmenlerin siyasi faaliyeti giderek artmış ve Türkmenleri temsil eden Irak Türkmen Cephesi (İTC) kurulmuştur. 2003 yılında ABD ve İngiltere'nin harekatı sonucunda Baas rejimi devrilmiş ve ülkede yeni bir dönem başlamıştır. Irak savaşıyla ülkedeki siyaset biçimi değişmiş, tek parti sisteminden çoğulcu sisteme geçilmiş ve ülkedeki güç dengesi değişmiştir. Yaklaşık seksen yıl süren Sünni

iktidarı sona erdirilmiştir. Bu dönemde, uzun yıllar baskı altında tutulan Kürtler ve Şiiler iktidar olmuştur. Türkmenler, yeni Irak'ta siyasi ve kültürel haklarının tanınması amacıyla mücadele etmektedir. Türkmenlerin temel politikası, Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanmasıdır. Ancak 2003 yılından sonraki döneme bakıldığında, Türkmenlerin "yeni Irak'ta" önemli bir role sahip oldukları söylenemez.

ABSTRACT

Turkomen are one of the main founder groups in Iraq. The Arab governments which came to power in 1920 following the establishment of Iraq, tried to keep the Turkomen away from Iraqi politics. The pressure that has been put on the Turkomen made them to be passive in Iraqi politics until 1958. After that date, the establishment of Republic in Iraq has been very important for Turkomen. Although, Turkomen wanted to be more active in Iraqi politics, the pressure by Arabs has made all attempts impossible. In general terms, the Iraqi governments have seen Iraq as an Arab country and tried to alienate the other groups, namely Turkomen and Kurds.

The pressures on the Turkomen and Kurds have been increased with the take over of the Baas regime in 1979. In this period, there has been many inhuman treatments towards Turkomen and Kurds. Turkomen have been tried to be alienated, forced to immigrate. Moreover their leaders have been executed.

The defeat of Iraq after its invasion of Kuwait in 1990, made the Iraqi government to move out from the northern Iraq. In this period, the political power of Turkomen has increased and as a result of this the Iraqi Turkomen Front has been established in order to represent Turkomen. In 2003, as a result of the USA and England's operations in Iraq, the Baas regime has been collapsed and a new era has been started in the country. Following the Iraqi war, the political system in the country has been changed significantly. The multi-party political system has started. The Sunni governance which lasted for thirty years has ended. The Kurds and Shiite who were under pressure for those years have come to power. Turkomen are still trying to get their full political and cultural rights. The main strategy of Turkomen is to secure the integrity of Iraq. However, it is very difficult to say that Turkomen have an important role in the Iraqi political system following the Iraqi war.